

*Bezbednost SFRJ
i opštenarodna odbrana*

Antimilitaristička obeležja Titovog koncepta odbrambenog organizovanja socijalističkog društva

Pukovnik dr EJUB KUČUK

Antimilitaristička obeležja Titovog vojnog mišljenja i delovanja determinisana su njegovim revolucionarno-marksističkim poimanjem čoveka i društva. Stoga je njegovo vojno delo sredstvo afirmacije subjektiviteta ljudi i naroda.

Titova teorijska i praktična orijentacija ispoljava se u njegovom odnosu prema ratu, kao načinu razrešavanja međudržavnih suprotnosti, vojnim subjektima, vojnim oblicima i vojnoj organizaciji oslobodilačkog i odbrambenog rata i socijalističke revolucije, kao i ulozi vojne sile u socijalističkom preobražaju društva. Centralni značaj u tom kontekstu, imaju shvatanja naroda kao subjekta rata, revolucije i odbrane socijalističkog društva. Celokupna Titova vojna aktivnost prožeta je težnjom da se narod na taj način što više izrazi. Stoga je Titovo vojno delo nezamenjiva orijentacija u prevazilaženju kako militarizma *nach aussen*, tako i militarizma *nach innen*.

Svoje opredeljenje Tito je najpotpunije iskazao u izgradnji koncepcije i sistema opštenarodne odbrane. Njihovu suštinu čini podruštvljavanje vojnih, odnosno odbrambenih aktivnosti koje su tradicionalno bile monopolisane od strane države. Za njega je demilitarizacija odbrambene sfere nerazdvojno povezana sa razvojem socijalističkog samoupravljanja. Na toj osnovi Tito gradi i razvija oružane snage. Jugoslovenska narodna armija i Teritorijalna odbrana su dva osnovna oblika jedinstvene vojne organizacije jugoslovenskog socijalističkog društva. U njima poznato načelo da »svaki građanin bude vojnik i svaki vojnik građanin – dobija realni smisao i sadržaj«. Jugoslovenska narodna armija po njenim socijalnim obeležjima (nastanak i razvoj, odnos prema društvu, klasna obeležja komandnog kadra, karakter unutrašnjih odnosa, vrednosno-politička i kulturna obeležja) bitno se razlikuju od klasičnih, militarističkih oblika vojne organizacije. Ona je za Tita bila i ostala nerazdvojni deo naroda.

TITO KAO VOJNI DELATNIK I MISLILAC

Antimilitaristička obeležja Titovog vojnog mišljenja i delovanja proističu iz njegovog poimanja čoveka i društva. Tito je, pre svega, revolucionarni marksista. Njegovo vojno delo je, stoga, izraz i sredstvo istorijskog procesa oslobađanja radničke klase. Njime se afirmiše subjektivitet ljudi i naroda, tako da se istorija ne stvara mimo njih i u suprotnosti sa njihovim interesima.

Celokupan vojnopraktični i vojnoteorijski rad Josipa Broza Tita neposredno je uslovljen istorijskom potrebom radničke klase, naroda i narodnosti Jugoslavije da vode oslobodilački rat, socijalističku revoluciju i organizuju odbranu i dalji razvoj njihovih tekovina.

Titovo vojno stvaralaštvo trajalo je više od četiri decenije. U tom periodu suočava se sa sledećim osnovnim problemima značajnim za njegovo vojno mišljenje i delovanje:

- problemima koji se tiču vojnog koncepta narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije (narodnih ustanaka, partizanskog rata i kombinovanog, frontalnog i partizanskog rata), stvaranja oružanih snaga i izgradnje ratne veštine u toku drugog svetskog rata i u specifičnim jugoslovenskim društvenim, političkim i vojnim uslovima;

- problemima koji se tiču odbrane i zaštite nezavisnosti socijalističkog samoupravnog društva, u uslovima postojanja vojno-političkih blokova, trke i naoružavanja, naučno-tehnološke revolucije i permanentnih spoljnih pretnji, i, u vezi s tim, s problemima koji se tiču izgradnje i razvoja koncepcije i sistema opštenarodne odbrane;

- mogućnostima i realnošću raznovrsnih ratova u savremenom svetu, pa i između socijalističkih zemalja.

Tito je ispoljio izuzetan teorijski i praktičan angažman u odnosu na sve te pojave, sagledavajući ih sa stanovišta političke i vojne strategije društvenih snaga koje se bore za socijalistički preobražaj savremenog sveta. Malobrojne su vođe komunističkih partija i socijalističkih revolucija koji su bili u mogućnosti da, u tako različitim istorijskim situacijama, trajnije utiču na rešavanje vojnih pitanja koja su te situacije postavljale kao što je to bio Josip Broz Tito.

Titov vojni aktivitet znatno se razlikuje od aktiviteta klasičnih i brojnih savremenih vojnih delatnika i mislilaca. Razlika je, kako u njegovoj širini, tako i u kvalitetu.

Zbog njegove širine, on se ne iscrpljuje u sferi ratne veštine. Pored ratne veštine, on se proteže na odnos prema savremenom ratu, vojne subjekte i vojne oblike oslobodilačkog, revolucionarnog i odbrambenog rata, zatim, na vojnu organizaciju koja omogućava da se ti subjekti izraze, kao i ulogu vojne sile u očuvanju mira i socijalističkom samoupravnom preobražaju društva. Kao takvo, ono se ne može kvalitetno istraživati i promišljati u okviru jedne nauke, već jedino na multidiscipliniran način.

Titovo vojno delo, s druge strane, nije kabinetsko vojno učenje, niti pak instrumentalno delovanje podstaknuto i usmeravano njemu vanjskom silom, već jedinstvo teorije i prakse. Praktična strana njegove delatnosti uvek ga je štitila od dogmatizma, doktrinarstva i sterilnih apstraktnih konstrukcija. Ona ga je učvršćivala u shvatanju da je bitno obeležje stvaralačkog odnosa prema marksizmu njegovo obogaćivanje u skladu sa stalnim menjanjem uslova i okolnosti u kojima čovek postoji i deluje. On, stoga, nije vojnik tradicionalnog tipa, opterećen doktrinarnim shematizmom klasičnog vojnog ustrojstva.

Tito je vojni delatnik i mislilac koji se podjednako bavi strategijom, operativkom i taktikom. Kao vrhovni komandant oružanih snaga bavi se problemima strategije, odnosno oružanom borbom kao celinom, i koordinira operacije i druga borbena dejstva radi ostvarenja strategijskih ciljeva. U funkciji komandanta operativnih sastava priprema i planira brojne i vrlo značajne operacije i komanduje snagama koje ih izvode. Sticajem istorijskih okolnosti bio je u prilici da kao vrhovni komandant bude i komandant taktičkih jedinica – rukovodi bojevima i komanduje bataljonima. Vrednost svojih ideja neprekidno proverava u praksi oružane borbe i na osnovu rezultata te provere dograđuje ih i dalje razvija.

Jedna od karakteristika Titove ratne veštine je uska povezanost i prožimanje političkog i vojnog pri opredeljivanju za konkretna rešenja i postupke u sferi oružane borbe. To se ne odnosi samo na strategijska dejstva, već i dejstva u domenu operativke i taktike. To se vidi iz njegovog koncepta grupisanja snaga, izbora težišta, vremena izvođenja borbenih dejstava, stepena upornosti i elastičnosti u realizaciji pojedinih zadataka, itd. Stoga je Edvard Kardelj bio je u pravu kada je istakao: »Tito nikada nije bio vojnik, a da istovremeno nije bio i političar; i nikada nije bio samo političar, a da istovremeno nije bio i vojnik«.

Zbog takve širine i kvaliteta vojnog delovanja Tito je bio u stanju da izvrši krupne vojne zadatke koje mu je istorija nametnula. A za njih se temeljno teorijski pripremao. Znatno pre početka narodnooslobodilačkog rata izučio je klasike marksizma i vojna iskustva oktobarske revolucije, građanskog rata u Rusiji, španskog građanskog rata i oslobodilačkog rata u Kini. Dela svetskih vojnih klasika (Blejska, Klauzevica, Žominija, Mahana, Suvorova, Frunzea, i

drugih) čitao je u originalu i u nemačkom i ruskom prevodu. Pored toga, dosta vremena posvetio je izučavanju vojnih iskustava vekovnih borbi naših naroda za slobodu.

Rukovodeći se marksističkim metodom, izuzetnu pažnju posvetio je izučavanju savremenog rata. Spoznao je uzroke, obeležja i posledice drugog svetskog rata i ratova vođenih posle njega. Jedan je od najpoznatijih vojskovođa u drugom svetskom ratu. Ogromnu energiju ispoljio je u borbi za očuvanje mira kao egzistencijalne potrebe čovečanstva. Time se afirmisao kao prvorazredan vojskovođa, mislilac savremenog rata i borac za mir.

Nasuprot tradicionalnim shvatanjima subjekata ratovanja, koji ih svode na vojne institucije države, Tito u prvi plan ističe ulogu naroda kao subjekta rata. Ali, za njega, narod je subjekt rata samo potencijalno. On to postaje u realnosti samo u oslobodilačkom, revolucionarnom i odbrambenom ratu pod presudnim uticajem i pod vođstvom njegovih najprogresivnijih idejnih i političkih snaga.

Traganje za vojnim oblicima oslobodilačkog i odbrambenog rata, kao i oružane revolucije, determinisano je, pre svega, tim opredeljenjem. Stoga je Tito vrlo kritičan prema vojnim iskustvima oslobodilačkih i odbrambenih ratova, kao i prema borbi za socijalizam i odbranu njegovih tekovina. Ne zadovoljavaju ga, zato, vojnostrategijska upotreba gerile u vidu diverzija i pokreta otpora, oružana borba na barikadama, generalni štrajk i ulične demonstracije, niti, pak, grupisanje snaga na jednom prostoru radi očuvanja slobodne teritorije i njenog postepenog širenja u skladu sa slabljenjem neprijatelja i jačanjem vlastitih snaga. Njemu su, takođe, strani etatistički načini upotrebe vojne sile u očuvanju i razvoju tekovina socijalizma.

Tito se 1941. godine opredeljuje za masovne narodne ustanke u svim krajevima Jugoslavije u formi širokorazvijenog, sveobuhvatnog, a iz jednog centra vođenog partizanskog rata, koji zbog takvih svojih obeležja omogućava stvaranje kombinovanih oružanih snaga i bogatstvo kombinovanja vidova i oblika njihovih borbenih dejstava. U uslovima vrlo izražene etatizacije socijalističkih društava širom sveta, Tito u skladu sa svojom vizijom socijalističkog samoupravljanja, a osloncem na iskustva narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije, stvara takvu vojnu, odnosno odbrambenu organizaciju, koja je, s obzirom na stepen podružtvljenosti, nepoznata, kako marksizmu

kakvog Tito zatiče, tako i praksi borbe za socijalizam. Radi se o našoj koncepciji i sistemu opštenarodne odbrane.

Na temelju nove interpretacije marksističke ideje o naoružanom narodu, Tito izgrađuje oružane snage oslobodilačkog rata, socijalističke revolucije i socijalističkog društva, u čijim okvirima se izražavaju i dopunjuju radničko-klasni i najprogresivniji nacionalni interesi, s jedne, i zadovoljavaju potrebe njihove efikasnosti, s druge strane. Izgradnju borbenih sposobnosti oružanih snaga on razmatra sa stanovišta što potpunije mobilizacije svih materijalnih i duhovnih snaga naroda, čije su oružane snage integralni deo.

Tito je vrlo jasno definisao ulogu subjektivnog faktora, a posebno rukovođenja i komandovanja, u vojnoj sferi. Pri postojanju objektivnih uslova za vođenje rata i odbranu tekovina socijalističke revolucije, odlučujuću ulogu ima čovek, odnosno rukovođenje i komandovanje koje je sposobno da organizuje vojne snage i usmeri ih na rešavanje postavljenih zadataka. Od njih, u tom kontekstu, zavisi ishod boja, operacije i celog strategijskog plana, kao i uspesi u jačanju odbrambene moći zemlje. Najbolji dokaz za to je sama Titova vojna delatnost.

Ratnu veštinu Tito ne smatra nekom uskom specijalističkom delatnošću. On razvija takvu ratnu veštinu koja omogućava da se najšire društvene snage što potpunije ispolje u pripremi, obezbeđenju i izvođenju borbenih dejstava i drugih vidova borbe i otpora. Za njega ratna veština nije skup okoštalih principa, kojima se pridaje isti značaj u različitim istorijskim uslovima i okolnostima, već sposobnost reagovanja na konkretne taktičke, operativne i strategijske izazove koje nameću konkretne ratne situacije. Njegove genijalne procene situacije (demografskih, političkih, ekonomskih, kulturnih, vojnih i drugih uslova), njegova konkretnoistorijska dijalektika kombinovanja snaga, sredstava, metoda i vidova dejstava izrazita su potvrda jednog originalnog poimanja ratne veštine.

Tito vojnu moć ne reducira na moć države i njenih institucija. U njenoj proceni polazi od ekonomskih, klasno-političkih, moralnih, tehničko-tehnoloških, socijalnih, vojnih i drugih obeležja društva i njegovog okruženja. Po njegovom mišljenju, nijedan njen element sam za sebe nije dovoljna vrednost. Zbog toga ih je nužno procenjivati i poznavati ne samo kao delove celine, već u njihovom uzajamnom dijalektičkom prožimanju. Jedino podružljivoj vojnu

silu (njenu potencijalnu i realnu upotrebu) Tito smatra činocem socijalističkog preobražaja društva i odbrane njegovih tekovina.

Titovo vojno nasleđe nije nikakav arhiv, već bogata riznica ideja, podsticaja i usmerenja ne samo za sadašnjost već i za budućnost. Ono je nezamenjiva orijentacija u prevazilaženju, kako militarizma »nach aussen«, tako i militarizma »nach innen«. Razmotrimo, detaljnije, ovo drugo prevazilaženje kroz analizu Titovog koncepta odbrambenog organizovanja jugoslovenskog društva.

DEMILITARIZACIJA ODBRAMBENIH AKTIVNOSTI

Svi veliki socijalistički mislioci bili su vrlo aktivni u promišljanju vojne problematike kao odlučujuće komponente socijalističkog preobražaja društva. Njihove koncepcije revolucije bile su, stoga, usko povezane sa preobražajem države i jedne od njenih temeljnih institucija – vojske. Osnovno pitanje koje su postavljali bilo je: kako preobraziti vojnu organizaciju građanskog društva kao instrument vladavine buržoazije, s jedne, i izgraditi vojnu, odnosno odbrambenu organizaciju primerenu socijalističkom društvu, s druge strane?

»Sledeći pokušaj francuske revolucije, neće se više, kao do sada«, pisao je Marks analizirajući iskustva Pariske komune, »sastojati u tome da se birokratsko-vojna mašina prenese iz jednih ruku u druge, nego da se razbije, i to je preduslov svake stvarne narodne revolucije na kontinentu. Baš to i pokušavaju da urade naši herojski pariski drugovi.«¹ Tito je više nego bilo ko od njegovih savremenika ostao dosledan ovoj Marksovoj misli. Za njega je, naime, socijalističkoj revoluciji i socijalističkom preobražaju društva imanentno ne samo menjanje nominalnog klasnog nosioca vojne sile i promena klasnog sastava njenog komandnog kadra, već, nerazdvojno od toga, i menjanje socijalnog tipa vojne, odnosno odbrambene organizacije. Drugim rečima, za Tita, kao i za Marksa, državno-birokratsko, u suštini militarističko vojno organizovanje, nespojivo je s trajnim interesima i težnjama radničke klase.

Polazeći od izvornog teorijskog nasleđa marksizma, iskustva borbi za slobodu jugoslovenskih naroda i narodnosti,

¹ Pismo Marksa Kugelmanu, Marks-Engels, *Izabrana dela*, knj. II, »Kultura«, Beograd, 1950. str. 545.

posebno njihovog oslobodilačkog rata i socijalističke revolucije, prakse socijalističkog samoupravljanja i savremenog vojnotehničkog razvoja, Tito stvara takvu odbrambenu koncepciju čijom se realizacijom odbrambene aktivnosti podružtvljavaju u stepenu koji je nepoznat u istoriji. Teorijski gledano, radi se o novom odbrambenom konceptu i, u njegovim okvirima, novom tipu odbrambene, odnosno vojne organizacije.

Realizacija zamisli, čiju suštinu čini demilitarizacija vojne i drugih odbrambenih aktivnosti, nikada nije bila determinisana samo željama i htenjima revolucionarnog subjekta. Za Tita, kao mislioca i delatnika sa izuzetnim osećanjem za realnost, ona je, pre svega, uslovljena i zavisna od borbe za takav odnos moći društvenih snaga koji će socijalističkom društvu obezbediti njegov samoupravni razvoj. Istovremeno, taj razvoj zavisi i od toga koliko je odbrambena koncepcija podsticajna i koliko je odbrambena organizacija, kao njen konkretno istorijski izraz, pogodna za ispoljavanje svih društvenih snaga koje priznaju socijalistički karakter društva i samoupravni položaj radnika i radnog čoveka u njemu. U svakom slučaju, oni moraju da budu efikasni instrumenti održavanja, odbrane i funkcionisanja sistema klasne vlasti, tj. samoupravne vladavine, odnosno vodeće uloge radničke klase u demokratskoj povezanosti i uzajamnoj zavisnosti sa svim radnim i demokratski orijentisanim ljudima našeg društva.

Kroz ovu optiku treba posmatrati nastanak, razvoj i materijalizaciju Titove odbrambene koncepcije. Nastala u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji, ona se u posleratnom razdoblju dalje razvijala i ostvarivala onako kako se razvijalo celo naše društvo. Ne poričući kontinuitet njenog razvoja, treba istaći da on nije tekao po pravoj liniji. Takav nije mogao ni biti, jer se ni razvoj novog samoupravnog društva nije odvijao na taj način. Ono u čemu se taj kontinuitet manifestuje jeste permanentno teorijsko i praktično nastojanje da aktivnosti koje je država tradicionalno monopolisala postanu sastavni deo samoupravnih prava i odgovornosti radnih ljudi i građana. »Poslovi opštenarodne odbrane i društvene samozaštite«, kaže Tito, »obavljaju se sve više, da tako kažem, kroz rad i uz rad, postaju, dakle, dio redovnih svakodnevnih aktivnosti i radnih zadataka. Radni ljudi i građani – samoupravljači – sami organizuju svoju odbranu i samozaštitu u radnim i društveno-političkim zajednicama, a samo neophodne zajedničke poslove prenose na društvene, za to specijalno organizovane,

institucije kao što su Jugoslovenska narodna armija i službe bezbjednosti. Na taj način u praksi obezbjeđujemo podrštvljavanje odbrambene funkcije, koja je u drugim društvenim sistemima otuđena od radnog čovjeka«. Ono »nužno proističe iz samoupravljanja i predstavlja njegov integralni dio«.²

To je bitno obeležje Titove odbrambene koncepcije socijalističkog društva. Ona je idejno-teorijsko uporište i putokaz u razvoju konkretnih odbrambenih oblika, odbrambene strategije i odbrambenog ponašanja ljudi i naroda u miru i ratu.

Odbrambena organizacija socijalističkog samoupravnog društva je, za Tita, izrazito polifunkcionalna. Pažljivijim čitanjem njegovih tekstova može se uočiti da joj on određuje sledeće funkcije:

a) ona je socijalni okvir u kojem se ostvaruje neposredno podrštvljavanje odbrane kao »revolucionaran proces i trajan interes radničke klase, naroda i narodnosti Jugoslavije,³ odnosno jača njihov samoupravni položaj. Jer, ističe Tito, u primeni koncepcije opštenarodne odbrane i društvene samozaštite »moraju doći do izražaja prava našeg radnog čovjeka i ravnopravnost svih naših naroda i narodnosti u odbrani suvereniteta, nezavisnosti i teritorijalnog integriteta Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije«, kao i »odbrani daljeg samoupravnog socijalističkog društva«;⁴

b) njome se odvrća potencijalni agresor. Na taj način odbrambena organizacija postaje značajna prepreka realizacije politike s pozicije sile, čime doprinosi učvršćenju mira u svetu i afirmaciji principa ravnopravnosti među državama i narodima;

c) ona ima isključivo odbrambenu ulogu. Kao takva prvorazredan je instrument vođenja opštenarodnog odbrambenog rata u slučaju oružane agresije na našu zemlju;

d) opštenarodna odbrana nije za Tita organizacija koja iscrpljuje svoju ulogu samo u pripremama za rat i u ratu. Stoga, smatra da ona »treba da djeluje i u svakodnevnom životu«⁵ u borbi protiv svih pojava oblika »specijalnog rata« i drugih negativnih pojava, koje ugrožavaju bezbednost zemlje i njen socijalistički samoupravni razvoj. »Opšte-

² Tito, J. B., *Opštenarodna odbrana i društvena samozaštita*, »Svjetlost«, Sarajevo, 1980, str. 570. i 706.

³ *Isto*, str. 610.

⁴ *Isto*, str. 543.

⁵ *Isto*, str. 545.

narodna odbrana« kaže Tito, »podrazumijeva i energično reagovanje naših građana, a posebno komunista, na sve takve pojave. Prema tome, sastavni elementi opštenarodne odbrane su informativna služba i bezbjednost u najširem smislu:⁶

e) Opštenarodna odbrana ima značajnu idejno-integrativnu funkciju. Njome se jača svest ljudi i naroda o nužnosti socijalne kohezije u jugoslovenskim razmerama kao bitne determinante odbrane i zaštite slobode, nezavisnosti i mirnog samoupravnog društvenog razvoja.

To su samo one funkcije odbrambene organizacije socijalističkog samoupravnog društva, koje imaju neposredno odbrambeni sadržaj. Međutim, Tito često govori i o drugim njenim funkcijama (edukativnim, ekonomskim i kulturnim), koje imaju posredno odbrambeni karakter.⁷

Bitan deo te odbrambene organizacije su njene oružane snage, odnosno Jugoslovenska narodna armija i Teritorijalna odbrana. To su dva osnovna oblika jedinstvene vojne organizacije. U njima »poznato načelo da svaki građanin bude vojnik i svaki vojnik građanin – dobija realni smisao i sadržaj«.⁸

Teritorijalna odbrana nije rezerva klasične vojne organizacije, već sasvim novi vojni kvalitet. Neposredno izrastajući iz samoupravnih društvenih oblika, najmasovniji je oblik učešća radnih ljudi i građana u oružanoj borbi i drugim vidovima otpora. Jugoslovenska narodna armija je udarni deo oružanih snaga. Jedinstvo klasnih i političkih ciljeva Jugoslovenske narodne armije i Teritorijalne odbrane i njihova funkcionalna komplementarnost suštinska su obeležja Titovog koncepta vojne organizacije jugoslovenskog društva.

Nasuprot tendencijama za republičkom ili nacionalnom segmentacijom oružanih snaga Tito naglašava nužnost njihovog jedinstva. Izvodi je iz karaktera našeg društveno-političkog uređenja i karaktera eventualnog rata. Za njega »odbrana bilo kog dijela naše teritorije tiče se podjednako svih nas«.⁹

Bez preterivanja se može reći da odbrambenu organizaciju sa ovakvim obeležjima ne možemo naći ni u marksističkom teorijskom nasleđu ni u realnosti socijalističkih društava savremene epohe. Stoga je Tito na Desetom kon-

⁶ Isto, str. 545.

⁷ Isto, str. 381, 382, 413, 414, 483, 527.

⁸ Isto, str. 697.

⁹ Tito, *Vojna djela*, tom V, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1977, str. 134.

gresu SKJ s pravom konstatovao: »Dosadašnja izgradnja sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite spada u najkrupnija ostvarenja našeg društvenog razvoja«.

JUGOSLOVENSKA NARODNA ARMIIJA – NERAZDVOJNI DEO NARODA

U strukturi odbrambene moći socijalističkog društva Tito naglašava ulogu JNA. S obzirom na to da se radi o vojnoj instituciji odbrambene organizacije socijalističkog samoupravnog društva, on je razvija u skladu sa klasno-političkim i vrednosnim karakteristikama toga društva. Stoga se ona, po njenim socijalnim obeležjima, razlikuje od vojnih institucija tradicionalnog, militarističkog, tipa. Analiza Titovih iskaza o nastanku i razvoju JNA, genezi i klasnim obeležjima njenog komandnog kadra, karakteru njenih unutrašnjih odnosa i njenim vrednosno-političkim i kulturnim obeležjima to očito pokazuje.

Jugoslovenska narodna armija je nastala na dobrovoljnoj osnovi u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji, kao »izraz zajedničkih potreba i želja svih naših naroda i narodnosti i kao rezultat borbe i rada komunista i naše Komunističke partije«. ¹⁰ Izrasla iz revolucije, »naša Armija nije nešto što bi bilo van samog naroda, ona nije instrument stvoren radi izvjesnih specifičnih zadataka, iako i takve zadatke ima, nego je sastavni dio naše narodne zajednice, koja živi ne samo vojničkim životom već i životom našeg opšteg današnjeg društvenog razvitka«. ¹¹ Ona nije samo »vezana hiljadama raznih niti sa narodom, već je nerazdvojni sastavni dio naroda, sa dubokim korjenom u njemu. . . i nosilac jedinstva i bratstva naših naroda – a to je ona tekovina velike oslobodilačke i revolucionarne borbe za koju su njeni borci umirali u ratu«. ¹² Njome je »oličen čitav naš narod«. ¹³ »Naša armija je ne samo po svom imenu, kaže Tito, već po cjelokupnom svom biću, opštenarodna. Nastala iz naroda, ona je takva ostala i do danas, produžujući da čuva tekovine koje smo izvojevali u prošlom ratu«. ¹⁴

¹⁰ Tito, *Opštenarodna odbrana i društvena samozaštita*, str. 559.

¹¹ *Isto*, str. 410–412.

¹² *Isto*, str. 382.

¹³ *Isto*, str. 413.

¹⁴ Tito, *Vojna djela*, tom V, str. 270.

Ovakvo poimanje armije, koja je kao institucija u realnosti klasičnih i savremenih političkih sistema najelemenarniji socijalni supstrat države, ne samo u uslovima narodnooslobodilačkog rata i revolucije već i kada se ona kao oružana sila toga rata i revolucije formalno-pravno uobličila u vojnu organizaciju socijalističke države, presudno je uticalo na Titovu aktivnost u izgradnji komandnog kadra, unutrašnjih odnosa, etosa i drugih njenih obeležja.

Istorijski posmatrano, komandni kadar oružanih snaga narodnooslobodilačkog rata i revolucije sačinjavali »su ljudi iz naroda, to su seljaci, radnici, studenti, inteligencija i onaj mali broj poštenih oficira – rodoljuba« vojske starog režima. Broj tih poslednjih bio je mali u poređenju s bilo kojom drugom socijalističkom revolucijom. Kada nije bilo mogućnosti da se u ratu stvaraju dugotrajne vojne škole i akademije, rat je bio »surova, ali najbolja škola za sticanje vještine komandovanja«. ¹⁵ Taj kadar se, dakle, stvarao u procesu borbe s okupatorima i domaćim izdajnicima. Važno je istaći da se on »stvarao i pomoću samih boraca. Bori su iz svoje sredine izdvajali i pomagali da na njihovo čelo dođu najposobniji u ratnoj vještini«. ¹⁶ Taj kadar je uspešno komandovao armijom koja je pri kraju rata brojala 800.000 boraca i bila uvažena vojna sila antihitlerovske koalicije. A stvaranje oficirskog sastava s takvim obeležjima i ulogom i u tako izuzetno složenim uslovima predstavljala retkost u modernoj istoriji.

U suštini, istovrsna klasna obeležja ima oficirski sastav posleratne armije, kada su oficiri u sve većem broju ulazili u vojnu profesiju posle završenih vojnih škola i akademija. I u posleratnom periodu oni su pitali gotovo isključivo iz radničke klase i radnog seljaštva, tako da je sadašnji oficirski sastav Armije po svom neposrednom klasnom poreklu uglavnom radničko-seljački, dakle narodni. ¹⁷ A to je vrlo značajno sa stanovišta odnosa klasnih i političkih snaga i implikacija koje on ima za dalji razvitak naše socijalističke i samoupravne zajednice.

Oslanjajući se na svoje shvatanje o narodnom karakteru JNA i njenog starešinskog sastava, Tito smatra da u »Ar-

¹⁵ Tito, *Opštenarodna odbrana i društvena samozaštita*, str. 202.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Socijalno poreklo pitomaca vojnih škola i akademija u posleratnom periodu usko je povezano sa promenama u klasnoj i slojevnoj strukturi jugoslovenskog stanovništva. Dok je u neposrednim posleratnim godinama većina pitomaca bila seljačkog porekla, krajem sedamdesetih godina preko četiri petine pitomaca potiče iz radničke klase.

miji mora i unutrašnji život biti sasvim drukčiji nego u drugim armijama«. ¹⁸ Čovek je za njega najveća vrednost i osnovni činilac odbrane. Stoga, on odnosima u vojnoj organizaciji i položaju čoveka u njoj pridaje prvorazredan značaj.

Tito posebno naglašava potrebu čvrste vojne discipline, bez koje ne može biti efikasne vojne organizacije. Ali, to nije državnom prinudom ili ideološkom manipulacijom iznuđena disciplina već »samodisciplina zasnovana na svijesti i političkom uvjerenju svakog pojedinog borca. Ona se zasniva na dubokom uvjerenju čitavog kolektiva kao cjeline da je takva disciplina neophodno nužna radi uspješne borbe protiv svih neprijatelja«. ¹⁹ Ta disciplina »nije kasarska, nije nametnuta odozgo, nije takva da ponižava ljude i čini ih instrumentima, već ih kao ljude i vojnike diže na još viši stepen. To je disciplina koja je svojstvena samo jednoj istinski socijalističkoj armiji«. ²⁰ Nerazdvojni deo takve discipline je drugarstvo između vojnika i starešina. Tito nikada ne govori o vojnoj disciplini, a da istovremeno ne istakne drugarstvo kao njen komplementarni deo.

Vojna disciplina je za Tita vrlo značajno političko pitanje. Nimalo ne potcenjujući njenu tehničko-tehnološku determinaciju, on njen karakter izvodi, pre svega, iz socijalne sfere. Konkretnije, stepen u kome će se odnosi u vojnoj organizaciji zasnivati na svesnoj disciplini a u kome na legitimnoj prinudi ne zavisi samo od htenja revolucionarne avangarde, već i od odnosa klasnih i političkih snaga u društvu. ²¹

Za razliku od vrednosnih obeležja tradicionalne vojne organizacije i osobito vrednosno-političkih obeležja njenog oficirskog sastava, koja je dele od građanskog društva, pa i njemu suprotstavljaju, u Titovom konceptu vojne organizacije nema mesta za druge vrednosti koje bi bile različite od najprogresivnijih vrednosti društva čiji je ona deo. Naprotiv, za njega Armija treba da bude prožeta istim onim moralnim, idejnim, političkim i kulturnim vrednostima kojima je prožet i narod. Stoga Tito insistira da ljudi u Armiji crpe svoj moral iz naroda, iz brige za svoju zemlju, iz brige za očuvanje tekovina koje su postigli u revoluciji.

¹⁸ Tito, *Isto*, str. 414.

¹⁹ *Isto*, str. 94-95.

²⁰ *Isto*, str. 414.

²¹ *Isto*, str. 275, 276. i 298.

»Ja sam često isticao«, kaže Josip Broz Tito, »vitalnost naših naroda, njihov optimizam i samopouzdanje, sposobnost i zrelost da razumiju teškoće i da ih objektivno cijene. Na slobodarskim tradicijama svakog od naših naroda izrasla je naša poznata ljubav prema slobodi, naša privrženost istini i pravdi. Iz svih tih pozitivnih osobina razvili su se hrabrost, smjelost i nepokolebljivost naših ljudi, njihovo dostojanstvo i ponos. Kada ovo danas ističem, želim da obratim pažnju pripadnika naše armije, a posebno starješinskog sastava, na to da u svojim redovima njeguju i razvijaju etičke i moralne norme u duhu tih pozitivnih osobina. Socijalistička svijest, patriotizam, pravilan odnos prema tekovinama revolucije, neumorna društveno-politička aktivnost, stalna i uporna težnja da se postižu sve bolji rezultati u radu – to treba da budu osobine pripadnika naše armije«. ²²

Tito insistira na razvijanju inicijativnosti, odgovornosti, smelosti, istrajnosti, samodiscipline i drugih ratničkih vrli na u jedinicama i ustanovama oružanih snaga. Ali, ispred svih njih, po njenom značaju, on ističe jednu vrednost – *jugoslovenstvo, kao socijalističko zajedništvo, utemeljeno na ravnopravnosti i bratstvu i jedinstvu naših naroda i narodnosti*. To je najvažnije vrednosno-političko obeležje JNA. Jer, naša zemlja se »može odbraniti samo zajednički, snagama svih republika, svih nacionalnosti i narodnosti«. A to »treba da bude svakom jasno, i u tom pravcu mi moramo vaspitavati naše ljude«. ²³

Saznavši da se ogroman deo pitomaca Vojne akademije Kopnene vojske u popisu stanovništva od 1971. godine izjasnio ne za konkretnu nacionalnu grupu, već kao Jugosloven, Tito je rekao:

»Pravilno ste učinili, drugovi, što na pitomce niste pravili pritisak u pogledu nacionalnog opredjeljenja. Njihovi odgovori znače da su oni politički zreli. Ali ja, kad to kažem, ne mislim da dajem podstrek za takvo opredjeljenje, jer smatram da se niko ne može odreći da je Srbin, Hrvat, Slovenac, Albanac, itd. To je veoma važno. Poreklo se mora znati i od toga ne treba bježati. Niko ne ide za tim da se u našoj zemlji anuliraju nacionalnosti. Ali u *prvom redu treba biti Jugosloven* (podvukao E.K.), čuvati jugoslovensku zajednicu kao vojnik i građanin.

²² Isto, str. 525.

²³ Isto, str. 336, 551, 576–661.

Pozitivno je što se u armiji gaji zajednički duh jugoslovenstva ne kao nove nacionalnosti, već kao pripadnosti socijalističkoj zajednici naših naroda». ²⁴

Da je Titov koncept jugoslovenstva daleko od svake uniformnosti osobene za birokratski unitarizam najbolje se vidi iz njegovog shvatanja upotrebe jezika naših naroda i narodnosti u Jugoslovenskoj narodnoj armiji. On je pobornik ravnopravnosti svih tih jezika, ali je isto pobornik ideje da pitanje upotrebe jezika u vojnim institucijama treba rešiti »onako kako je najkorisnije za udarnu moć naše armije, a ne zbog nekih trulih kompromisa ili nekih koncesija« ²⁵ (podvukao E.K.). S tim u vezi, on podstiče da »svi oficiri, ili bar dobar dio ako ne baš svi, nauče te jezike. S druge strane, oficiri koji se premještaju iz Slovenije u Srbiju ili iz Makedonije u Sloveniju itd., morali bi znati i jezike sredina u koje odlaze«. U armijskoj sredini »vojnik mora imati pretpostavljenog koji će s njim znati da razgovara«. A što se tiče »drugih jezika, jezika narodnosti, isto tako bi trebalo nešto preduzeti da bi i Albanci i Mađari mogli razgovarati na svom jeziku, jer oni često kompaktно služe u nekim jedinicama.« ²⁶

Dakle, taj koncept ne vodi asimilaciji manjih naroda, već naprotiv, podstiče i u sebi uključuje punu ravnopravnost i bratstvo i jedinstvo svih naših naroda i narodnosti. »Naša armija«, kaže Tito, »je nikla iz revolucionarne borbe koja se vodila u ime bratstva i jedinstva naroda Jugoslavije«. Zato se ta tekovina i vrednost moraju čuvati »kao zjenicu oka«. Komunisti i svi drugi pripadnici Armije »nijednog trenutka ne smiju dopustiti da njihova budnost u tome popusti, oni uvijek moraju raditi, živjeti i djelovati u skladu s visokim principima ravnopravnosti i jedinstva naših naroda«. ²⁷

Tito na nov način koncipira ulogu i vrednosno-politička obeležja oficirskog sastava. Za njega oficir nije depolitizirana ličnost, član nekog zatvorenog reda koji je izolovan od društva. On nije jedini spasitelj otadžbine, već stručnjak (profesor, nastavnik i učitelj) koji osposobljava stanovništvo zemlje za odbranu njenog integriteta i tekovina socijalističkog preobražaja. Istovremeno, on je politički radnik, revolucionar. Konkretnije, on je »društveno-politički rad-

²⁴ Tito, *Vojna djela*, tom V, str. 5.

²⁵ Isto, str. 10.

²⁶ Tito, *Opštenarodna odbrana i društvena samozaštita*, str. 555.

²⁷ Isto, str. 526.

nik, aktivista na terenu« i »neposredni vaspitač vojnika i svih svojih potčinjenih«. ²⁸ On je član revolucionarnog pokreta i zajedno s drugim njegovim pripadnicima, postojeći politički sistem vrednuje na osnovu toga koliko je on u funkciji ostvarivanja neposrednih i istorijskih interesa radničke klase. U okvirima vojnih institucija on utiče na razvoj socijalističke idejno-političke svesti mladih generacija i osposobljava ih ne samo da potpunije shvate vojnu organizaciju, njene ciljeve i njihovu ulogu u odbrambenoj sferi, već i za društveno-političko delovanje u društvu uopšte. Zajedno s drugim radnim ljudima, i ravnopravno s njima, oficiri učestvuju u političkoj akciji u različitim sferama društvenog života podstičući na taj način dalji razvoj društvenih odnosa u skladu s načelima političkog sistema socijalističkog samoupravljanja. Dakle, dok profesionalni vojnici tradicionalnih vojnih organizacija opštu vojnu obavezu, formiranje milicijskih snaga, ili bilo koju meru društva čiji je cilj makar i skromno kretanje ka demokratizaciji vojne delatnosti obično doživljavaju kao pretnju armiji i njenim vrednostima, pa stoga pružaju otpore tom procesu, dotle profesionalni vojnici naša armije treba da budu u prvim redovima borbe za što potpuniju demokratizaciju odbrambenih poslova i aktivnosti. A takvim svojim odnosom prema procesu koji demistifikuje vojnu profesiju, oni upravo ispoljavaju svoju revolucionarnu vrednosno-političku orijentaciju.

U razvijanju svih vrednosno-političkih i kulturnih obeležja vojnih institucija odbrambene organizacije socijalističkog društva Tito ističe posebnu ulogu i odgovornost Saveza komunista. Po njegovom mišljenju, »Savez komunista u armiji mora biti čvrsta organizacija«. On takođe »mora biti i oštiji nego ostale organizacije SKJ u određivanju kriterija po kome treba razlikovati ponašanje ljudi«. ²⁹ Jer, »Armija mora da bude potpuno na liniji Partije«. ³⁰

Takvu ulogu Saveza komunista Tito ne izvodi samo iz potrebe da se u odbrambenoj oblasti vodeća uloga Saveza komunista izražava i kao elemenat vlasti, već je legitimizira aktivnošću Saveza komunista Jugoslavije u organizovanju i predvođenju narodnooslobodilačkog ustanka, socijalističke revolucije i njegovim realnim doprinosom stvaranju jugoslovenske socijalističke samoupravne zajednice i njenih oružanih snaga.

²⁸ Isto, str. 523, 525.

²⁹ Tito, *Vojna djela*, tom V, str. 10.

³⁰ Tito, *Opštenarodna odbrana i društvena samozaštita*, str. 595.

Stvaranje i razvoj Jugoslovenske narodne armije, kao oružane sile narodnooslobodilačkog rata, revolucije i socijalističkog samoupravnog društva, Titovo je delo. Važno je, međutim, istaći da on nikada nije smatrao da su u rezultatima njegovog mišljenja i delovanja iscrpljene sve mogućnosti razvoja Armije i podruštvljavanja vojne delatnosti. Naprotiv, on kaže da su JNA i Teritorijalna odbrana, kao dva osnovna oblika organizovanja za oružanu borbu, »konkretni oblici primjene Marksove ideje o naoružanom narodu *na današnjem stepenu razvitka našeg socijalističkog društva i u okvirima postojećih međunarodnih odnosa*³¹ (podvukao E.K.). Na taj način, u svom učenju stvorio je teorijsku osnovu za »usavršavanje postojećih i iznalaženju novih, još boljih oblika organizovanja oružanih snaga«.³²

Ali, Tito je vrlo precizan u određenju tih aktivnosti: njima se mora čuvati i produbljivati narodni i revolucionarni karakter oružanih snaga. Stoga je stalno isticao značaj borbe protiv staljinističkih i anarholiberalnih snaga koje su pokušavale da, preko napada na Armiju, ugroze proces demilitarizacije odbrane imanentan socijalističkom samoupravnom društvu.

S U M M A R Y

ANTIMILITARISTIC FEATURES OF TITO'S CONCEPT ON THE DEFENCE ORGANIZATION OF SOCIALIST SOCIETY

Antimilitaristic features of Tito's military thought and action are determined by his revolutionary-marxist seeing the man and society. His military work is therefore a means of affirmation of subjectivity of men and people.

Tito's theoretical and practical orientation is expressed in his seeing the war as an instrument of solving of controversies between states, the military subjects and factors, forms of military organization in our liberation and defence war socialistic revolution, and the role of military force in the socialistic transformation of society. Central significance in this context have his views on people as the subject of war, revolution and defence of socialistic society. The entire Tito's military activity is imbued by his striving towards the people expressing itself in this way as much as possible. Tito's military work is therefore the irreplaceable orientation in overcoming both the militarism *nach aussen* (outwards) and the militarism *nach innen* (inwards).

His views Tito most fully expressed in his building up the concept and system of total national defence. Their essence is the socialization of military, i.e.

³¹ Isto, str. 697.

³² Isto, str. 706.

defence, activities that were by tradition monopolized by the state. Demilitarization of the defence domain was in his view inseparably linked with the development of workers's self-management. Upon this foundation Tito builds and develops the armed forces. The Yugoslav People's Army and Territorial Defence are two basic forms of the integrated military organization of the Yugoslav socialistic society. In these forms the well known principle that »every citizen should be a soldier and every soldier should be a citizen« gets real sense and contents. By its social properties (genesis and development, relationship with society, class properties of command and control personnel, character of internal relationships, values, political and cultural properties) the Yugoslav People's Army fundamentally differs from the classical, militaristic, forms of military organization. The YPA was and remained for Tito an inseparable part of people.

R É S U M É

LES CARACTERES ANTIMILITARISTES DE LA CONCEPTION DE TITO CONCERNANT L'ORGANISATION DE DEFENSE DE LA SOCIETE SOCIALISTE

Les caractères antimilitaristes de la pensée militaire et de l'oeuvre de Tito sont déterminés par son appréhension révolutionnaire-marxiste de l'homme et de la société. C'est pourquoi son oeuvre militaire sert de moyen d'affirmation de la subjectivité de l'homme et des peuples.

L'orientation théorique et pratique de Tito se traduit par son approche de la guerre, en tant que mode de règlement des antagonismes entre les Etats, par son appréhension des sujets militaires, des formes militaires et de l'organisation militaire de la guerre libératrice et défensive, de la révolution socialiste, ainsi que du rôle que joue la force militaire dans la transformation socialiste de la société. Dans ce contexte-là, l'intérêt central se résume à voir le peuple en tant que sujet de la guerre, de la révolution et de la défense de la société socialiste. L'ensemble de l'activité militaire de Tito est pénétrée d'une tendance à rendre possible au maximum l'affirmation du peuple. Ainsi l'oeuvre militaire de Tito sert d'orientation irremplaçable pour dépasser tant le militarisme *nach haussen* que le militarisme *nach innen*.

Tito a le mieux exprimé ses options par la mise au point de la conception et du système de défense populaire généralisée. Ceux-ci ont essentiellement pour origine la socialisation des activités militaires, c'est-à-dire de défense, qui par tradition étaient monopolisées par l'Etat. Pour lui, la démilitarisation de la sphère de défense est indissolublement liée au développement de l'autogestion socialiste. C'est sur cette base que Tito voit l'édification et le développement des forces armées. L'Armée populaire yougoslave et la Défense territoriale sont les deux formes fondamentales de l'organisation militaire unique de la société socialiste yougoslave. Le principe notoire d'après lequel »chaque citoyen est soldat et chaque soldat citoyen – y revêt son sens et son contenu réel«. Par ses caractères sociaux (origine et développement, son approche de la société, les caractères de classe, des cadres de commandement, les caractères des rapports internes, sa physionomie politique et culturelle) l'Armée populaire yougoslave diffère sensiblement des formes d'organisation militaire classiques militaristes. Pour Tito, l'APY a été et demeure la partie indissoluble du peuple.

РЕЗЮМЕ

АНТИМИЛИТАРИСТСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТИТОВСКОЙ КОНЦЕПЦИИ ОБОРОНИТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА

Антимилитаристские характеристики военного мышления и деятельности товарища Тито определяются его революционно-марксистским пониманием человека и общества. Поэтому его военное дело является средством утверждения субъективитета людей и народов. Титовская теоретическая и практическая ориентация проявляется в его отношении к войне, представляющей собой способ разрешения межгосударственных противоположностей, к военным субъектам, военным формам и военной организации, а также к роли военной силы в социалистическом преобразовании общества. Центральное значение в этом контексте занимает понимание народа, како субъекта войны, революции и обороны социалистического общества. Совокупная деятельность товарища Тито пропитана стремлением, чтобы народ как можно больше проявил себя таким способом. Поэтому военное дело товарища Тито является незаменимой ориентацией в преодолении как милитаризма *nach aussen*, так и милитаризма *nach innen*.

Свои позиции товарищ Тито наиболее полно выразил в строительстве концепции и системы всенародной обороны. Их сущность составляет обобществление военных, т.е. оборонительных активностей, которые традиционно были монополией государства. Для него демилитаризация оборонительной сферы неразрывно связана с развитием социалистического самоуправления. На этой основе товарищ Тито строит и развивает вооруженные силы. Югославская народная армия и Территориальная оборона составляют две основные формы единой военной организации югославского социалистического общества. В них общеизвестный принцип, заключающийся в том, чтобы «каждый» гражданин был солдатом и каждый солдат гражданином — получает реальный смысл и содержание». По своим социальным характеристикам (становление и развитие, отношение к обществу, классовые признаки командного кадра, характер внутренних отношений, политические и культурные признаки) Югославская народная армия существенно отличается от классических, милитаристских форм военной организации. Она для товарища Тито была и осталась неотъемлемой частью народа.

Spoljna politika u funkciji bezbednosti i odbrane SFRJ

Dr RANKO PETKOVIĆ

Funkcija spoljne politike Jugoslavije je da otklanja sve što bi moglo da šteti njenim vitalnim interesima i da stvara što povoljnije uslove u međunarodnim odnosima za njihovo ostvarivanje. U tom kontekstu, interesi bezbednosti i očuvanja suvereniteta i teritorijalnog integriteta, kao okvir i uslov za ostvarivanje svih vitalnih interesa Jugoslavije, bili su i ostaju na prvom mestu.

Na koji način je naša spoljna politika konkretno i neposredno u funkciji bezbednosti i odbrane Jugoslavije?

Svojim delovanjem u pokretu nesvrstanih i u radu Organizacije ujedinjenih nacija, Jugoslavija se aktivno zalaže i bori za stvaranje međunarodnih uslova u kojima će biti u najvećoj mogućoj meri zajamčena bezbednost svih zemalja, pa time i Jugoslavije. Pozicija i politika nesvrstanošti omogućile su Jugoslaviji da kao nezavisan činilac u svetskoj politici bude u prijateljskim odnosima sa svim velikim silama, što ima značajne reperkusije na njenu bezbednost. Dobri odnosi sa svim velikim silama deluju preventivno na hegemonističke aspiracije bilo koje od njih u odnosu na Jugoslaviju, i takvi odnosi su i značajan činilac njenog ugleda i uticaja u međunarodnim odnosima, što dodatno doprinosi jačanju njene bezbednosti. Takođe, nesvrstana spoljna politika Jugoslavije može u značajnoj meri da doprinese stvaranju, na međunarodnom planu, atmosfere i konstelacije za lakše rešavanje složenih unutrašnjih problema.

BIT SPOLJNE POLITIKE

1. Smisao i cilj spoljne politike svake države je da služi ostvarivanju njenih vitalnih nacionalnih interesa u međunarodnim odnosima. Svaka država egzistira kao jedinka naspram međunarodne zajednice u kojoj se u raznim sferama ukrštaju njeni interesi sa interesima drugih država. Ali, pošto međunarodna zajednica predstavlja složeni i višeslojni entitet, u čijim okvirima, sem država, deluju i različite internacionalne i transnacionalne organizacije, svaka država se u međunarodnim odnosima suočava i sa mnoštvom drugih subjekata i faktora koji u pozitivnom ili negativnom smislu mogu da utiču na njene nacionalne interese. Stoga se pred spoljnom politikom svake zemlje nalaze ne

samo veoma složeni i delikatni zadaci već i krupne obaveze i odgovornosti u ostvarivanju vitalnih nacionalnih interesa.

Utvrđivanje i sprovođenje spoljne politike sastavni je deo i izraz neotuđivih suverenih prava svake države. Ali, ponašanje i delovanje država ne zavisi isključivo od njihovog suverenog prava da same projektuju i ostvaruju svoje nacionalne interese u međunarodnoj zajednici, već je regulisano i ograničeno međunarodnim pravom i mnoštvom preuzetih bilateralnih i multilateralnih obaveza.

2. Ponašanje i delovanje država u međunarodnim odnosima, izraženo u spoljnoj politici, u osnovi zavisi od karaktera njihovog društvenog uređenja. Ali, iako interakcija između spoljne i unutrašnje politike nije i ne može biti sporna, u novijoj istoriji ima mnoštvo primera koji pokazuju da spoljna politika nije mehanički refleks unutrašnje politike, odnosno da unutrašnja politika ne određuje i ne predodređuje, po nekom automatizmu, spoljnu politiku. Ideološka bit pomenute formule je u velikoj meri dovedena u pitanje saznanjem da zemlje istog društvenog uređenja mogu da vode ne samo različitu već i potpuno suprotnu spoljnu politiku.

Na karakter i ciljeve spoljne politike, na metode i sredstva ostvarivanja nacionalnih interesa znatno, a ponekad presudno, utiču veličina teritorije, demografski potencijal i geografski položaj neke zemlje, u krajnjem njena vojna i ekonomska moć. Na osnovu toga se izvodi zaključak da, s jedne strane, postoje karakteristična obeležja spoljne politike velikih sila, a s druge strane, malih i srednjih zemalja. Iako se temelji na brojnim relevantnim istorijskim argumentima, ovaj zaključak je ipak prenaglašen, jer postoje nezanemarljive razlike u spoljnoj politici pojedinih velikih sila, kao i u spoljnoj politici pojedinih malih i srednjih zemalja. Isto tako, na položaj i ulogu pojedinih zemalja u međunarodnim odnosima utiču u manjoj ili većoj meri ličnosti i pokreti koji imaju sluha za istoriju.

Spoljna politika sa pozicija sile nalazi se u službi ekspanzionističkih i hegemonističkih ciljeva koji se ostvaruju zloupotrebom vojne i ekonomske moći: različitim vrstama pritiska, mešanjem u unutrašnje poslove drugih država, uspostavljanjem sfera interesa, agresijom.

Spoljna politika koja uvažava postulate savremenog međunarodnog poretka uzdržava se od primene bilo kojih vidova upotrebe sile, zalaže se za rešavanje spornih pitanja

putem pregovora, teži razvijanju prijateljskih odnosa i saradnje sa svim zemljama na bazi ravnopravnosti i uzajamnih interesa.

Ove opšte konstatacije o spoljnoj politici, koje su ovde naznačene samo u funkciji boljeg sagledavanja i elaboriranja osnovne teme, mogu biti donekle pojednostavljeno svedene na tezu da u suštini postoje dva tipa spoljne politike: spoljna politika koja nastupa sa pozicija sile i spoljna politika koja uvažava postulate postojećeg međunarodnog poretka.

3. Teško je taksativno nabrojati vitalne nacionalne interese koje formuliše, zastupa i ostvaruje spoljna politika svake zemlje. Spektr vitalnih nacionalnih interesa u uslovima sve veće međuzavisnosti sveta je izuzetno širok, a moglo bi se reći gotovo neograničen. Vitalni nacionalni interesi svake zemlje nesumnjivo postoje u sferi političkih i ekonomskih odnosa, u oblasti bezbednosti i odbrane, a sve više i u domenu naučno-tehnološkog razvoja i zaštite prirodne okoline.

Tendenciju širenja vitalnih nacionalnih interesa u međunarodnim odnosima pratila je možda još značajnija tendencija njihovog ukrštanja, preplitanja, sjedinjavanja. Postoji višestruka interakcija između vitalnih nacionalnih interesa u svim sferama, od političke do ekološke. Umesto nekadašnje sintagme da su u okviru vitalnih nacionalnih interesa od prioritetnog značaja interesi bezbednosti i odbrane, sada bi mogla da bude prihvaćena sintagma da su interesi bezbednosti i odbrane rezultanta ostvarivanja čitavog spektra vitalnih nacionalnih interesa u političkoj, ekonomskoj, tehnološkoj, ekološkoj i drugim sferama.

4. Kako bismo u kontekstu ove teme definisali odbranu? Semantički, reč je o tome da se neko ili nešto brani i odbrani. Termin ili pojam odbrane je veoma širok, pa se može govoriti o odbrani moralnog i fizičkog integriteta ličnosti sve do odbrane nacionalnog suvereniteta i teritorijalnog integriteta zemlje. Imajući to u vidu, odbrana se može definisati kao skup moralnih, političkih, ekonomskih, socioloških, vojnih činilaca koji služe očuvanju nacionalnog suvereniteta i teritorijalnog integriteta zemlje. Među tim činionicima je i spoljna politika.

U kakvom su odnosu odbrana i bezbednost? Bezbednost je širi pojam od pojma odbrane. Bezbednost podrazumeva nepostojanje spoljnih ili unutrašnjih činilaca koji

ugrožavaju nacionalni suverenitet i teritorijalni integritet zemlje, kao i sposobnost zemlje da sačuva svoj nacionalni suverenitet i teritorijalni integritet od spoljnih i unutrašnjih činilaca koji je ugrožavaju. Mogu se razlikovati unutrašnja i spoljna bezbednost, kao i nacionalna i međunarodna bezbednost, ali između njih postoji višestruka dijalektička interakcija. U novije vreme, javljaju se pojmovi zajedničke, dovoljne, razumne, neofanzivne bezbednosti, ali se i svi oni mogu svesti na različite puteve i mehanizme stvaranja svetske, regionalne, nacionalne konstelacije u kojoj će biti očuvan nacionalni suverenitet i teritorijalni integritet zemlje.

NEKA OBELEŽJA SADAŠNJEG MEĐUNARODNOG POLOŽAJA SFRJ

O današnjem međunarodnom položaju Jugoslavije teško je prosuđivati sa stanovišta dveju oprečnih teza. Prve, da je njen međunarodni položaj još uvek dobar i stabilan i, druge, da je definitivno ugrožen po svim elementima. Ali, u isto vreme, ne bi bilo ispravno reći ni da je istina »negde na sredini«. Jer, u odnosu na vremena kada je imala izuzetno značajnu ulogu u svetskim poslovima, Jugoslavija danas mora da ulaže krajnje napore da bi sačuvala nekadašnji ugled i uticaj u međunarodnim odnosima. Zašto?

Prvo, reč je o teškoćama u njenom unutrašnjem razvoju. Za razliku od prethodnog istorijskog razdoblja u kome je služila kao uzor politički stabilne zemlje, danas se Jugoslavija sve češće pominje kao »bolesnik na Balkanu«. Bez potrebe i namere da navodimo sve elemente koji dovode do toga da se danas u svetu Jugoslavija sve više tretira kao zemlja zahvaćena elementima nestabilnosti, dovoljno je navesti manje ili veće suprotnosti u odnosima republika i pokrajina, neefikasnost i opadanje uloge SKJ, sve veći jaz između rukovodstva i zahteva i težnji radničke klase i naroda, narastanje suprotnosti između razvijenih i nerazvijenih delova Jugoslavije, situaciju na Kosovu i u okviru SR Srbije, sve očitije kontroverze o temeljnim vrednostima spoljne politike Jugoslavije itd.

Sliku stabilne Jugoslavije u očima svetske javnosti zamenjuje slika nestabilne Jugoslavije. Čak i u onim sredinama, u kojima prevladava mišljenje da je sadašnje stanje u

Jugoslaviji objektivna konsekvencija dosadašnjeg razvoja, smatra se da naročito zabrinjava sporost, pa i nesposobnost da teškoće budu prevaziđene, dok se za neke od njih misli da i ne mogu biti prevaziđene bez većih potresa.

Drugo, reč je o velikim ekonomskim teškoćama sa kojima se danas suočava Jugoslavija. U prethodnom istorijskom razdoblju, u sklopu određenih okolnosti, Jugoslavija se dosta uspešno ekonomski razvijala, pa je često služila i kao primer »prosperitetnog socijalizma«. Slika takve Jugoslavije pripada prošlosti i ona je sada u svetskim statistikama zemlja koja se na osnovu brojnih relevantnih ekonomskih pokazatelja nalazi na samom evropskom začelju. Naročito negativne propagandno-političke konotacije su izražene kada se govori o visini stope inflacije u Jugoslaviji i nesposobnosti jugoslovenskog društva da je savlada. Pri tome se ukazuje na neefikasnost sistema socijalističkog samoupravljanja, oscilacije između dirigovane privrede i slobodnog tržišta, nepostojanje ili nesprovođenje programa izlaska iz ekonomske krize, nisku produktivnost i zanemarljivu akumulativnost privrede, sve veću nezaposlenost itd. I u ovom slučaju poenta je više na nesposobnosti jugoslovenskog samoupravnog društva da izađe iz ekonomskih teškoća, nego na ekonomskim teškoćama koje ne mimoilaze i druge zemlje.

Treće, reč je o prekomernom dugovanju inostranstvu i nekim drugim pokazateljima jugoslovenskog položaja u međunarodnim ekonomskim odnosima koji mogu imati dugoročna nepovoljna dejstva na situaciju u Jugoslaviji i njen položaj u svetu. Ne upuštajući se u pogubne posledice do kojih može dovesti otplaćivanje dugova na unutrašnjem planu, usled presije na tokove privrednog razvoja i životni standard građana, zadržaćemo se samo na nekim njihovim sadašnjim ili potencijalnim reperkusijama na spoljnopolitičkom planu. Jugoslavija je ranije važila za zemlju koja je mogla da »popu kaže pop, a bobu bob«. Da li je ona sada u stanju da to učini? Smatra se da nije, odnosno da se sve više smanjuje njen prostor za samostalno odlučivanje i nezavisan politički stav. U najekstremnijem vidu, pojavljuju se teze da je Jugoslavija postala »zarobljenik Zapada«. Nije reč samo o uslovima koje diktira Međunarodni monetarni fond ili Pariski klub, već o tome da sudbina Jugoslavije sve više zavisi od toga da li će zapadne vlade i banke biti spremne da uvek iznova reprogramiraju njene dugove

i daju nove zajmove da bi ona mogla »preživeti«. To, svakako, znači da Jugoslavija mora sa puno obzira i takta da se odnosi prema interesima i ciljevima zapadnog sveta da bi mogla da uživa njegovu podršku i pomoć. Na taj način se principijelna politika u odnosu na jedan blokovski punkt moći zamenjuje političkim pragmatizmom, odnosno politikom nužde.

Istovremeno ističe se da Jugoslavija postaje sve ovisnija i od Istoka. Navodi se da najveći deo ekonomske razmene Jugoslavije sa svetom otpada na zemlje tzv. socijalističke zajednice, odnosno zemlje Varšavskog ugovora. Smatra se da to nije trenutna neuravnoteženost jugoslovenske ekonomske razmene, već tendencija dugoročnog karaktera. Jugoslavija uvozi modernu tehnologiju sa Zapada, ali svoje nekonkurentne proizvode teško može da izvozi na zapadna tržišta. Zbog toga se upravo tržišta istočnih zemalja pojavljuju kao tržišta od životnog značaja za Jugoslaviju. Istovremeno, Sovjetski Savez se pojavljuje i kao veliki snabdevač Jugoslavije važnom strategijskom sirovinom kao što je nafta. Na osnovu takvih i sličnih tvrdnji u pojedinim sredinama se pojavljuje teza da je Jugoslavija »zarobljenik Istoka«.

Iako postoji velika kontradiktornost u tvrdnji da Jugoslavija istovremeno, može biti zarobljenik Zapada i Istoka, činjenica je da su njoj na određen način ili do određene mere, u sadašnje vreme, »vezane ruke«, i prema Zapadu i prema Istoku.

Postoji, najzad, tvrdnja da je Jugoslavija i zarobljenik tzv. trećeg sveta. Ova se tvrdnja, svakako, ne može potkrepiti relevantnim ekonomskim pokazateljima, jer Jugoslavija sa zemljama u razvoju ostvaruje u proseku 14 – 16 odsto svoje ekonomske razmene, što znači da zvanično projektovanih 25 odsto godinama ostaje samo nedostižan cilj. Međutim, u ovom slučaju se misli na neke druge okolnosti. Smatra se da politički angažman Jugoslavije u tzv. trećem svetu, a to znači u krugu nesvrstanih zemalja, ne prati odgovarajući ekonomski angažman ili, bolje rečeno, ekonomska korist koja bi »opravdala« pridavanje takvog političkog značaja nesvrstanim zemljama. Isto tako, smatra se da su zemlje u razvoju dubiozan ekonomski partner Jugoslavije, jer već duguju Jugoslaviji najveći deo njenih potraživanja od blizu pet milijardi dolara, a i sve manje su u stanju da izmiruju svoje tekuće obaveze prema jugoslovenskim pred-

uzećima. To je slučaj i sa nekim petrolejskim zemljama koje su zbog različitih okolnosti dospele u insolventan položaj, a još uvek predstavljaju glavne ekonomske partnere Jugoslavije u zemljama u razvoju.

Četvrto, reč je o različitim vidovima političke i društvene krize u Jugoslaviji. Dovoljno je ukazati samo na to da je Jugoslavija u prošlosti, naročito u javnosti nesvrstanih zemalja, pa i nekih socijalističkih zemalja, bila oličenje unutrašnje političke stabilnosti. Smatralo se da je Jugoslavija ustanovljavanjem sistema socijalističkog samoupravljanja našla ne samo najbolji mogući put za spajanje socijalizma i demokratije već i za postizanje trajne unutrašnje stabilnosti. Ozbiljan zastoj u razvoju socijalističkog samoupravljanja ne samo da je izraz i svedočanstvo duboke političke i društvene krize u Jugoslaviji, nego se na mnogim stranama u svetu uzima kao argument neuspeha jugoslovenskog modela socijalističkog razvoja, koji je u pedesetim i šezdesetim godinama predstavljao inspiraciju i nadu za socijalistički pokret, pa i za druge društvene faktore u svetu. Isto tako, federativno ustrojstvo Jugoslavije, na bazi pune ravnopravnosti naroda i narodnosti, služilo je kao primer rešavanja nacionalnog pitanja i složenih odnosa u jednoj mnogonacionalnoj zajednici, dok danas manifestacije tzv. policentričnog etatizma sve više služe kao primer neprevaziđenog sindroma »balkanizacije«. Nacionalne surevnjivosti i isključivosti prate sve izraženiji antagonizmi između razvijenih i nerazvijenih republika i pokrajina u Jugoslaviji. To se uzima kao dokaz ne samo jačanja unutrašnje nestabilnosti ili jedan od mogućih elemenata dezintegracije Jugoslavije, već i kao pokazatelj da ona ne može da reši sopstvene probleme. Sve to prati kolebanje između planske i tržišne privrede, vodeće i rukovodeće uloge SKJ, neefikasnost u konstruisanju i sprovođenju jednog realnog programa prevazilaženja političke, društvene i ekonomske krize.

Peto, reč je o problemu Kosova. U prvo vreme događaji na Kosovu su služili kao ilustracija nesposobnosti Jugoslavije da reši neka otvorena pitanja u funkcionisanju svog federativnog sistema i u odnosima srpskog naroda i albanske narodnosti, kao i u odnosima sa susednom Albanijom. U nekim političkim krugovima u svetu događaji na Kosovu su služili za potkrepljivanje teze da Jugoslavija nije dosledna ni u odnosu na princip prava naroda na samoop-

redeljenje, ni u primeni principa koegzistencije u odnosu na svoje susede, iako je reč o dvema fundamentalnim premisama politike nesvrstanosti, čiji je Jugoslavija jedan od kreatora. Danas se ide korak dalje i tvrdi da Jugoslavija ne može da reši problem Kosova i da to može biti ne samo generator trajne unutrašnje nestabilnosti već i povod za sukobe u balkanskom prostoru. U pitanju je, svakako, preterivanje, ali se postepeno stvara dojam u evropskom, pa delimično i svetskom javnom mnjenju da nacionalno tle Jugoslavije predstavlja najranjiviju tačku bezbednosti i mira u Evropi.

Šesto, reč je o neadekvatnom predstavljanju i zastupanju Jugoslavije u svetu. Uglednog i autoritativnog šefa države, koji je Jugoslavija imala u ličnosti predsednika Tita, zamenio je kolektivni šef države u vidu Predsedništva SFRJ. Ne ulazeći u to koliko ustanova Predsedništva SFRJ, u konkretnoj jugoslovenskoj situaciji, izražava suštastvene potrebe i mogućnosti njenog federativnog uređenja, sasvim je izvesno da institucija jednogodišnjeg mandata predsednika Predsedništva SFRJ ne pogoduje afirmisanju niti jedne jugoslovenske ličnosti na svetskoj političkoj pozornici. Premda nije od presudnog značaja, ipak je ličnost šefa države izuzetno važna za predstavljanje i zastupanje nacionalnih interesa svake države.

Kad je reč o predstavljanju Jugoslavije u svetu često se navodi i to da je plejadu vrsnih diplomata zamenila grupa činovnika koji nisu u stanju da lucidno i kreativno obavljaju svoju delikatnu i, možda, sve delikatniju dužnost. Budući da je u partijskim debatama, pa i dokumentima, prihvaćena teza o postojanju tzv. negativne kadrovske selekcije, mora se prihvatiti da je ona neizbežna i u diplomatskoj službi. Međutim, pre naglašavanje subjektivnih razloga ne bi trebalo da potpuno potisne objektivne uzroke takvog stanja stvari. Pri tome, mora se imati u vidu i to da su poslednji ešeloni tzv. ratnog diplomatskog kadra otišli u penziju. Njihovo ljudsko i revolucionarno iskustvo ispoljeno i stečeno u diplomatskoj službi, neće moći brzo biti nadomešteno dolaskom novih kadrova.

Postoji dvojba i o tome da li su jugoslovenski diplomatski i drugi predstavnici još uvek samo izdanak škole koja je akcenat stavljala na klasičnu diplomatiju i politiku kao »veštinu mogućeg« ili se sve više kvalifikuju za meritorno zastupanje ekonomskih interesa Jugoslavije. Iako je

primetna tendencija sve veće okupiranosti diplomata u čitavom svetu ekonomskim poslovima značajnim za njihove zemlje, ovaj zahtev, koji se sve više upućuje na adresu naših diplomatskih predstavnika, posebice podstiče teška ekonomska situacija u kojoj se nalazi Jugoslavija. Pri tome može da dođe do izražaja jedna, ne nevažna, propratna pojava: nekada su naši diplomatski predstavnici bili zastupnici i tumači jedinstvene spoljne politike Jugoslavije, dok se danas mogu pojavljivati i u ulozi manje ili više isključivih zastupnika ekonomskih interesa »svojih« republika i pokrajina.

LAŽNE DILEME

U današnjim političkim rasprama i raspravama o spoljnoj politici nailazimo na mišljenje da bi naš međunarodni položaj, pa i unutrašnja situacija bili mnogo bolji da se Jugoslavija nije opredelila za politiku nesvrstanosti. Ponegde se ova teza podrobnije elaborira, pa se tvrdi da bi Jugoslavija, da se odmah posle rata opredelila za Zapad, znatno lakše i potpunije ostvarila svoje legitimne teritorijalne zahteve u prvim posleratnim godinama; da bi se bezbolnije i temeljitije oporavila od ratnih razaranja da je bila u prilici da prihvati Maršalovu pomoć; da bi danas bila na većem stupnju ekonomskog i tehnološkog razvoja.

Ova teza »lepo zvuči« u vreme kada se Zapad smatra sinonimom i simbolom ekonomskog i tehnološkog prosperiteta, a kada se naša zemlja gotovo bespomoćno rve sa velikom inflacijom, ogromnim dolarskim dugom i različitim vidovima duboke ekonomske i socijalne krize. Njenu »aktuelnost« posebno ističe okolnost da se danas u mnogim političkim i naučnim krugovima u nas smatra da Jugoslavija da bi rešila svoje sadašnje ekonomske probleme i da se u vremenu koje dolazi ne bi našla na margini ekonomskog i tehnološkog razvoja u svetu mora, htela ne htela, sve više da uključuje u integracione i druge procese u Zapadnoj Evropi.

Prema tome, ako danas sa velikim istorijskim zakašnjenjem mora, iz ekonomske nužde, da se »okreće prema Zapadu«, uostalom kao i druge socijalističke zemlje od Mađarske do Kine, zašto to nije učinila odmah posle rata; odnosno da je to tada učinila, danas se ne bi suočavala sa

problemima koji ozbiljno ugrožavaju njene nacionalne interese.

Iz ove teze nedvosmisleno proističe da je opredeljenje Jugoslavije za politiku nesvrstanosti predstavljalo istorijski promašaj. Samim tim i sve što je postignuto u domenu spoljne politike na planu nesvrstanosti u posleratnom razdoblju gubi u značaju pred saznanjem da je Jugoslavija mogla mnogo više »dobiti« i »imati« da se odmah posle rata priključila Zapadu.

Neistorijski i nedijalektički, a to znači i nenaučni karakter ove teze dolazi do punog izražaja u suočavanju sa neizbežnim pitanjem: da li je u okviru političkih prilika u Jugoslaviji, u Evropi i svetu posle završetka drugog svetskog rata objektivno postojala mogućnost priključivanja Jugoslavije zapadnom bloku.

Uspešno okončanje narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije stvorilo je pretpostavke i za uspostavljanje nezavisnog položaja nove Jugoslavije u međunarodnim odnosima. Iako je Jugoslavija, u skladu s tim, bila upućena na ravnopravnu saradnju sa svim velikim silama, bez svoje volje ili interesa našla se na udaru velikih zapadnih sila koje su iz ideoloških i političkih razloga pružale podršku poraženim nosiocima predratnog monarhističkog poretka, na unutrašnjem planu, a već u okviru blokovskog deljenja sveta bile odlučno protiv vitalnih nacionalnih interesa Jugoslavije u tzv. tršćanskom i austrijskom pitanju. S druge strane, Jugoslavija je bila mnogostruko povezana sa istočnoevropskim zemljama, kao zemljama koje su takođe krenule putem socijalističkog razvoja, a posebno sa Sovjetskim Savezom, koji je dao najveći doprinos pobedi nad silama Osovine.

Prema tome, u istorijskim i političkim prilikama koje su vladale posle završetka drugog svetskog rata Jugoslavija objektivno nije mogla biti u sferi interesa zapadnog bloka, a još manje sastavni deo tog bloka. Drugim rečima, da su u Jugoslaviji pobedile snage restauracije starog poretka i, takođe, da sovjetska armija nije odigrala onu ulogu koju je odigrala u slamanju fašističke agresije, posebno u ovom delu Evrope, tek tada bi se realno moglo postaviti pitanje mogućnosti jugoslovenskog pristupanja zapadnom bloku na završetku drugog svetskog rata. Ali, niti bi to bila *ova* Jugoslavija, niti bi to bila *ova* Evropa. Otuda sva ap-

surdnost teze da se Jugoslavija »da je bila pametnija« mogla naći na strani Zapada!

Istina, kada smo se već upustili u razmatranje nenaučnih spekulacija i neistorijskih pretpostavki, Jugoslavija je nakon suprotstavljanja Staljinu i Kominformu 1948. mogla »preći na Zapad«, koji bi je, sasvim sigurno, dočekaao raširenih ruku, zbog toga da bi u kontekstu hladnog rata i blokofske podele proširio svoju sferu uticaja. Ali, ova teorijska pretpostavka – da je Jugoslavija tada mogla preći na Zapad, suočava se ne samo sa pitanjem šta je više bilo u skladu sa vitalnim nacionalnim interesima Jugoslavije – da situaciju u kojoj se našla iskoristi za projektovanje svoje nezavisne i nesvrstane politike ili za uključivanje u blokovsku podelu i hladni rat, već i sa time da li je takva opcija realno moguća i izvodljiva, imajući u vidu izgradnju socijalističkih društvenih odnosa i revolucionarno stanje duhova u novoj Jugoslaviji.

Prema tome, istorija je verifikovala da je Jugoslavija, kojoj je u skladu sa njenim društvenim uređenjem i u njenom geopolitičkom prostoru bilo »predodređeno« da bude u istočnom bloku, svojim suprotstavljanjem Staljinu i Kominformu izvojevala optimalnu međunarodnu poziciju: nezavisnu i nesvrstanu poziciju, zahvaljujući kojoj je postala ugledan i uticajan akter u svetskim poslovima.

DELOTVORNOST NESVRSTANOSTI

Na koji način je naša spoljna politika konkretno i neposredno u funkciji bezbednosti i odbrane Jugoslavije?

1. Svojim delovanjem na platformi nesvrstivosti Jugoslavija se aktivno zalaže i bori za korenito menjanje sadašnjeg sistema međunarodnih političkih i ekonomskih odnosa iz koga proističu različite opasnosti za svetski mir i nacionalnu bezbednost mnogih zemalja, posebno malih i srednjih država, među kojima je i Jugoslavija. Svojim aktivnostima na planu nesvrstivosti naša spoljna politika daje krupan doprinos stvaranju međunarodnih uslova u kojima će biti u najvećoj mogućoj meri zajamčena bezbednost Jugoslavije.

2. Zahvaljujući članstvu u pokretu nesvrstanih, ugledu i uticaju koji ima u krugu stotinak nesvrstanih zemalja, Jugoslavija nije »sama« na Balkanu, na evropskoj periferiji,

koja je tokom 20. veka u više navrata bila izložena agresiji velikih evropskih i svetskih sila. Iako pokret nesvrstanih ne raspolaže svojim internim sistemom bezbednosti i premda nesvrstane zemlje nisu dužne da u bilo kome vidu priteknu u pomoć nesvrstanoj zemlji koja je žrtva agresije, okolnost da su sve one članice jednog širokog i uticajnog međunarodnog pokreta (koji, po pravilu, preduzima najširu međunarodnu političku akciju radi odbrane svake nesvrstane zemlje čiji su nacionalni suverenitet i teritorijalni integritet ugroženi od napada spolja) deluje preventivno na očuvanje i jačanje njihove bezbednosti, pa u tom okviru i bezbednosti Jugoslavije.

3. Nesvrstana pozicija i politika omogućavaju Jugoslaviji da maksimalno doprinosi radu Organizacije ujedinjenih nacija, kao čuvara mira i bezbednosti u svetu. Iako sistem kolektivne bezbednosti nije ispunio predviđena očekivanja, Ujedinjene nacije su se pokazale kao nezamenljiv instrument mira i međunarodne saradnje. Širenjem svojih aktivnosti u različitim domenima, posebno ekonomskom, socijalnom i humanitarnom, Ujedinjene nacije deluju na iskorenjivanju uzroka rata, što je od izuzetnog značaja za bezbednost svih zemalja, pa i Jugoslavije. Istovremeno, Ujedinjene nacije raspolažu i političkim autoritetom i organizacionim mehanizmom za osudu nosioca agresije i pružanje moralne, političke, a u pojedinim slučajevima i materijalne pomoći žrtvama agresije. Na taj način Ujedinjene nacije preventivno i supstancijalno doprinose međunarodnoj bezbednosti i bezbednosti zemalja-članica. Ugled i uticaj koji Jugoslavija ima u Ujedinjenim nacijama od ogromnog je značaja u zbiru faktora koji doprinose očuvanju i jačanju njene bezbednosti.

4. Malo je zemalja u svetu koje, kao Jugoslavija, imaju dobre odnose sa svim velikim silama. U savremenim međunarodnim odnosima preovlađuje suprotan primer: održavanje dobrih odnosa sa jednom velikom silom po pravilu je dovodilo do loših odnosa sa drugom velikom silom. Do ove opasne asimetrije je dolazilo gotovo po automatizmu u okviru blokovske podele sveta i ideološkog, političkog i ekonomskog vezivanja za pojedine svetske sile. Pozicija i politika nesvrstanosti omogućile su Jugoslaviji da kao nezavisan činilac u svetskoj politici bude u prijateljskim odnosima sa svim velikim silama. To ima značajne reperkusije na njenu nacionalnu bezbednost. *Prvo*, nijedna velika

sila nema stvarnih razloga i neposrednih povoda da ugrožava nacionalni suverenitet i teritorijalni integritet Jugoslavije. Štaviše, nezavisna i nesvrstana politika Jugoslavije je u osnovi zainteresovanosti velikih sila za očuvanje takvog njenog nezavisnog i nesvrstano položaja. *Drugo*, dobri odnosi Jugoslavije sa svim velikim silama deluju preventivno na hegemonističke aspiracije bilo koje od njih u odnosu na Jugoslaviju. Štaviše, u slučaju ugrožavanja nacionalnog suvereniteta i teritorijalnog integriteta Jugoslavije od bilo koje velike sile one druge bi se mogle naći u ulozi zemalja koje daju podršku i pružaju pomoć Jugoslaviji. *Treće*, dobri odnosi Jugoslavije sa svim velikim silama značajan su činilac njenog ugleda i uticaja u međunarodnim odnosima, što sa svoje strane dodatno doprinosi jačanju njene nacionalne bezbednosti. Ta okolnost je nedavno u velikoj meri uticala da nesvrstane zemlje povere Jugoslaviji da bude domaćin Devete konferencije šefova država ili vlada nesvrstanih zemalja. *Četvrto*, velike svetske sile su nosioci ekonomske i tehnološke moći pa nesmetano i svestrano razvijanje saradnje sa njima po mnogim linijama utiče na jačanje bezbednosti Jugoslavije.

5. Egzistencijalni interesi Jugoslavije, pa i oni koji se tiču njene bezbednosti, ostvaruju se u balkanskom, mediteranskom i širem evropskom prostoru. Bez svog nesvrstano zaleđa, Jugoslavija bi bila u inferiornom političkom, pa i bezbednosnom položaju u odnosu na gotovo sve svoje susede koji su učlanjeni u vojne saveze velikih sila. Zahvaljujući politici nesvrstanoosti i ulozi u svetskim poslovima, Jugoslavija ima značajna politička i bezbedonosna preimućstva u odnosu na sve njih, uključene u konfrontaciju velikih sila i hijerarhiju koja ih na ovaj ili onaj način dovodi u zavisnost od interesa i pogleda sila iz iste ideološke porodice. U tom pogledu nesvrstana politika ne zatvara, već otvara puteve u Evropu.

PRIZNANJA I OHRABRENJA

Na slabljenje međunarodnog položaja Jugoslavije u toku poslednje decenije nisu uticali defekti u njenoj spoljnopoličkoj orijentaciji, niti promašaji u njenoj diplomatskoj akciji, već u prvom redu krupni poremećaji do kojih je došlo u njenom unutrašnjem razvoju. Iako je s obzirom

na interakciju između spoljne i unutrašnje politike teško govoriti o »podvizima« na međunarodnom i »porazima« na unutrašnjem planu, svedoci smo zbivanja koja pokazuju da je Jugoslavija u danima teške političke, ekonomske i socijalne krize dobijala priznanja na međunarodnom planu koja pokazuju da spoljna politika može u značajnoj meri da doprinese stvaranju atmosfere i konstelacije i za lakše rešavanje složenih unutrašnjih problema.

Navešćemo tri primera od kojih svaki na svoj način ističe značaj nesvrstane pozicije i politike Jugoslavije.

(1) Poseta Gorbačova Jugoslaviji 1988. godine nije spadala u red rutinskih poseta na najvišem nivou, već se, po mnogo čemu, direktno nadovezala na istorijsku posetu Hruščova 1955, koja je utemeljila načela ravnopravne i prijateljske saradnje Jugoslavije i SSSR. U novoj jugoslovensko-sovjetskoj deklaraciji, prihvaćenoj za vreme boravka Gorbačova u Jugoslaviji, ne samo da su reinterpretirana načela Beogradske deklaracije 1955, već su postavljene čvrste osnove razvoju jugoslovensko-sovjetskih odnosa u vremenima koja dolaze. Posebno je značajno da sovjetska strana u potpunosti deli jugoslovenska shvatanja o nesvrstanoj i socijalizmu kao svetskom procesu. Poseta Gorbačova Jugoslaviji nije nosila obeležja poseta lidera jedne supersile »bolesniku na Balkanu«, već zemlji koja je anticipirala postulate koje danas gotovo sve socijalističke zemlje, pa i Sovjetski Savez, prihvataju u svom pogledu na svet i u unutrašnjem razvoju.

(2) Poznato je da mnoge multilateralne inicijative na Balkanu, uprkos značaju koji bi mogle imati za jačanje bezbednosti i saradnje u ovom geopolitičkom prostoru, nisu sprovedene u život, premda se već godinama razgovara i pregovara o njima. Reč je o takvim inicijativama, kao što je stvaranje zone bez nuklearnog i hemijskog oružja na Balkanu i održavanje balkanskog sastanka na vrhu. Za razliku od tih inicijativa, jugoslovenski predlog za održavanje konferencije ministara inostranih poslova balkanskih zemalja bio je prihvaćen i ostvaren u najkraćem roku. Razlog nije samo u tome što je jugoslovenski predlog bio fleksibilan i maštovit, već pre svega u tome što se Jugoslavija, zahvaljujući svojoj nesvrstanoj poziciji, mogla izdići iznad onih blokovskih interesa i barijera koje u osnovi otežavaju sprovođenje u život drugih multilateralnih inicijativa na Balkanu. U ovom slučaju, delotvornost nesvrstane spoljne

politike došla je do punog izražaja, uprkos mnogim otvorenim pitanjima na Balkanu, pa i u odnosima Jugoslavije sa pojedinim susedima.

(3) Najnoviji i najilustrativniji primer ugleda i uticaja jugoslovenske spoljne politike jeste jednoglasna odluka Ministarske konferencije nesvrstanih zemalja u Nikoziji da Jugoslavija bude domaćin Devete konferencije na vrhu, pa time i predsedavajući pokreta nesvrstanih u narednom trogodišnjem periodu. Kako se moglo dogoditi da nesvrstane zemlje ne budu u stanju da se slože oko zvaničnih kandidata za tu ne samo počasnu već i značajnu političku dužnost, a da istovremeno brzo i lako odluče da je povere Jugoslaviji, koja nije bila ni zvanični ni stvarni kandidat? Odlučilo je duboko uverenje svih nesvrstanih zemalja da će Jugoslavija moći najefikasnije da vodi pokret u vreme sme ne dveju istorijskih epoha i menjanja čitave skale prioriteta na svetskoj sceni. Otkuda takvo priznanje Jugoslaviji u vreme kada se ona suočava sa mnoštvom teških unutrašnjih problema koje gotovo nije u stanju da reši? Delimično je reč o velikom političkom kapitalu koji Jugoslavija ima u pokretu, zahvaljujući njenom izuzetnom doprinosu njegovom celokupnom dosadašnjem razvoju. Ali, reč je i o uverenju nesvrstanih zemalja da će Jugoslavija zahvaljujući jasnim predodžbama o potrebi osavremenjivanja i revitalizacije pokreta znati i umeti da ga usmerava u pravcu što efikasnijeg ostvarivanja njegove istorijske misije. Od ne manjeg značaja je uverenje da će Jugoslavija zahvaljujući svom veoma razvijenom i iskusnom diplomatskom aparatu biti u stanju da dobro »opslužuje« pokret u svim njegovim razgranatim međunarodnim aktivnostima. I, najzad, okolnost da ima dobre odnose sa svim velikim silama i da nije u konfliktu ni sa jednom drugom nesvrstanom zemljom omogućiće Jugoslaviji da u ulozi predsedavajućeg pokreta stvara i otvara prostore za njegovo što efikasnije delovanje.

Zbog toga je odluka Ministarske konferencije u Nikoziji izuzetno značajna za jačanje međunarodnog položaja i uloge Jugoslavije u svetskim poslovima.

Ne navodimo ova tri primera samo zato da bismo pokazali da spoljna politika može da beleži autonomne pozitivne poene u vreme kada u unutrašnjoj politici ima velikih problema, već zbog toga što bi suprotni primeri bili ozbiljan signal postojanja različitih neposrednih opasnosti za

bezbednost Jugoslavije. U vremenu kada se neka zemlja nalazi u stanju ozbiljne političke, ekonomske i društvene krize, kao što je to sada slučaj sa našom zemljom, po pravilu se navlače tmurni oblaci i na njenom međunarodnom horizontu: otvaraju se prostori za različite vidove mešanja spolja, pritiske, diktate, pa i oružane intervencije.

GLAVNI PRAVCI AKCIJE

Sa pragmatične, ali i realne tačke gledišta funkcija spoljne politike je da *otklanja* sve što bi moglo da šteti vitalnim nacionalnim interesima i da *stvara* što povoljnije uslove u međunarodnim odnosima za njihovo ostvarenje. U tom sklopu, interesi bezbednosti, očuvanja nacionalnog suvereniteta i teritorijalnog integriteta, kao okvir i osnov za ostvarivanje svih vitalnih nacionalnih interesa bili su i ostali na prvom mestu.

U savremenim međunarodnim uslovima naša spoljna politika u funkciji otklanjanja svega što bi moglo da šteti vitalnim interesima Jugoslavije, ali ujedno i u funkciji stvaranja uslova za njihovo ostvarivanje, suočava se sa neophodnošću da posebno strpljivo i promišljeno deluje u sledećim pravcima:

prvo, ona mora dosledno, principijelno, ali i fleksibilno da se angažuje u razvijanju odnosa sa svim susednim zemljama, ne zaboravljajući da su neki od njih ili većina njih u toku 20. veka u dva ili više navrata učestvovali u agresiji ili vršenju pritiska na Jugoslaviju, ali i ne zanemarujući okolnost od fundamentalnog značaja da razvijanje saradnje sa svakim od njih i svima njima predstavlja dugoročnu i temeljnu odrednicu bezbednosti Jugoslavije.

S obzirom na to da je u poretku Ujedinjenih nacija garantovana politička nezavisnost i teritorijalni integritet svih zemalja, a u Završnom aktu iz Helsinkija nepovredivost postojećih granica, jedino otvoreno pitanje u odnosima Jugoslavije sa nekim od suseda je pitanje priznanja i zaštite prava njenih sunarodnika u tim zemljama. Iz istorijskog iskustva se zna da su pokušaji rešavanja pitanja manjina putem sile i pritiska uvek vodili nesporazumima, pa i oružanim sukobima. U savremenom međunarodnom poretku, u kome je poštovanje prava etničkih kolektiviteta pravna obaveza i civilizacijski imperativ, stvoreni su uslovi

za rešavanje spornih pitanja iz tog domena političkim sredstvima i mirnim putem.

Iako se tzv. formula iz Karađorđeva, koja polazi od toga da će se razvijanjem dobrosusedskih odnosa i u okviru demokratskog razvoja u susednim zemljama stvarati uslovi i za priznanje i poboljšanje položaja naših manjina, u pojedinim slučajevima nije pokazala naročito plodotvornom, ona nema alternative. Svaki drugi pristup pitanju naših manjina u susednim zemljama dovodio je i dovodio bi do zategnutosti u međusobnim odnosima i do ozbiljnog pogoršavanja situacije u našem geopolitičkom prostoru. Ali, pri tome, takođe treba imati u vidu da tzv. formula iz Karađorđeva ne podrazumeva ni smanjivanje interesa za položaj naših manjina u susednim zemljama. Energično, a u nekim slučajevima još energičnije zalaganje za očuvanje njihovog nacionalnog identiteta legitimno je pravo i vitalni nacionalni interes Jugoslavije;

drugo, u vreme kada ekonomski i tehnološki razvoj postaje bitna komponenta stabilnosti, pa time i bezbednosti svakog društva naša spoljna politika mora da širi prostore i mogućnosti bržeg i neposrednijeg uključivanja Jugoslavije u savremene ekonomske, tehnološke i integracione tokove u Evropi, prostoru čiji smo nerazlučivi deo. Nekadašnje hladnoratovske formule, koje su Jugoslaviju objektivno stavljale u položaj ekvidistance prema zapadnoj i istočnoj Evropi, čija se istorijska opravdanost post festum ne može dovoditi u pitanje, iscrpile su svoje istorijske potencije. Danas se Jugoslavija i sve druge zemlje, bez obzira na društveni sistem, sve više okreću središtima ekonomskog i tehnološkog razvoja na Zapadu. U uslovima prevazilaženja hladnoratovskih shema, one time ne dovode u pitanje ni svoj društveni identitet, ni svoj nacionalni suverenitet, već nastoje da ne budu gurnute na marginu ekonomskog i tehnološkog razvoja, što bi bilo pogubno za njihove vitalne nacionalne interese, pa time i za njihovu bezbednost.

Istovremeno, najšire uključivanje u ekonomske, tehnološke i integracione tokove u Evropi ne bi trebalo da znači da Jugoslavija napušta svoju globalnu ulogu ni na političkom, ni na ekonomskom planu. Iako glavninu svojih ekonomskih interesa Jugoslavija ostvaruje u evropskom prostoru, bilo bi neoprostivo zanemariti mogućnosti koje ima u drugim razvijenim delovima sveta, pa i u krugu nes-

vrstanih zemalja i zemalja u razvoju. Trezveno sagledavanje nacionalnih interesa Jugoslavije u međunarodnim ekonomskim odnosima i svetskoj privredi ne dozvoljava ekstremne solucije;

treće, izuzetan značaj imaju spoljnopolitičke aktivnosti usmerene na stvaranje političke konstelacije u svetu i u odnosima sa glavnim ekonomskim partnerima koja može da pogoduje radikalnijem i bezbolnijem rešavanju problema jugoslovenskih spoljnih dugova. Ne treba posebno dokazivati da dvadesetak milijardi dolara duga razarajuće deluje na ekonomske prilike u Jugoslaviji i objektivno umanjuje stepen njene samostalnosti i samosvojnosti u odnosu na spoljne faktore od kojih zavisi stalno repogramiranje njenih dugova. Kao dužnik, hteli ne hteli, Jugoslavija je u velikoj meri zarobljenik svojih poverilaca, situiranih pretežno ili isključivo na Zapadu.

Iako je razduživanje Jugoslavije u osnovi pitanje sposobnosti njene privrede da stvara ekstra dohodak za vraćanje kamata i glavnice zajmova koji su u svoje vreme uzimani šakom i kapom i mahom korišćeni u neproduktivne svrhe, spoljna politika Jugoslavije može pomoću pokreta nesvrstanih, Ujedinjenih nacija, a posebno UNCTADA i grupe 77 zemalja u razvoju da se s drugim zemljama-dužnicima, zajednički i solidarno, bori za snošljivije i prihvatljivije uslove vraćanja dugova i kompleksno rešavanje dužničke krize. Istovremeno, spoljna politika Jugoslavije može u bilateralnim odnosima sa poveriocima, zemljama i bankama, da usmerava proces i olakšava teret razduživanja Jugoslavije.

Ne zbog političke simetrije, neophodno je spoljnopolitičkim sredstvima uticati i na stvaranje pogodnije konstelacije za rešavanje otvorenih pitanja u odnosima sa zemljama sa kojima se pretežno posluje na bazi kliringa. To su uglavnom socijalističke zemlje, a pre svega Sovjetski Savez. Suficit koji Jugoslavija ima u poslovanju sa njima destabilizirajuće deluje na jugoslovensku privrednu situaciju. Zbog apsorpcione moći i atraktivnosti tržišta socijalističkih zemalja za jugoslovenske izvoznike, izlaz nije u smanjivanju izvoza, već u traženju rešenja koja će sprečiti da reprodukcioni materijali nabavljeni na konvertibilnom ne završe svoj proizvodni ciklus na klirinškom tržištu. Svojevrsan je paradoks da su Jugoslaviji »vezane ruke« ne samo u ekonomskim odnosima sa zemljama sa kojima ima defi-

cit, jer ne može bez uvoza moderne tehnologije, pretežno sa Zapada, već i u odnosima sa zemljama sa kojima ima suficit, jer ne može bez izvoza na ta tržišta, pretežno na Istoku!

Spoljna politika Jugoslavije mora neprekidno da pronalazi put kroz te Scile i Haribde, jer se sloboda i nezavisnost u vreme nacionalnooslobodilačke revolucije sticala prvenstveno oružjem, a sada u vreme naučno-tehnološke revolucije može da bude ugrožena gubljenjem ekonomske samostalnosti;

četvrto, spoljna politika Jugoslavije mora da »vadi kes-tenje iz vatre« zbog nepovoljnih odjeka na koje u inostranstvu nailazi sadašnja situacija u zemlji. Svetska javnost je stekla dojam da se Jugoslavija nalazi na rubu raspadanja. Iako su velike sile i posebno evropske zemlje, u sadašnjoj eri sporazumevanja i ekonomskog i tehnološkog takmičenja, zainteresovane da ne dođe do većih lomova u Jugoslaviji i njenom geopolitičkom prostoru, dramatizovanje ionako ozbiljne i teške situacije u Jugoslaviji je, po prirodi stvari, oživelo različite strategijske varijante njihovog ponašanja i delovanja u slučaju »libanizacije« ili »balkanizacije« Jugoslavije.

Premda sređivanje stanja u Jugoslaviji zavisi prvenstveno ili isključivo od unutrašnjih faktora, posebno SKJ, od spoljne politike se traži i očekuje da uveri glavne partnere, pa i svetsku javnost, da Jugoslavija ima dovoljno snaga i mogućnosti da prevaziđe sadašnje velike teškoće i izazove sa kojima se suočava.

To bi bili neki od glavnih pravaca delovanja naše spoljne politike u savremenim uslovima u funkciji jačanja bezbednosti Jugoslavije. U tom smislu mogli bismo tretirati spoljnu politiku kao svojevrsni mirnodopski prvi ešelon u odbrani slobode i nezavisnosti Jugoslavije.

SUMMARY

FOREIGN POLICY IN FUNCTION OF SECURITY AND DEFENCE OF S.F.R.Y

The function of foreign policy of Yugoslavia is to eliminate or deflect everything that could jeopardize her vital interests, and to create as favourable as possible conditions in international relations for their realization. In this context, foremost and in the first place remain the interests of security and preservation of sovereignty and national integrity, as the framework and precondition for the realization of all vital interests of Yugoslavia.

Further on the author reviews the manner in which her foreign policy concretely makes a function of security and defence of Yugoslavia. By her activities in the Movement of the Nonaligned and in the UN Yugoslavia actively advocates and struggles for creation of such international conditions in which security would be guaranteed in a highest possible degree to all contries, and thus to Yugoslavia too. Her position and policy of nonalignment made possible to Yugoslavia to be, as an idependent factor in the world politics, in friendly relations with each of the great powers, which fact makes significant impact on her security. Her good realtions with each of them prevent hegemonistic aspirations of any of them against Yugoslavia and such relations make also a significant factor of her repute and influence in international relations, which additionally contributes to the strengthening of her security. Moreover, the nonaligned foreign policy of Yugoslavia can substantially contribute to the creation on the international scene an atmosphere and constellation that can alleviate the solution of complex internal problems.

R É S U M É

LA POLITIQUE EXTERIEURE EN FONCTION DA LA SECURITE ET DE LA DEFENSE DE LA RSFY

La politique extérieure de la Yougoslavie a pour fonction d'éliminer tout ce qui pourrait porter atteinte aux intérêts vitaux du pays et de créer les conditions toujours plus propices à la réalisation de ces derniers dans les relations internationales. Dans ce contexte, la sécurité et la sauvegarde de la souveraineté et de l'intégrité territoriale, qui sont le cadre et la condition de la relation de tous les intérêts vitaux de la Yougoslavie, ont été et demeurent primordiales.

De quelle façon notre politique extérieure est-elle concrètement et directement en fonction de la sécurité et de la défense de la Yougoslavie?

Par ses activités au sein du mouvement des non-alignés et par sa participation aux travaux de l'ONU, la Yougoslavie s'engage activement et lutte pour la création des conditions internationales dans lesquelles sera garantie, dans une très large mesure, la sécurité de tous les pays, et partant celle de la Yougoslavie. La position et la politique de non-alignement ont permis à la Yougoslavie d'être en tant que facteur indépendant de la politique internationale en relation d'amitié avec toutes les grandes puissances, ce qui se répercute considérablement sur sa propre sécurité. Les bons rapports avec toutes les grandes puissances ont une action préventive sur des aspirations hégémonistes que n'importe quelle d'entre elles pourrait avoir à l'égard de la Yougoslavie, et sont un important facteur de la réputation et de l'influence que notre pays a dans relations internationales, ce qui de façon complémentaire contribue à consolider sa sécurité. De même, la politique de non-alignement à matière de politique extérieure de la Yougoslavie peut contribuer considérablement à créer au plan international une atmosphère et une constellation propres à faciliter le règlement des problèmes intérieurs complexes.

РЕЗЮМЕ

ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА В ФУНКЦИИ БЕЗОПАСНОСТИ И ОБОРОНЫ
СФРЮ

Функция внешней политики Югославии – устранять все, что могло бы нанести ущерб ее существенным интересам, и создавать такие условия в международных отношениях, которые должны максимально способствовать их реализации. В этом контексте интересы безопасности и сохранения суверенитета и территориальной целостности, как рамки и условие осуществления всех существенных интересов Югославии, были и остаются на первом месте.

Каким способом наша внешняя политика конкретно и непосредственно осуществляет функцию безопасности и обороны Югославии?

Своей деятельностью в рамках движения неприсоединения и Организации Объединенных Наций Югославия активно борется за создание таких международных условий, в которых в высшей степени будет гарантироваться безопасность всех стран, в частности и Югославии. Позиция и политика неприсоединения предоставили возможность Югославии, чтобы она, как независимый фактор в мировой политике, находилась в дружеских отношениях со всеми великими державами, что имеет важное значение для ее безопасности. Хорошие отношения со всеми великими державами превентивно влияют на гегемонистские стремления любой из них в отношении Югославии, а такие отношения являются и значительным фактором ее авторитета и влияния в международных отношениях, что представляет собой добавочный вклад в укрепление ее безопасности. Неприсоединившаяся внешняя политика Югославии может также в значительной мере способствовать созданию в международном плане атмосферы и условий для более простого решения сложных внутренних проблем.

Sociološke i politikološke dimenzije i aspekti savremene situacije i sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite

Dr *STOJAN T. TOMIĆ*

U radu je izložena autorova zamisao o mogućoj inicijativi naučnoistraživačke opservacije bitnih pitanja društvene uslovljenosti razvoja opštenarodne odbrane i društvene samozaštite u aktuelnoj stvarnosti Jugoslavije, kao po mnogo čemu istorijski novoj situaciji.

Osnovna su tri elementa ove zamisli: (1) zalaganje za inovativni kritički odnos prema postojećim teorijama i metodologijama; (2) prijedlog tematske problematizacije istraživanja društvenih i politikoloških dimenzija i aspekata savremene situacije kao determinanti razvoja opštenarodne odbrane i društvene samozaštite. Ova problematizacija izložena je u vidu sljedećih istraživačkih dionica: a) promjena kvaliteta novih društvenih činjenica i njihov uticaj na promjenu sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite; b) odnosi između spoljne i unutrašnje opasnosti, spoljne i unutrašnje odbrane i zaštite sistema; c) kvalitet vođenja državnih i društvenih poslova; d) uloga Titovih iskustava na analize sadašnjosti i na scenarije budućnosti; (3) naznake svih tematizovanih područja u vidu opšte skice teorijsko-metodološkog hipotetičkog okvira za njihovo istraživanje.

SKICA ZA ANALIZE SADAŠNOSTI I SCENARIJ BUDUĆNOSTI

Savremena politikologija i sociologija nude mnogobrojne pristupe sadašnjosti i utrkuju se u konstrukciji alternativnih strategija pomoću kojih oblikuju društvene fenomene, a sve u namjeri da se dođe do scenarija budućnosti. Na pomolu su alternativne empirijske i teorijske generalizacije, koje nastoje da uspostave kvalitativno drugačiju korespondenciju sa savremenom situacijom u kojoj se traže ili nalaze inspiracije za alternativne strategije razvoja i promjena, odnosno održavanja (odbrane) postignutog stanja, i u kojoj se traže ili nalaze izvorišta za alternativne scenarije budućnosti. Svemu tome kao da naruku ide trenutna kriza razvoja i promjena svijeta i u svijetu (alternativnom, raznorodnom), odnosno kriza odbrane i zaštite dostignutog stanja razvoja. Poznato je da su krize šanse ne samo za po-

litiku, nego i za nauku, da su krize najave raznorodnih inovacija i kreacija, izvor i povod za modernizaciju.

U izradi skice za analizu sadašnjosti i prognozu budućnosti (scenarija budućnosti) neophodno je uvažiti pretpostavku da je svojstvo istine da se skriva, odnosno pretpostavku o tome da je ma koliko socijalna i politička situacija u svijetu i u zemlji vidljiva, ona je skrivena, manje vidljiva, skoro nevidljiva, pa su neophodni takvi instrumenti analize pomoću kojih će se prodrijeti u dubinske slojeve socijalne i političke stvarnosti. Za sada postoje neskladi između složenosti društva i uprošćenog pristupa, kao i protivrječnosti između novog zbivanja i tradicionalnog istraživanja.

Društvo se u cjelini brže mijenja nego što se mijenja i modernizira društvena teorija i metodologija, istraživačke tehnike. Usljed nesklada između modernizacije stvarnosti i modernizacije nauka koje proučavaju socijalnu stvarnost, mnogi segmenti društva (i kapitalističkog i socijalističkog, i razvijenog i nerazvijenog) preopterećeni su neadekvatnim dijagnozama i prognozama koje više zavode (u stranu i na stranputicu) nego što vode i predvode. A kad nauka otkáže u sferi dijagnoze i prognoze, tada na scenu stupa sudbina koja vodi one koji hoće, a vuče za nos one koji neće (stara rimska poslovice). Sve to upućuje na neophodnost savremene teorijske i metodološke opreme istraživača i njihovih istraživačkih poduhvata (projekata) koji imaju ambiciju da istražuju složene savremenosti i neizvjesne budućnosti. Bez moderne opreme istraživača nema ni modernih istraživanja, bez inovacija i kreacija u teoriji i metodologiji nije moguće zahvatiti analizom savremene inovacije i kreacije (naučne, tehničke, tehnološke, socijalne, političke, vojne, kulturne, religiozne, umjetničke i druge).

Skica analize sadašnjosti i scenarija budućnosti biće locirana na one segmente društva koji, po mom mišljenju, omogućuju prodor do kvalitativno novih činjenica pomoću kojih je moguće približiti se savremenim dimenzijama i aspektima situacije u svijetu i u zemlji. Skica nije završena niti savršena, naprotiv, ona je otvorena za sve inovacije i kreacije teorijske, metodološke i praktične naravi. Prethodna istraživanja omogućavaju i upućuju na to da se u skicu analize uvede nekoliko istraživačkih dionica.

Promjena kvaliteta novih društvenih činjenica i njihov uticaj na promjenu sistema opštenarodne odbrane i društ-

vene samozaštite, odnosno na sistem odbrane i zaštite za-tečenog, promjenjenog i najavljenog stanja, posebno na promjene (inovacije i modernizacije) teorija i metoda analize novih kvaliteta.

Pod navedeni naslov za sada bi se mogle locirati sljedeće naučnoistraživačke dionice: (1) promjena kvaliteta novih društvenih činjenica – a) u kapitalizmu; b) u socijalizmu; c) u prelaznim, mješovitim sistemima; (2) promjena kvaliteta u sferi društvenog zamišljanja, društvenih vizija; (3) fenomen socijalnog zamora socijalnih, tehničko-tehno-loških, institucionalnih, grupnih, ekonomskih i drugih sistema; (4) stanje i dometi revolucija i kontrarevolucija – ko određuje domete revolucija i kontrarevolucija.

Odnosi između spoljne i unutrašnje opasnosti, spoljne i unutrašnje odbrane i zaštite sistema, i to: (1) uticaj spoljne opasnosti i unutrašnjeg »kvarenja« sistema na sistem odbrane i zaštite – šta je u datom trenutku za sistem i za odbranu sistema opasnije i važnije: destimulisati spoljnu opasnost ili destimulisati unutrašnju iskvarenost sistema (destimulisati unutrašnje devijacije); (2) odnosi između veličine sistema (teritorije i snage sistema) i veličine (ne)jedinstva unutar sistema, veličine, karaktera i vrste unutrašnjih konfliktnih i kooperativnih situacija; (3) konfliktni obrasci i metodi razvoja i promjena i njihov uticaj na sistem odbrane i zaštite sistema – dometi konflikata, harmonije, saglasnosti, kooperacije u pojedinim društvenim segmentima; (4) sadržaji i osnovi (dez)integracije unutar sistema i njihov uticaj na sistem odbrane i zaštite – kako različiti sadržaji i osnovi dezintegracije i integracije utiču na scenarij odbrane i zaštite; (5) osnovi i vidovi savremenog socijalnog grupisanja i političko-pravnog organizovanja u zemlji i njihov uticaj na sistem odbrane i zaštite – modernizacija grupisanja, organizovanja, odbrane i zaštite.

Kvalitet vođenja državnih i društvenih poslova, kvalitet vladavine, metodi vladavine u savremenom dobu: (1) instrumenti vladavine – vladavina silom i vladavina vrlinom, vladavina sa pokoravanjem i potčinjavanjem i vladavina sa što manje pokoravanja i sa što manje potčinjavanja, osjećaj (zlo)upotrebe sile; (2) obrasci prioriteta u socijalnoj akciji – vladavina pomoću obrasca prioriteta i vladavina i vođenje poslova kada nema prioriteta; (3) uloga inovacionog jezgra u revolucionarnoj i samoupravnoj fazi razvoja i promjena i održavanje dostignutog stanja razvoja; (4) (dez)in-

tegracija pameti i volje, nauke i demokratije u vođenju javnih poslova – participacija pameti (nauke) i volje (demokratije) u kreiranju i vođenju društvenih poslova, posebno u odlučivanju, rukovođenju, upravljanju, komandovanju; (5) izbor i uloga strategijskih varijabli u vođenju društvenih poslova, posebno u sistemu odbrane i zaštite društvenog sistema; (6) vođstvo i vođenje poslova odbrane i zaštite – transfer empirijskih i teorijskih generalizacija na sistem odbrane i zaštite.

Uloga Titovih iskustava na analize sadašnjosti i na scenarije budućnosti u koncipiranju savremene i buduće situacije i sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite: (1) Titov sadržaj i stil vjerovanja i djelovanja – jedinstvo spoznaje i akcije, riječi i djela; (2) Titova društvena zamišljanja, Titove najave i vizije; (3) Titova koncepcija osnova, sadržaja i oblika jedinstva zemlje i u zemlji, Titova strahovanja i ukazivanja na opasnosti od nejedinstva.

Ovoj skici, koja je za sada više radna a manje teorijski utemeljena, moguće je dodavati i oduzimati, stavljati nove i izostavljati neke navedene istraživačke i analitičke dionice, pa je valja primiti više kao ilustraciju, a manje kao generalizaciju, više kao povod, a manje kao osnov za raspravu. Treba reći i to da je ova skica trenutna reakcija na postojeće stanje koje je spoznato u istraživanjima, tj. ovakva razmišljanja stimulisana su nekim spoznajama do kojih se došlo analizom tekstova u kojima se analizira situacija, a koji su u mnogo čemu manjkavi, neki i suviše opterećeni tradicionalnim pristupima. Nadalje, u ovom radu se ne poriču mnogobrojna drugačija mišljenja i viđenja situacije, koja su izložena u analiziranim tekstovima.

Budući da u ovom prilogu nije moguće izvesti verifikaciju navedenih pitanja i problema, jer je prostor u časopisu ograničen, zadovoljićemo se ilustracijama koje ne mogu zamijeniti naučne verifikacije.

PROMJENE KVALITETA DRUŠTVENIH ČINJENICA

Ranije je na svjetskoj sceni egzistiralo glavno pitanje: *ko će pobijediti* – kapitalizam ili socijalizam, a kvalitativna promjena pitanja je već izvršena tako da je danas glavno strategijsko pitanje: *kakav* socijalizam, odnosno *kakav* kapitalizam će da egzistira u dvadesetprvom stoljeću? Od od-

govora na ovo pitanje zavisice odgovori na mnogobrojna druga strategijska i takticka pitanja (kako voditi borbu za socijalizam, kako sacuvati kapitalizam, kakve odnose uspostaviti izmedu kapitalizma i socijalizma, kakve sisteme odbrane i zastite konstituisati, sta uciniti sa viskom konflikata unutar zemalja i izmedu zemalja i dr.).

Na svjetskoj sceni egzistira alternativni scenarij buducnosti, alternativni socijalizam i kapitalizam. Poslije sovjetskog modela socijalizma na scenu stupaju jugoslovenski, kineski, kubanski, alzirski i mnogobrojni drugi, kojima konkurišu socijaldemokratske varijante socijalizma cije uspjehe ne treba potcjenjivati. Na sceni je i hriscanska, zatim islamska i izraelska varijanta socijalizma.

Poslije oktobarske revolucije potcijenjena socijaldemokratska varijanta socijalizma posljednjih decenija se nametnula u namjeri da pokaže i da iskaže svoje prednosti u vidu države blagostanja, što su dogmatski opterećene neke ideološke varijante potcijenile (inovacije i modernizacije socijaldemokratske varijante socijalizma, kao i postignute rezultate u sferi životnog standarda radničke klase, demokratizacije političkog života, kooperativni, odnosno manje konfliktni obrazac razvoja i promjena).

Navedenom pluralizmu varijanti socijalizma pridružuje se alternativni kapitalizam, koji nastoji da inovira i modernizira odgovor na pitanje – *kakav* kapitalizam.

Uz sve slabosti kapitalističkog sistema, koje su neosporne, kapitalizam posljednjih decenija evidentira vidne uspjehe u naučnoj i tehničko-tehnološkoj revoluciji, u inovacijama u sferi proizvodnje, a sve u namjeri da i dalje zadrži neke svoje prednosti – da ostane snažniji i moderniji u sferi produktivnosti rada i da tako socijalizmu pokaže da novi sistem (socijalistički, recimo) ne pobjeđuje na vojnom koliko na ekonomskom planu. Pobjeđuje samo onaj sistem koji ponudi veću produktivnost rada od prethodne (Engels), a upravo je tako pobijedio kapitalizam zaostaliји feudalizam: ne toliko pomoću topova, koliko pomoću nove i veće produktivnosti rada (Engels). Poznato je da su poslije drugog svjetskog rata Japan i Jugoslavija bili na istom stepenu ekonomske nerazvijenosti, ali je poznato i to da je Japan od nerazvijene izbio u vrh ekonomski razvijenih zemalja. Brzo napredovanje zemalja kapitalizma i evidentno zaostajanje zemalja socijalizma neki cinici prokomentarisali su sljedećim riječima: razumni se prilagođavaju svijetu,

a nerazumni pokušavaju da svijet prilagode sebi (G. B. Shaw).

Na strategijskom segmentu, odnosno na pitanju *kakav* socijalizam, odnosno *kakav* kapitalizam pojavio se još jedan vid promjena kvaliteta društvenih činjenica, a o kome valja oprezno razmišljati i dubinski ga istraživati kako bi se došlo do naučne spoznaje o čemu se u stvari radi. Riječ je o tome da su kao zamijenjene teze na segmentu modernizacije socijalizma, odnosno kapitalizma, a ta se zamjena ispoljava u sljedećem: kapitalizam sve više usvaja metod *socijalizacije*, a socijalizam sve više metod *privatizacije*. Zemlje koje grade socijalizam, a koje su najavile modernizaciju i reforme kao da se utrkuju u tome da se što više vrate prošlosti, minulim obrascima i elementima stimulacije – privatnoj svojini, privatnoj inicijativi, privatnim preduzećima, pa se kao primjer postignute modernizacije ističe kako u jednoj zemlji koja gradi socijalizam, radnik ima privatni avion, kako naglo rastu privatna preduzeća, kako izlaze iz krize i stagnacije valja tražiti u akcionarstvu, to jest u kapitalizaciji radničke klase i slojeva koji privređuju.

Suprotno se zbiva u zemljama kapitalizma, koje znaju i sve prednosti i sve slabosti privatne svojine, profita i privatne inicijative, ali koje znaju i to da se kapitalizam kao sistem odavno zamorio pa ga valja inovirati, osvježavti, u njega unositi neke elemente socijalizma (radničke participacije, industrijske demokratije, pa i elemenata samoupravljanja, radničkog suvlasništva). Rezultati izvjesne socijalizacije kapitalizma, sudeći po rezultatima istraživanja, ukazuju i na to da je u socijaliziranim sredinama (kapitalističkim) porasla produktivnost rada, porastao profit, porasla plata radnika, poraslo zadovoljstvo radnika, a smanjili se industrijski konflikti (kapitalistička preduzeća kao indikator socijalne modernizacije uzimaju vrijeme od kada nije bilo radničkih štrajkova, pa se ističe kako posljednjih decenija nije izbio nijedan štrajk, a u jednoj evropskoj zemlji se za jednu fabriku kaže da je posljednji štrajk izbio 1924. godine). Tako kapitalizam preuzima neke elemente socijalizma pomoću kojih se modernizira, dok socijalizam stagnira, ne razvija sopstvene elemente stimulacije, a previše imitira neke minule obrasce koji možda mogu pokazati izvjesne prednosti u ekonomski zaostalim sredinama, u sredinama u kojima se kapitalizam nije iživio. Tako se socijalizam, sticajem mnogobrojnih prilika koje se ovdje ne

analiziraju, *našao sabijen između inovacije i imitacije*, umjesto *da kreira* nadmoćnije obrasce i sadržaje života, on ih suviše *imitira*, ponavlja.

Tako se na svjetskoj sceni sukobio »prosvjećeni«, obrazovani i naknadno opamećeni kapitalizam i »birokratizovani« socijalizam, zaleđena socijalistička revolucija (staljinizam u prvoj zemlji socijalizma, kasnije i drugdje je *zaleđio* socijalističku revoluciju, konzervirao odnose). Pod uticajem radničke borbe, koju socijalisti i druge snage relativno uspješno vode, i u trci sa socijalizmom, kapitalizam se okreće ne samo visokoj produktivnosti rada, tehničkim i tehnološkim inovacijama i modernizacijama, nego i više životnom standardu radničke klase i drugih slojeva, pa i na tom segmentu socijalizam kao da gubi u tempu (evidentno je veći životni standard u razvijenim zemljama kapitalizma, nego u zemljama koje grade socijalizam).

Jedno od strategijskih pitanja kakav socijalizam, odnosno kapitalizam je i pitanje na čemu stimulirati savremeni razvoj i promjene – na *zanosu* ili na *profitu*, koliko na moralnim, a koliko na materijalnim stimulansima, odnosno koliko na *zanosu*, a koliko na *profitu*? Dilema »ili ili« ne daje odgovor na postavljeno pitanje, nego se izlaz traži u svojevrsnoj integraciji i kombinaciji »i i « – i na *zanosu* i na *profitu*. Socijalizam je startovao i dugo egzistirao na *zanosu* koji je dao impozantne rezultate, ali je taj *zanos* splasnio i ne odgovara na savremena pitanja, pa se socijalizam naglo vraća na *imitaciju*, na *profit*, preuzima ono što je nekada triumfovalo u kapitalizmu. Međutim, savremene politikološke, sociološke i psihološke analize pokazuju da je *profit*, kao materijalni stimulans u kapitalizmu, dao što je mogao i da je on i tamo splasnio, pa je kapitalizam prisiljen da, pored materijalne, uvodi i moralnu stimulaciju (u vidu humaniziranja uslova rada, uvođenje radničke participacije, industrijske demokratije, pa i elemenata radničkog samoupravljanja).

Tako je socijalizam u svojoj savremenoj fazi zastao pred nekim strateškim pitanjima.

Prvo, kakav socijalizam, odnosno sa kakvim kapitalizmom socijalizam stupa u konkurenciju, kakve slabosti i prednosti imaju i nude kapitalizam, odnosno socijalizam, kako će još zadugo egzistirati uporedo i kapitalizam i socijalizam.

Drugo, da li je strategijski izlaz iz postojećeg stanja u većoj *kapitalizaciji socijalizma* i *socijalizaciji kapitalizma*, koliko i koga imitirati, a koliko kreirati i inovirati?

Treće, kolika je impulsivna snaga moralnog *zanosa i nesebičnosti* kao vrednote, a kolika je snaga materijalnog stimulansa *profita*, odnosno *sebičnosti*, kao antivrednote u kapitalizmu, odnosno u socijalizmu, kako integrisati zanos i profit, sebičnost i nesebičnost (revolucija – oružana faza revolucije, kao i faza obnove i izgradnje počiva na zanosu, ali zanos kao da otkazuje na drugim strategijskim stazama modernizacije kao što otkazuje i profit, pa su i na ovom segmentu neophodne inovacije i modernizacije. Ali, kakve?).

Kada se ova pitanja transformišu na segment odbrane i zaštite tada se dolazi do generalnog pitanja – kako u savremenoj i najavljenoj fazi konstituisati sistem odbrane i zaštite, koji model samozaštite i samoodbrane odgovara savremenom modelu odnosa i »utakmice« kapitalizam – socijalizam. Dakle, iz pitanja *kakav socijalizam*, odnosno kapitalizam, proističe i pitanje – *kakav sistem odbrane i zaštite*. Do odgovora na ovo generalno pitanje moguće je doći tako što će se prethodno raspraviti sledeća pitanja:

– *prvo*, *kakav* je odnos između revolucije, samoupravljanja, samoodbrane i samozaštite, između revolucije (oružane faze) i modernizacije socijalizma koja je neadekvatno nazvana – »reforma«?

Na ovo pitanje marksizam nudi sljedeći odgovor: ako je revolucija (oružana faza razvoja) akt *samooslobođenja* radničke klase, onda je neophodno trojno jedinstvo koje se sastoji u tome da se *samooslobođenje* transformiše u *samoupravljanje*, a jedno i drugo u *samozaštitu i samoodbranu*. Narod koji je u stanju da izvede revoluciju sposoban je da sam upravlja i da se sam brani i štiti;

– *drugo*, *kakav* je odnos između vlastitih snaga i spoljne pomoći u fazi izgradnje samoupravljanja i samozaštite i samoodbrane?

Odgovor je: u kombinaciji *sopstvenih snaga i pomoći* iz bližeg i daljnjeg okruženja. Maksimalni oslonac na sopstvene snage uz maksimalnu kooperaciju, saradnju sa progresivnim snagama u svijetu (u opštenarodnom odbrambenom ratu neophodno je kombinovati integraciju sopstvenih snaga s pomoći sa strane, a to uveliko omogućuje spoljnopolitička orijentacija nepripadanja blokovima nego

progresivnom svijetu. Progresivni svijet će braniti i pomagati Jugoslaviju onoliko koliko ona bude progresivna).

Udarac na odbrambeni i zaštitni sistem SFRJ dolazi od zatvorenosti i izolovanosti SFRJ od svijeta, posebno od zatvorenosti i izolovanosti unutar SFRJ (zatvaranje republika, regija, komuna, ideja). Za sistem opštenarodne odbrane i društvene samozaštite veoma je važno strategijsko pitanje: kako zemlju učiniti *optimalno otvorenom* za progres, za modernizacije i inovacije, za humanizam, i u isto vrijeme učiniti je *optimalno zatvorenom* za regresivne ideje i procese. Na primjer, kako se integrisati u Evropu i šire i ne uključiti se u vojne i ideološke blokove;

– *treće*, optimalan je onaj sistem odbrane i zaštite koji ne pati od *suviška protivnika*, a ostaje sam sebi *dosljedan*, tj. ne čini strategijske ustupke. Odbrambenom sistemu podjednako prijete dvije opasnosti – da formira višak protivnika ili da održava višak štetnih saveznika. *Za sistem su podjednako opasni i suvišni protivnici i štetni saveznici*. Tito je uspješno započeo i do pobjede doveo revoluciju, pored ostalog i zato što nikada nije »bolovao« od viška protivnika (Tita su pomagali i oni koji su imali drugačije ideološko mišljenje), ali nije olako ni prihvatao štetno savezništvo (četnici su partizanima nudili svoje savezništvo pod uslovom da se ne vodi borba protiv Hitlerove Njemačke, da se ne formiraju novi, nego da se zadrže stari organi vlasti).

Socijalni sistem i njegov podsistem odbrane i zaštite zapadaju u krizu kada formiraju i održavaju suvišak protivnika i kada ne znaju da se oslobode nepoželjnih i štetnih saveznika. Mnoge zemlje koje grade socijalizam poodavno su počele da proizvode i da vještački održavaju višak protivnika, da za protivnike sistema proglašavaju one koji drugačije misle, ali koji nisu za drugačiji sistem. To je jedna strana ranjive zaštite i odbrane, i druga je u tome što se socijalizam teško oslobađa nepotrebnog savezništva sa birokratskim snagama.

Sticajem raznih okolnosti, socijalizam je u sebi objedinio dvije sposobnosti – sposobnost napredovanja sa sposobnošću nazadovanja. Posljednjih decenija je fazu napredovanja zamijenila, skoro nadjačala, faza nazadovanja, a to sve utiče na odbrambeni i zaštitni sistem. Tako je socijalizam došao u novu fazu, u fazu promjene kvaliteta društvenih činjenica, u fazu kada snage progressa kao da imaju više teškoća sa unutrašnjim nego sa spoljnim snagama, sa

unutrašnjim nego sa spoljnim teškoćama – sopstvena država (socijalistička), sopstvena partija (komunistička), sopstvena demokratija i samoupravljanje, sopstveno vođstvo (djelovi vođstva) upućuju socijalizam na nazadovanje, na stagnaciju, na deformaciju, na kompromitovanje. Osnovano se može tvrditi da su usponu socijalizma veće udarce i nećade zadale brojne unutrašnje deformacije, nego spoljni svijet (staljinizam, birokratizam, konzervatizam, primitivizam, antihumanizam). Stoga, ali ne samo iz tih razloga, još dugo vrijeme će ostati kao strategijsko pitanje – *kakav socijalizam graditi, kada će socijalizam preći sa analize stvari na analizu unutar stvari* (Marks), sa analize svijeta uopšte na analizu sopstvenog svijeta; zašto ni poslije sedamdeset ili četrdeset godina izgradnje socijalizma ne stiže i prestiže kapitalizam na onim segmentima na kojima ga je jedino moguće pobijediti.

Svijetu socijalizma se pridružio i nerazvijeni svijet Afrike, Azije, pa i Južne Amerike, što još više utiče na izmjenjenu kvaliteta društvenih činjenica, jer umjesto da se u nerazvijenim sredinama afirmiše došlo je do kompromitacije ideje socijalizma (svakodnevni pučevi, udari i kontraudari, kulturne i druge revolucije i deformacije su dobro došle kapitalizmu koji ukazuje na to kako se može kompromitovati ideja, odnosno sistem).

U takvoj situaciji svako idilično i romantičarsko, kao i nekritičko vezivanje za pojedine sisteme nerazvijenih zemalja, posebno za kompromitovane ličnosti svakako utiče na koncipiranje sistema odbrane i zaštite (u pojedinim zemljama startovalo se u ime socijalizma da bi se završilo sa najgorom varijantom antikomunizma).

PROMJENE U SVIJETU DRUŠTVENOG RAZMIŠLJANJA, KRIZA VIZIJE RAZVOJA I PROMJENA

Revolucija, socijalizam, komunizam, humanizam, samoupravljanje velika su društvena zamišljanja, do sada u istoriji najveća, koja su kvalitativno izmijenila svijet devetnaestog i dvadesetog stoljeća. U društvenom zamišljanju integrisale su se dvije sile – racija i emocija, pamet i volja, nauka i utopija (marksističke vizije društva su i racionalne i utopijske, jer nema revolucije bez utopije, bez maštanja, bez vjerovanja koje stimuliše novi kvalitet djelovanja).

Nekadašnje vrhunsko društveno zamišljanje (marksističko, komunističko) trenutno je u krizi, pa se može kazati da je ono zapalo u najviše reduciranje i deformisanje (s pravom se može postaviti pitanje – šta je ostalo od ideala Pariske komune, oktobarske revolucije, kineske, vijetnamske i drugih revolucija; šta se to zbiva sa Titovom revolucijom koju ranjavaju antikomunisti, nacionalisti, šovinisti, kontrarevolucija na Kosovu i drugdje? Zašto opada procenat onih koji vjeruju, a povećava se procenat onih koji sumnjaju u progres, socijalizam, samoupravljanje).

Društveno zamišljanje pomaže ljudima da se uspinju od stvarnog ka zamišljenom, a da što manje posrću i nazaduju. Poznato je i priznato da od kvaliteta društvenog zamišljanja zavisi društveno kretanje, tj. od *sistema vjerovanja* zavisi *sistem djelovanja*. Samo oni koji su vjerovali (uz to i znali) pošli su 1941. u ustanak i revoluciju i u njoj pobijedili, probili obruče na Sutjesci, pobijedili informbirovrštinu, a oni koji su sumnjali ili nisu ništa preduzimali prešli su na drugu stranu barikada.

Promjene u sferi društvenog zamišljanja mogu se grupisati u tri faze: *prva*, kada ljudi malo imaju a mnogo osjećaju, malo znaju, ali snažno djeluju, malo imaju ali u progres snažno vjeruju i u njegovom pravcu snažno djeluju. U takvoj fazi ljudi su često materijalno siromašni, a duhovno i idejno bogati, idejno nadmoćni. Lenjin, Tito i dr. u takvoj fazi pripremali su revoluciju i vodili je do vojne pobjede; *druga*, faza racionalizacije i redukcije velikog početnog društvenog zamišljanja i nastaje nakon oružane faze revolucije. Elementi utopije se smanjuju, a povećavaju elementi racionalne i kritičke analize. Društveno zamišljen sistem startuje sa optimumom da bi se u kasnijim fazama, pod uticajem raznorodnih redukcija i deformacija, približavao minimumu. Početna faza krize revolucije i socijalizma nastaje nakon završetka oružanog dijela revolucije, kada se sa konstrukcije pređe na destrukciju. Nijedna zemlja socijalizma nije izbjegla drugu fazu – redukcije i deformacije, odnosno fazu devijacije i stagnacije; *treća*, krizna faza društvenog zamišljanja u kojoj ljudi imaju malo, a i malo osjećaju, malo vjeruju i bezvoljno djeluju. To je faza stagnacije, sadašnjeg evidentnog siromašenja socijalizma i ljudi u njemu, faza pada životnog standarda, ali i faza sumnji i nevjerice. U ovoj fazi određeni broj ljudi se sve više okreće kapitalizmu kao sistemu koji ima prednosti (trenutne ili

dugoročnije), a slabosti socijalizma (trenutne) proglašava kao slabosti sistema koji nema veliku perspektivu ili koji je namijenjen nerazvijenom društvu. Izlaz iz ove faze je u afirmaciji socijalizma, u otklanjanju mnogih devijacija, u manifestovanju makar i trenutačnih uspjeha koji ohrabruju, u stratejskim inovacijama i kreacijama koje najavljuju čelni ljudi pojedinih socijalističkih zemalja.

SOCIJALNI ZAMOR SISTEMA

Na skali kvalitativnih promjena društvenih činjenica je i fenomen socijalnog zamora i premora sistema – socijalnog, institucionalnog, pa i personalnog. Iz faze poleta socijalni sistem u zemljama koje grade socijalizam zapao je u fazu socijalnog zamora, negdje i u fazu socijalnog premora.

Pojavni oblici manifestacije socijalnog zamora i premora sistema su mnogobrojni, a radi ilustracije navodimo nekoliko.

(1) Nagli pad industrijske i druge proizvodnje, zaostajanje ne samo iza razvijenih, nego i iza manje razvijenih zemalja kapitalizma (cijeni se da bi SFRJ, da se posljednjih decenija razvijala tempom kojim su se razvijale nerazvijene zemlje Evrope, danas imala tri puta veću proizvodnju i pet puta veću potrošnju; međutim, SFRJ se približava začelju evropskih zemalja, a evidentno je zaostajanje proizvodnje i u drugim socijalističkim zemljama).

(2) Zaostajanje na informacionom području. Tako je, na primjer, učešće Jugoslavije u ukupnom svjetskom informacionom sistemu opalo sa 0,3 na 0,2 odsto, pa zemlja sve više postaje zavisna na području naučnih, tehnoloških i drugih informacija (nekada su razvijene zemlje porobljavale nerazvijene izvozom roba, kasnije izvozom kapitala, danas izvozom naučnih i tehničko-tehnoloških informacija, odnosno odlivom mozgova iz nerazvijenog u razvijeni svijet).

(3) Stagnacija političke demokratije, participacije, pa i samoupravljanja čije uvođenje se odlaže do neizvjesnosti. Na pojedinim segmentima demokratija, participacija i samoupravljanje postaju minimalni ili trivijalni (sve manji broj ljudi odlučuje, odnosno smanjuje se učešće građana u pojedinim formama odlučivanja i do 3 odsto od ukupne

populacije, nema referenduma na globalnom planu, a na lokalnom nivou građani odlučuju o trivijalnim stvarima – da li se integrisati s nekim, da li uvesti mjesni samodoprinosa, a o milijardama za pokriće gubitaka u »Agrokomer-cu« i drugdje ne odlučuju organi neposredne demokratije). Stagnacija demokratije i samoupravljanja, pa i početnih oblika i sadržaja participacije je evidentna upravo na segmentima modernizacije. Porastom urbanizacije opada participacija, odnosno porastom velikih proizvodnih sistema opada samoupravljanje. Korelacija između urbanizacije i participacije je negativna i iznosi i do $-0,90$, odnosno veća je participacija i samoupravljanje u seoskim tradicionalnim nego u industrijskim i urbanim modernijim sistemima.

(4) Uočljiv je socijalni i psihički zamor i kod pojedinih kategorija stanovništva, koje postaju sve bezvoljnije, sve pasivnije i ravnodušnije (kriza kvoruma je svakodnevna pojava ne samo u masovnim organizacijama, nego u rukovodstvima, u delegatskim skupštinama, u posljednje vrijeme sve češće i u organizacijama i organima Saveza komunista).

(5) Povećava se broj raznih devijacija, odnosno sve je izraženiji zamor sistema da destimuliše devijacije (afere u vezi sa »Agrokomercom« i vilama u Neumu, nacionalizam, antikomunizam, kontrarevolucija, nejedinstvo).

Izlaz iz socijalnog zamora i premora je u transformaciji političke u socijalnu revoluciju, zatim u naučnoj, tehničkoj, tehnološkoj, obrazovnoj revoluciji. Revolucija je opšti, generalni impuls protiv svakog zamora i premora, jer revolucija kreira i inovira, a do zamora dolazi, pored ostalog, i kad se inovacije svedu na imitacije (socijalizam i predugo imitira kapitalizam, i to preživjele obrasce kapitalizma – imitiranje preživjelih oblika privatne svojine i inicijative, uvoz zastarjele tehnike i tehnologije i dr.). Sve je to vodilo pojedine segmente socijalizma (nekada poletnog i uzletnog) u stanje premorenosti, za čiju stabilizaciju su neophodni brži razvoj i promjene (Tito je u ratu stabilizaciju »oštećenih« partizanskih snaga poslije neprijateljevih ofanziva shvatao kao naglo prodiranje i osvajanje, kao naglo kretanje i razvoj, a ne kao stajanje. Tipičan primjer za to je nagli prelazak zamorenih i desetkovanih divizija NOVJ poslije tzv. pete neprijateljske ofanzive u ofanzivu i oslobođanje skoro cijele istočne Bosne). Nadalje, od posebne puke su primjeri kako su socijalno zamorene i premore-

ne zemlje kapitalizma prevazišle zamor i osvježile sistem koji evidentno manifestuje mnogobrojne svoje prednosti, prije svega u oblasti inovacija i kreacija.

Na području odbrane i zaštite sučelili su se sistem koji se zamara i premara (globalni, socijalistički) i podsistem koji je u poletu, koji se osvježava, koji nije ni zamoren niti premoren (podsistem opštenarodne odbrane i društvene samozaštite). Ali, valja postaviti pitanje dokle će moći da egzistiraju navedena dva stanja – stanje zamorenosti i stanje poleta, odnosno dokle će u SFRJ moći da djeluje vitalan sistem opštenarodne odbrane i društvene samozaštite, ako je okolina premorena. Otuda je izvođenje socijalizma iz stanja zamora i premora u stanje poleta jedno od najvitalnijih pitanja odbrane i zaštite, istinsko strategijsko pitanje. Stoga valja postaviti pitanje da li će najavljene tri reforme (privrede, političkog sistema i reforma SKJ) moći da brzo izvuku sistem iz stanja zamora i stagnacije i dovedu ga u stanje poleta, odnosno koji kvalitet i koji metod reformi to može postići?

Evidentno je da je na mnogim segmentima socijalistička revolucija zaleđena, konzervirana i da se birokratija pobrinula da od revolucije ostanu samo crvene zastave a sve ostalo blijedi, načela slabe, socijalistički i komunistički principi se zaboravljaju ili odbacuju.

Izlaz iz postojeće situacije valja tražiti i u tome što će *socijalna* revolucija ponuditi svoj domet koji je veći, sadržajniiji, humaniji i dinamičniji od *političke* revolucije. Politička revolucija je samo uvod u socijalističku revoluciju, a socijalna revolucija je izlaz iz kriznog stanja, iz stagnacije do koje je dovela zamorena i premorena politička revolucija (Marks i Engels, pa i komunisti Jugoslavije na Vukovarskom kongresu KPJ su maštali o tome da socijalističke revolucije počnu kao *socijalne* revolucije, ali su one započele u nerazvijenim uslovima kao *političke* revolucije i kao takve predugo se održale, socijalizam usporile, a danas i osporile). Nije, dakle, greška u tome što su Lenjin, Tito, Mao Cedung i drugi započeli sa političkim revolucijama, nego je problem u sporoj transformaciji političke na sadržaj i metode socijalne revolucije. Taj zastoje su vješto iskoristile snage kontrarevolucije i birokratije koje svojim dometom limitiraju današnji razvoj i promjene u socijalizmu.

O KVALITETU VOĐENJA DRŽAVNIH I DRUŠTVENIH POSLOVA

Modernizacija savremenog svijeta znatno je stimulisana i modernizacijom vođenja javnih poslova. Savremeni svijet sve više dolazi do spoznaje da je prošlo vrijeme vladavine *silom* i da dolazi vrijeme vladavine *vrlinom*. Niko do sada u istoriji nije kao što su socijalističke revolucije afirmisale model vladavine *vrlinom*, i onda kada je upotreba sile protiv klasnog i spoljnog neprijatelja bila na vrhuncu. Tako npr., Josip Broz Tito, odmah nakon okončane tzv. pete neprijateljske ofanzive, koncem avgusta 1943, isticao je značaj vrline, a ne sile (*»mi se ne oslanjamo grubo na našu vojnu silu, već u prvom redu na sam narod, pa onda na vojnu silu«*).

Do velikih, a može se reći i do tragičnih deformacija u socijalizmu došlo je kada je vladavina *vrlinom* zamijenjena drugom vladavinom – *birokratskom vještinom* (da upravlja ljudima). U vladajućim strukturama, na pojedinim segmentima, sve manje ima vrlih, a sve više vještih ljudi – vladalaca. Stalni, profesionalni vladaoци kao da zaboravljaju da je *nemoguće dugo vladati, a ostati nevin i pošten* pa su sve češći slučajevi njihovog smjenjivanja.

Ako se ima u vidu činjenica da su mnogi ljudi na najvišim položajima u društvu (u preduzeću, komuni, republici, pokrajini, federaciji) istovremeno i na rukovodećim dužnostima u sistemu opštenarodne odbrane i društvene samozaštite, onda nije teško pretpostaviti šta se sve može desiti u »slučaju« ako pripadnici tog sistema nemaju povjerenja u kompromitovanog i iskvarenog rukovodioca koji je zaboravio na revolucionarne vrline.

Modernizacija kao i humanizacija (one idu uporedo) sistema vođenja javnih poslova podrazumijeva mnogo štošta, prije svega sljedeće: *prvo*, da se vladavina *silom* što više preobražava u vladavinu *vrlinom*; *drugo*, da se vladavina *pokoravanjem, potčinjavanjem* što više zamijenjuje vladavinom *bez pokoravanja, bez potčinjavanja*, naravno tamo gdje potčinjavanje nije neophodno. Revolucionari smatraju da se narodom može »vladati« a da se on ne potčini, da je sila nužno zlo; *treće*, da se vladavina *ljudima* čim prije zamijeni u vladavinu *stvarima*. Rukovodilac koji kvalitativno ovlada stvarima i procesima skoro da i nema potrebe da upravlja ljudima. Dobar stručnjak vladavinom stvarima navodi

ljude na određeno ponašanje. Stoga i građansko društvo sve više napušta model vladavine nad ljudima i okreće se ka vladavini nad stvarima; *četvrto*, da se čim prije prevaziđe potreba za vođom, odnosno da se demokratizacijom informacija i distribucijom znanja na sve njegove saradnike i pripadnike određene organizacije osposobi ta organizacija (kolektiv) za samostalno djelovanje bez »tutorstva« vođe. Nemoderan je onaj tip rukovodioca koji sebe čini nezamjenljivim, koji uči sistem da stane kada i on kao rukovodilac stane i predahne. Tito je u toku narodnooslobodilačke borbe stvorio najveću »radionicu« za razmjenu sposobnosti u kojoj niko nije bio nezamjenljiv, mada je svako bio dragocjen. Tito je učio svoje saradnike i borce da će revolucija pobijediti samo ako se kolektivno dogovara, a disciplinovano izvršava. U samoupravno doba se očekuje da se cijeni svaki individualni napor, svaka individualna kreacija, ali i to da se »nezamjenljivi« učine suvišnim.

Ljudi koji su dugo, cijeli svoj radni vijek samo na vlasti ne vide granicu između sile i demokratije, pa misle da su njihova sredstva i metodi vladavine (nasilna i nedemokratska) najbolji način vladavine; u stvari, ono što je nasilno i nedemokratsko, misle da je nenasilno i demokratsko. Dugogodišnji vladaoци i upravljači postaju opijeni vlašću i silom, pa i ne osjećaju da ih je vlast opila i zavela. Tako opijene pojedince nije moglo da otrijezni ni samoupravljanje, jer što su duže vladali sve manje su osjećali okolinu i sve manje su je uvažavali, od nje učili.

U socijalizmu koji se gradi na osnovama samoupravljanja, u revoluciji koja teče, očekuje se od vođstva, od avangarde da gdje god je to moguće silu zamijeni vrlinom isto onako kao što su brigade i divizije Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (proleterske i udarne) širom zemlje pronosile vrlinu i smjenjivale one rukovodioce koji su griješili ili su bili nesposobni za rukovođenje i komandovanje svojim jedinicama.

OBRASCI PRIORITETA U SISTEMU VOĐSTVA I U SOCIJALNOJ AKCIJI

Kvalitativno vođenje društvenih poslova u savremenim uslovima podrazumijeva konstituisanje i održavanje tzv. obrasca prioriteta u socijalnoj akciji, usmjeravanje

društva ne pomoću sile i naredbe, već pomoću prioriteta. Destrukcija obrasca prioriteta vodi ka destruktiji integrisane socijalne akcije ljudi, pa je u takvim situacijama moguće vladati jedino pomoću sile i naredbe – birokratskom modelu vladavine odgovara vladavina bez obrasca prioriteta. Tito i KPJ, odnosno SKJ narode su vodili i motivisali ih za akciju atraktivnim, univerzalnim, za sve slojeve prihvatljivim obrascem prioriteta – u svakoj fazi se znalo šta je u socijalnoj akciji glavno, šta manje glavno, a šta sporedno. Neuspjeh svih dosadašnjih reformi u socijalizmu može se unekoliko tumačiti i nepostojanjem obrasca prioriteta. U planiranim reformama sve je bilo glavno i ništa nije bilo glavno, razvlačene su i rasipane snage i na glavno kao i na sporedno (u ponuđenim koncepcijama reformi ne zna se šta je glavno – otplata inostranog duga, inflacija, zapošljavanje nezaposlenih ili i dalje otpuštanje viška radne snage, produktivnost ili kontrola potrošnje, poljoprivreda ili elektroprivreda, razvijeni ili nerazvijeni).

Tito je formirao, održavao i osvježavao obrazac prioriteta u pojedinim fazama revolucije pomoću takozvanog *inovacionog jezgra* koje je stalno inoviralo, oduševljavalo i okupljalo sve progresivne snage, a koje je bilo *univerzalno*, a ne parcijalno, odnosno univerzalno je omogućavalo posebnosti i pojedinačnosti. Kada je zapostavljeno inovaciono jezgro i oštećen obrazac prioriteta, tada je došlo do socijalnog zamora sistema, stagnacije, dezintegracije i brojnih deformacija.

Tito je decenijama uspješno vodio revoluciju pomoću veoma jednostavnog koncepta inovacionog jezgra. Prvo čitav pokret gradi oko parole borbe protiv fašizma i genocida, borba protiv okupatora i njegovih slugu je centralna tačka socijalne akcije 1941–1945. godine; poslije toga slijedi transformacija inovacionog jezgra kada se borba protiv fašizma zamjenjuje parolom »Sve za obnovu i za izgradnju zemlje«; zatim dolazi borba protiv informbirovštine i staljinizma; Tito dalje inovira revoluciju idejom samoupravljanja (radničkog – 1950. i komunalnog – 1955), da bi pred kraj svog života nastojao da ukupan pokret socijalizma inovira idejom kolektivnog rada i vođenja poslova, a sve u namjeri da se na jednom mjestu i na istim ciljevima, na osnovama samoupravljanja nađu i radnici i intelektualci, svi naši narodi i narodnosti, i mlađi i stariji, da se na samoupravnim osnovama sučeljavaju i usklađuju posebni sa opš-

tim potrebama i interesima, da se integriše pamet i volja, nauka i demokratija, da samoupravne odluke budu makar i približno podjednako pametne i demokratske, jer nije pametno sve ono što je demokratsko, niti je demokratsko sve ono što je pametno. Odlučivanje pomoću jednog segmenta neminovno vodi ka dezintegraciji – davanje prednosti nauci vodi ka scientizmu i tehnokratizmu, a davanje prednosti volji (i samovolji) vodi ka birokratizmu.

Izlaz iz faze stagnacije i iz kriznih stanja moguć je izborom *strategijskih varijabli* u vođenju društvenih poslova, pomoću varijabli koje imaju najmanje dva svojstva – da *inoviraju* (inovaciono jezgro) i da *integrišu* (da ujedinjuju). Bilo bi suviše smjelo ovom prilikom odabrati strategijske varijable, jer to je optimalno studijski i optimalno demokratski posao timske, kolektivne naravi. Ali, za ilustraciju pomenute ideje i kao rezultat sopstvenog razmišljanja navešćemo tri varijable koje bi, možda, mogle imati ulogu *strategijskih varijabli*. Prva varijabla je moderno *obrazovanje* (kombinovano kao potpuno besplatno i maksimalno komercijalno), druga – *puno zapošljavanje* mlade kvalifikovane radne snage i treće – *stanovanje*, obezbjeđenje stimulativnih uslova za vlastitu izgradnju stana na početku, a ne na završetku radne karijere. Bilo bi neophodno testirati (naučno i samoupravno, politički i stručno) pomenute ili neke druge varijable koje bi se u datoj situaciji mogle uspinjati na nivo *strategijskih varijabli*, na nivo inovacionog jezgra.

ODNOSI IZMEĐU SPOLJNE OPASNOSTI I UNUTRAŠNJEG STANJA (SLABOSTI) SISTEMA

Za koncepciju odbrane i zaštite bilo bi veoma značajno ako bi naučno testirala i politički i samoupravno verificirala nekoliko varijabli.

(1) Za sistem odbrane i zaštite je *opasnija sopstvena iskvarenost nego spoljna opasnost*, odnosno unutrašnje slabosti nego spoljne opasnosti (revolucija je 1941–1945. godine bila oštrija protiv sopstvene iskvarenosti, odnosno slabosti svojih pripadnika, nego protiv pripadnika zavedenih od neprijatelja – strože je suđeno proleteru grešniku nego zavedenom domobranu, četniku, legionaru).

(2) Za sistem odbrane i zaštite nije dobro, najblaže rečeno nije dovoljno *da se pomoću zajedničke nesreće i nedaće uvećava snaga odbrambenog sistema*, jer se postavlja pitanje kako će se sistem braniti ako trenutno nema zajedničke nesreće, zajedničke opasnosti, recimo spoljne (svi ćemo biti jedinstveni, ako nas napadne spoljni neprijatelj). Za sistem odbrane i zaštite je mnogo bolje kada svoju snagu uvećava ne na zajedničkoj nesreći, nego na zajedničkim idealima, na jedinstvenom sistemu vrednota, *na zajedničkoj sreći, jer jači je onaj sistem koji svoju snagu gradi na zajedničkoj sreći*.

Slabi su i kratkotrajni integracija, jedinstvo i sistem odbrane i zaštite koji su stimulisani zajedničkim nevoljama (koje nije dobro potcijeniti), a mnogo je vitalniji onaj sistem koji svoju integraciju i odbranu zasniva na zajedničkim vrlinama i idealima.

(3) Od sistema odbrane i zaštite u teritorijalno malim zemljama se očekuje da što više uvažava tezu – *što je teritorija države manja to su za nju opasniji*: a) i najmanji oblici nejedinstva i dezintegracije (velike zemlje, za razliku od malih, lakše podnose i veće stepene nejedinstva, a da im pri tome ne ugrožava sistem); b) i blaži unutrašnji socijalni i politički konflikti (velike zemlje lakše podnose i velike unutrašnje konflikte); c) i najmanje greške sistema, njegovo osporavanje i usporavanje (velike zemlje lakše podnose velike greške sistema, dok male podliježu pod teretom i malih grešaka).

Iako po teritoriji mala, ali po idejama velika, SFRJ je posljednjih decenija ušla u period koji karakterišu preveliko nejedinstvo, procesi dezintegracije, brojni konflikti, suviše grešaka u vođenju društvenih poslova, a sve to šteti njenom sistemu odbrane i zaštite.

*

Sistem odbrane i zaštite socijalističkog samoupravnog društva ima dvije prednosti nad ostalim sistemima – jedna prednost je u nadmoćnosti ideje i suštine socijalizma – komunizma, a druga je prednost u prebogatoj Titovoj minuloj memoriji (iskustvu) koja tek očekuje da bude operacionalizirana i ugrađena u sistem opštenarodne odbrane i društvene samozaštite. Ovakav iskaz zahtijeva širu elabora-

ciju, što ovom prilikom nije moguće. Stoga ćemo navesti samo tri bitna stava.

Ako bismo slijedili Titov stil revolucionarnog samoupravnog komunističkog ubjeđenja (vjerovanja) i djelovanja, onda bi za sistem odbrane i zaštite valjalo čim prije: (1) odvojiti krizu društva od krize politike, političku krizu od krize strategije, koncepcije (Tito nikad, ni u najtežim krizama društva nije dozvolio da dođe do krize politike, već je u svakoj kriznoj situaciji imao inoviranu politiku i strategiju, inovaciono jezgro, obrazac prioriteta); (2) porastom krize društva pojačati sistem odbrane i zaštite po principu: kriza je šansa za sistem – nije dobro kada porastom krize društva opada pripremljenost sistema odbrane i zaštite, i (3) porastom krize društva, tj. pogoršanjem situacije neophodno je povećavati broj učesnika koji razrješavaju krizno stanje – porastom krize jačati samoupravljanje, demokratiju, jačati podruštvljenost sistema odbrane i zaštite. U najkritičnijim situacijama – 1941–45. i 1948. godine – Tito je ostvarivao najviši domet demokratizacije, pozvao je narod da direktnom socijalnom akcijom razriješi konfliktnu situaciju. Stoga nije dobro za sistem kada se pogoršavanjem situacije smanjuje demokratija, participacija, podruštvljenost.

SUMMARY

SOCIOLOGICAL AND POLITICOLOGICAL DIMENSIONS AND ASPECTS OF CONTEMPORARY SITUATION AND SYSTEM OF TOTAL NATIONAL DEFENCE AND SOCIAL SELF-PROTECTION

The article presents the author's proposition on a possible initiative of scientific-research observation of essential matters of social causality of development of the total national defence and social self-protection concept in the actual reality of Yugoslavia, i.e. in a situation that is in many elements historically new.

This idea is composed of three elements: (1) advocacy of an innovative critical attitude towards existing theories and methodologies; (2) proposition for thematic problematization of research of social and politicological dimensions and aspects of present situation as determinants of development of total national defence and social self-protection. This problematization is presented in the following research sections: a) change of qualities of new social facts and their impact on the change in the total national defence and social self-protection system; b) relationship between external and internal threat; external and internal defence and protection of the system; c) quality of management of state and social affairs; d) role of Tito's memories (experiences) and their impact on the analyses of the present and the scenarios of the future; (3) indications of all of the thematized domains, on form of a general sketch of a theoretical-methodological hypothetical framework for their research.

R É S U M É

LES DIMENSIONS ET LES ASPECTS SOCIOLOGIQUES ET POLITOLOGIQUES DE LA SITUATION ACTUELLE ET DU SYSTEME DE DEFENSE POPULAIRE GENERALISEE ET D'AUTOPROTECTION SOCIALE

Ce travail expose l'idée de l'auteur d'une possibilité d'engager l'initiative d'une étude de recherche scientifique des principales questions qui sont à la base du développement social de la défense populaire généralisée et de l'autoprotection sociale vues dans la réalité yougoslave en tant que situation historique nouvelle à bien des égards.

Voici les trois principaux éléments de cette idée: (1) option sous forme d'innovation en faveur d'une approche critique des théories et méthodologies existantes; (2) proposition d'un traitement thématique de l'étude des dimensions et aspects sociaux et politologiques de la situation actuelle en tant que déterminante du développement de la défense populaire généralisée et de l'autoprotection sociale. Ce traitement est exposé sous forme des domaines de recherche suivants: a) changements opérés au niveau de la qualité des faits sociaux nouveaux et leur impact sur le changement du système de défense populaire généralisée et d'autoprotection sociale; b) rapports entre le danger extérieur et intérieur; rapports entre la défense et la protection du système extérieures et intérieures; c) qualité de l'exercice des fonctions d'Etat et sociales; d) le rôle des mémoires (expériences) de Tito en matière d'analyse de l'actualité et de scénarios concernant l'avenir; (3) présentation de tous les domaines thématiques sous forme d'une ébauche générale du cadre théorique-méthodologique servant d'hypothèse en vue de la recherche.

Р Е З Ю М Е

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ И ПОЛИТОЛОГИЧЕСКИЕ ИЗМЕРЕНИЯ И АСПЕКТЫ СОВРЕМЕННОЙ СИТУАЦИИ И СИСТЕМА ВСЕНАРОДНОЙ ОБОРОНЫ И ОБЩЕСТВЕННОЙ ЗАЩИТЫ

В работе излагается авторский замысел о возможной инициативе по научно-исследовательской observации существенных вопросов общественной обусловленности развития всенародной обороны и общественной самозащиты в актуальной действительности Югославии, как во многих отношениях исторически новой ситуации.

Этот замысел состоит из трех основных элементов: (1) настаивания на творческом критическом отношении к существующим теориям и методологиям; (2) предложения тематической проблематизации исследования общественных и политических измерений и аспектов современной ситуации, как детерминантов развития всенародной обороны и общественной самозащиты. Эта проблематизация излагается в форме следующих исследовательских областей: а) изменение качества новых общественных факторов и их влияние на изменение системы всенародной обороны и общественной самозащиты; б) отношения между внешней и внутренней опасностями, внешней и внутренней обороной и защитой системы; в) качество ведения государственных и общественных дел; г) роль титовского опыта на анализ современности и сценарии будущего; (3) обозначения всех тематизированных областей в форме общего эскиза теоретическо-методологических рамок для их исследования.

Jugoslavenski socijalistički patriotizam

Mr MILIVOJ OREB

Patriotizam se najčešće definira kao ljubav prema domovini. Ovakva definicija patriotizma sugerira da se pod njim podrazumijeva visoki stupanj emocionalnog odnosa ljudi prema dijelu svijeta kome pripadaju, jer je emocionalna povezanost s domovinom primarni (ishodišni) sadržaj patriotske svijesti. On se ipak ne može reducirati samo na emocionalnu komponentu, a da se bitno ne osiromaši njegova sadržina. Patriotizam mora sadržavati i stanoviti pozitivni racionalni odnos prema domovini kao vrhunskoj moralnoj vrijednosti. U etnički složenim državama, koje su federativno organizirane, kao što je naša zemlja, domovina je po svom ustrojstvu uža i šira, pa je patriotizam slojevit i u biti jedinstven (jedinstvo različitog).

Socijalistički patriotizam je dijalektička sinteza tradicionalnih formi patriotske svijesti i novih društvenih sadržaja, koji protivurječno nastaju u prelaznoj epohi od klasnog ka besklasnom društvu. Jugoslavenski patriotizam u svom određenju ima sve osobenosti patriotizma i socijalističkog patriotizma, međutim, ima i neke svoje posebnosti. Prva je u tome što historijski nije bio, a po svemu sudeći ne može ni biti etnički monotip. Bratstvo i jedinstvo su po smislu u povijesnoj genezi sinonim za jugoslavenski socijalistički patriotizam. Druga posebnost jugoslavenskog patriotizma je velika disproporcija u ukupnom društvenom razvoju jugoslavenskih naroda i narodnosti, koja je najvećim dijelom nasljeđena, a dijelom posljedica birokratskog voluntarizma u sferi ekonomskog razvoja poslije rata.

Patriotizam, kao i svaku drugu svijest, treba izgrađivati i njegovati, što mora da bude stalna briga cijelog društva. Briga za njegovanje patriotizma u oružanim snagama je još naglašenija, jer je patriotizam bitna pretpostavka za njihovo normalno funkcioniranje.

ZNAČAJ RAZMATRANJA

Nije potrebno posebno naglašavati da patriotizam, uostalom, kao i svaka druga svijest, ne može nastajati samo spontanom djelovanjem stanovite prirodne i društvene okoline na pojedince i društvene grupe. Patriotizam treba izgrađivati i njegovati. Stoga se problem patriotizma najčešće razmatra s pedagoškog aspekta. To je razumljivo tim više, jer je odgoj u patriotskom duhu, prije svega mladih

naraštaja, esencijalna potreba razvijanja njihova socijalibiliteta, pa mora biti i stalna briga cijelog društva od obitelji preko škole do cijele društvene zajednice. Briga za njegovanje patriotizma je u JNA i oružanim snagama u cjelini još naglašenija i u izvjesnom smislu nadilazi njegove edukativne dimenzije, jer je patriotizam bitna pretpostavka za njihovo normalno funkcioniranje. Temeljni cilj i zadatak oružanih snaga jeste odbrana državnog i društvenog suvereniteta i integriteta zemlje, pa je patriotizam u samom fokusu njihovih djelatnosti, a svaka sociopatološka pojava u ovoj sferi društvene svijesti i ponašanja uvijek ima neposredne kontraproduktivne efekte.

Integracioni procesi u suvremenom svijetu (ekonomski, kulturni, pa i politički), zatim prerastanje socijalizma u svjetski proces i stalno jačanje ideje ravnopravnosti i miroljubive koegzistencije u međunarodnoj zajednici otvaraju mogućnosti za nove pojave u razvoju odnosa pojedinaca i društvenih grupa prema domovini.

Prije svega, stvaraju se uvjeti za postepeno prevladavanje ekonomskih, političkih i ideoloških razloga i pritisaka koji su u prošlosti često, a i danas još uvijek dovode do odvajanja ljudi od zavičaja i rodne domovine i njihova pretvaranja u apatride ili »ubacivanja« u asimilatorske »mlinove« drugih, po pravilu većih i razvijenijih naroda. Bez obzira da li se u ovim »mlinovima« ili u »loncima« asimilacija vrši kao prirodni proces ili nasilno nas mora posebno brinuti sudbina naše ekonomske emigracije širom svijeta, a posebno njenih potomaka bar do druge generacije. Treba očekivati da će se smanjivati uticaj i u biti istih uzroka koji potiču pojavu pragmatističkog odnosa prema domovini i svojevrsnog relativiziranja patriotizma prema načelu: *ubi bene, ibi patria* (gdje je dobro, tamo je i domovina).

Proces koji se već počeo odvijati ne teče ravnomjerno i prividno je kontradiktoran. Izgleda kao da su odvojene pojave, s jedne strane, poboljšavanja socijalnog, kulturnog i političkog položaja ljudi i smanjivanja slučajeva marginalizacije etničkih grupa i socijalnih slojeva unutar društvenih zajednica i, s druge, pojava sve većeg ekonomskog, kulturnog i političkog zbližavanja zemalja i kontinenata, jer prva pojava dovodi do spontanog i svjesnog porasta pozitivnog raspoloženja i opredjeljivanja prema domovini, a druga do suvremene afirmacije internacionalizma i kosmopolitizma. U prošlosti (a i danas ima sličnih tendencija gdje

god su stari odnosi ostali u biti neprevladani) ovi procesi su doista dovodili do polarizacije, pa i dileme: ili patriotizam ili internacionalizam, odnosno kosmopolitizam. U stvari, već danas se radi o dvije strane jedne iste pojave: novi sadržaji patriotizma i novi sadržaji internacionalizma i kosmopolitizma međusobno se uvjetuju. Razumije se da ovi procesi nisu dovršeni, oni su u toku, bolje rečeno na početku i njihov rasplet je još daleko od Marksova predviđanja u »Manifestu« da će s padom klasnih suprotnosti pasti i suprotnosti među narodima. Međutim, nada da će procesi progresivnog mijenjanja unutarnjih odnosa u društvenim zajednicama i među njima biti trajni (uz neizbježna odstupanja) i da će se sve više produbljivati, danas postaje sve realnija. Sa stanovišta teme bitno je saznanje da u njima domovina ne iščezava. Ona se sve više afirmira kao pretpostavka slobodnog i demokratskog planetarnog povezivanja ljudi i naroda. Nesretne okolnosti do kojih neizbježno dolazi u integracijama zasnovanim na dominaciji i neravnopravnosti opterećuju patriotizam ksenofobičnim zatvaranjem prema svijetu, fetišizmom i iracionalnim nabojeima. Najgore je kad se mjera ljubavi prema svojoj domovini, određuje stupnjem mržnje prema drugima. Ako bi nešto trebalo što prije mijenjati, u interesu budućnosti svijeta, onda su to baš takve okolnosti i takva svijest i ponašanje.

Jugoslavija, kao nesvrstana zemlja i socijalistička samoupravna zajednica utemeljena na ravnopravnosti naroda i narodnosti, bez obzira na trenutnu situaciju u kojoj i mnogi progresivni trendovi dobijaju obrnuti tok, ostaje izvor inspiracije za najprogresivnija rješenja. Bila bi prava historijska šteta ako se takva šansa olako propusti. Za nas i za svijet. Za ugled SFRJ, ali i za njenu obrambenu snagu.

PATRIOTIZAM I DOMOVINA

Patriotizam se najčešće definira kao ljubav prema domovini. Ovakva definicija patriotizma sugerira da se pod njim podrazumijeva visoki stupanj emocionalnog odnosa ljudi prema dijelu svijeta kome pripadaju, jer je emocionalna povezanost s domovinom primarni (ishodišni) sadržaj patriotske svijesti. Doista ne može biti patriotizma bez određenog emocionalnog naboja, koji je pretpostavka za njegovo pojavljivanje, ali i trajna konstitutivna komponenta

svakog oblika patriotske svijesti, pa prema tome i socijalističkog patriotizma. Patriotizam se ipak ne može reducirati samo na emocionalnu komponentu, a da se pri tom bitno ne osiromaši njegova sadržina. On mora sadržavati i stanoviti pozitivni racionalni odnos prema domovini kao, prije svega, vrhunskoj moralnoj vrijednosti. Naravno o patriotizmu se ne može cjelovitije raspravljati ako se ne definira pojava na koju se odnosi.

Što je zapravo domovina?

Da li je to samo zemlja gdje nam je dom ili gdje smo rođeni (po tome su nastale riječi rodoljub i rodoljublje) i u kojoj živimo i živjeli su naši preci (na takvo značenje upućuje latinska riječ *patria* iz koje je izveden termin patriotizam i naša riječ otadžbina).

Sigurno je da je zajedničko porijeklo kroz historiju gubilo krvnosrodnički smisao i postajalo kulturnim simbolom za sve šire ljudske zajednice. Pojam domovina je, stoga, širi od terminâ koji se koriste za njeno označavanje. Domovina je danas konkretna ekološka, društvena, kulturna i politička (državna) zajednica, dio svijeta s kojim smo sudbinski povezani, u kome su naši korijeni (tradicija) i u kome ostvarujemo najveći dio svojih životnih potreba i uz koji vezujemo svoju vlastitu i budućnost svojih potomaka.

Domovina je *zajednica* vrlo bliska tipu zajednice kakvu je klasično definirao poznati sociolog Ferdinand Tönnies (Tenis):

»Teorija društva konstruira jedan skup ljudi koji, kao u zajednici, miroljubivo žive jedan pored drugog... i dok u zajednici ostaju povezani uprkos svim faktorima razdvajanja, dotle u društvu ostaju razdvojeni uprkos svim faktorima povezivanja«.¹

Tenisova definicija se odnosi prije svega na krvnosrodničke i nešto šire zajednice. Doduše i on sam i drugi sociolozi proširivali su njene granice. Ona se može odnositi i na domovinu kao zajednicu u kojoj ljudi ostaju stabilno povezani i pored svih faktora razdvajanja. Stoga je patriotizam prije svega *veoma otvoren odnos*. Jednu istu zajednicu mogu smatrati svojom domovinom pripadnici najrazličitijih profesija, društvenih slojeva, klasa, pa i etničkih grupa. I seljak i građanin, proleter i buržuj, radnik i inženjer, nepismeni i akademik i pored svih razlika mogu imati

¹ Citirano prema Ferdinand Tönnies, *Teorija o društvu*, »Vuk Karadžić«, Beograd, 1969. god.

istu patriotsku svijest. Na primjer, mi kažemo da je socijalna i politička platforma naše narodnooslobodilačke borbe bila veoma široka, jer je uključivala ne samo radnike i neke slojeve seoske i gradske sirotinje, nego sve patriote – spremne da je prihvate – bez obzira na njihovu socijalnu, vjersku, ideološku ili neku drugu pripadnost.

Isti činioци koji utiču na otvorenost patriotizma, uvjetuju da je patriotizam i vrlo *kohezivan društveni odnos*.

Patriotizam može ublažavati unutrašnje socijalne i druge potrebe, naročito ukoliko domovini zaprijeti vanjska opasnost. U nas se često javno isticalo da je naša zemlja najjedinственija kad je ugrožena izvana, kao što je to bilo, recimo, 1948. i 1953. godine, i sl. To je, naravno, tačno, ali to nije slučaj samo s našom zemljom, niti smo mi tu pojavu prvi zapazili. O tome je u svojoj »Politici« pisao još Aristotel, imajući u vidu ponašanje starih grčkih polisa.

Kohezivna snaga patriotizma nije bezgranična. Nju mogu prerasti unutrašnje društvene proturječnosti kad dostignu razinu otvorenog društvenog konflikta.

Po tipu domovina je najbliža etničkim zajednicama (na koje se još više može odnositi Tenisova definicija). Razlika je u tome što može biti uža i šira od njih, dakle, što se s njima može, ali ne mora poklapati. Zapravo, danas gotovo da i nema čistih etničkih zajednica. Zbog velike sličnosti često se domovina izjednačava s etničkom zajednicom. Na primjer, čuveni stav iz »Manifesta« da proleter i nemaju svoje domovine pogrešno se tumači, kao da je proletarijat anacionalan. Slično se govori i o buržoazijama u nekim zemljama, pa i našoj u drugom svjetskom ratu. One se tada nisu ponašale anacionalno, nego apatridno i antipatriotski.

U etnički složenim državama, koje su federativno organizirane, kao što je naša zemlja, domovina je po svom ustrojstvu uža i šira, pa je i patriotizam slojevit. Slojeviti patriotizam, koji je u biti јединствен (јединство различитог) nije isto što i ambivalentni patriotizam. Oduvijek je bilo, a danas sve više ima pojava da se pored rodne stiče i druga domovina. Ta pojava sticanja dviju domovina nema veze s apatridnošću (gubitkom domovine), jer patriotizam postoji lako je podijeljen, ali ni sa slojevitim patriotizmom, jer on nije podijeljen, nego je јединствен.

Patriotizam nije identičan ni s državlјанstvom, baš kao što se domovina ne poklapa s državom (osim s njenim granicama), jer je on pretežno moralna, a ne državno-pravna

kategorija. Patriotizam je, prije svega, dobrovoljni unutar-nji, a ne izvana pravno sankcionirani obavezni odnos. Stoga on sobom ne donosi nikakva prava i privilegije, nego samo osjećanje i svijest o moralnoj dužnosti prema domovini.

Činjenica da se patriotizam ne može iznuditi i nametnuti upućuje na zaključak da patriotizam nije i ne može biti socijalno indiferentna pojava, niti ljubav koja bi bila društveno neutralna, odnosno koja ne bi imala veoma konkretnu društvenu sadržinu. Teško je povjerovati da, recimo, trajno socijalno marginalizirane grupe i pojedinci mogu razviti patriotska osjećanja prema društvu u kome imaju takav status. Shvatanje patriotizma kao apstraktne pojave je formalističko i jednostrano, pa je s marksističkog stajališta neprihvatljivo. Patriotizam može biti samo konkretan pozitivan odnos prema zbiljskoj domovini kao konkretnoj historijskoj zajednici. Jugoslavenski socijalistički patriotizam je, prema tome, pozitivan odnos prema ovoj i ovakvoj Jugoslaviji, koja je stvorena u socijalističkoj revoluciji na principima istaknutim u Odlukama Drugog zasjedanja AVNOJ-a i razvijenim u izgradnji socijalističkih društvenih odnosa.

PATRIOTIZAM I SOCIJALIZAM

Ima mjesta za postavljanje pitanja zašto se uopće govori o »socijalističkom patriotizmu«. Nije li i ova sintagma vještačka kao i neke druge njoj slične, kao što su »socijalistička država« ili »socijalistička nacija« i sl.

Isticanje atributa »socijalistički«, kada je u pitanju sudbina patriotizma u socijalizmu ima, međutim, opravdanja između ostalog i zato, jer se dugo, ne bez razloga, smatralo da se socijalizam, pa i marksističke provenijencije, negativno odnosi prema svakom patriotizmu kao fenomenu iskrivljene ideolojske svijesti.

Rani socijalizam nije bio prijateljski raspoložen prema patriotizmu, jer je kao opoziciona i manjinska ideja i pokret prirodno težio međunarodnom povezivanju i ujedinjavanju proletarijata svih zemalja kako bi popravio nepovoljnu situaciju u pogledu odnosa snaga unutar domovine s obzirom na to da je buržoazija tada bila neosporna dominantna društvena snaga i kao takva nosilac patriotske svi-

jesti. Pored toga, proletarijat je do pred kraj 19. stoljeća još bio klasa faktički »odgurnuta od društva« i stavljena u poziciju u kojoj nije mogla izgubiti domovinu jer je zapravo nije ni imala.

Kasnije je komunistička internacionala isticala, također s razlogom, kao jedan od glavnih argumenata u kritici Druge internacionale njeno padanje na pozicije »socijalpatriotizma« i »socijalšovinizma« (Lenjinovi termini) uoči prvog svjetskog rata, u toku i poslije njega. Na ovakvo shvaćanje o odnosu komunističkog pokreta prema patriotizmu odlučujuće je uticao i dogmatski stav u Trećoj internacionali, poslije Lenjina, o jednom putu u socijalizam i monolitizmu pokreta, koji je time proleterijski internacionalizam izravno suprotstavio svakom patriotizmu osim sovjetskog. Sve se to događalo u vrijeme kada proletarijat nije više bio u manjini, nego je bar u razvijenim kapitalističkim zemljama postao većinska klasa i stekao klasnom borbom i promijenjenim društvenim okolnostima sasvim drukčiji socijalni, politički i kulturni položaj u društvu od onoga kakav je imao do pred kraj prošlog stoljeća, pa i mogućnost da svojim organiziranim pokretom utiče na sudbinu svoje vlastite zemlje.

Stanoviti značaj u ovom pogledu može imati i činjenica da je većina mislilaca i vođa socijalističkog pokreta bila prinuđivana da privremeno ili čak i stalno živi u emigraciji i da tako bude i sama »odgurnuta« od domovine, a to se onda moralo na neki način odraziti, makar i podsvijesno, na njihove poglede na patriotizam.

Sintagma »socijalistički patriotizam« ima, dakle, smisla već i radi toga što ukazuje na to da suvremeni socijalizam nije apriorno protiv svakog patriotizma i da socijalistički internacionalizam nije nužno nepatriotski, već da u suvremenim uvjetima u kojima se socijalizam različitim putevima probija kao planetarni proces, mora uvažavati patriotizam, čak i kao svoje vlastito ishodište.

Eventualna zamjena naziva »socijalistički patriotizam« s nazivom »proleterijski patriotizam« ne dolazi u obzir, jer patriotizam, kao veoma otvoreni odnos prema društvenoj zajednici nije neposredno klasno determiniran.

Drugi razlog za afirmaciju socijalističkog patriotizma je mnogo važniji, jer se odnosi na mogućnost pozitivnog određivanja njegova socijalnog sadržaja za koji se pretpostav-

lja da je kao društveni totalitet bogatiji i napredniji od društvenih sadržaja ranijih oblika patriotske svijesti.

Društvenu sadržinu socijalističkog patriotizma, razumije se, ne treba ocjenjivati kao već dovršenu pojavu, nego kao proces u kojemu se nešto već ostvarilo, a mnogo toga još ostaje kao željena, ali još neostvarena mogućnost. Međutim, i ono još neostvareno, a što je postalo dijelom kolektivne svijesti jedne društvene zajednice, također je materijalna snaga s kojom treba računati i nikako ne zaslužuje potcenjivački i ignorantski odnos na koji, na žalost, nerijetko nailazi i u samom socijalističkom pokretu.

Koliko veliku objektivnu materijalnu moć može imati nada u mogućnost boljeg društvenog uređenja kad do nje ljudi dođu pokazuju slijedeće Titove riječi:

»Borba protiv okupatora mogla je biti uspješna samo u tom slučaju ako u njoj učestvuju svi narodi Jugoslavije. A da bi u borbi učestvovali svi narodi, oni su, razumije se, morali *unaprijed znati* kakva će biti njihova sudbina poslije istjerivanja okupatora. Dalje, ni radnici, ni seljaci, ni narodna napredna inteligencija ne bi dobrovoljno išli u borbu, da tamo umiru i podnose najveća stradanja, *a da unaprijed ne znaju* da će ta borba donijeti *ново, праведније друштвено уређење*«² (sve podvukao: O.M.).

Veću privlačnost domovine u socijalizmu trebalo je očekivati prije svega zato što su u njenu stvaranju neposredno učestvovali najširi slojevi naroda, bar isto toliko kao i u svim drugim velikim narodnim revolucijama. Tu činjenicu ne mogu potamniti ni eventualna kasnija loša iskustva. Nju svakako najintenzivnije doživljavaju generacije pionira, ali ona ostaje u povjesnom pamćenju i drugih generacija kao značajna odrednica njihove patriotske svijesti.

Socijalističko društvo proklamira stvaranje socijalnih, ekonomskih, političkih i kulturnih pretpostavki za veće ljudske slobode, više bratstva i ravnopravnosti među ljudima i narodima, za postepeno ukidanje klasnih nejednakosti, pa i od društva osamostaljenih i otuđenih oblika i centara društvene moći.

Međutim, stvaranje uvjeta za nešto novo nikada ne može mimoći stanoviti, manji ili veći, raskorak između zamišljenog (idealnog) i onoga što se sticajem raznih okolnosti razvije. Ako pri tome dođe do bržeg i dosljednijeg

² Josip Broz Tito, *Vojna djela*, knj. II, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1978, str. 203.

ostvarivanja proklamovanih ideala otvara se širi prostor za smanjivanje socijalnih napetosti i povećanje socijalne homogenizacije društvene zajednice što ima povoljan uticaj na razvoj patriotizma. Ali, događa se i obrnuto. Očekivane i neočekivane zastoje i teškoće prate pojave različitih društvenih sukoba i razočarenja. Naravno one mogu biti utoliko ozbiljnije ukoliko su više izraz egzistencijalne socijalne ugroženosti radničke klase kao proklamirane vladajuće društvene klase u socijalizmu. Premda je odnos između socijalne napetosti i homogenizacije društvene zajednice po pravilu obrnuto proporcionalan, a odnos između homogenizacije društvene zajednice i patriotizma direktno proporcionalan ne uspostavlja se automatski tako da bi svaka aktualna društvena promjena izazvala jednaku promjenu u patriotskoj svijesti i ponašanju. Naprotiv, ovaj odnos je vrlo složen. Patriotizam, zbog svoje otvorenosti i okrenutosti prema cjelini društvenih vrijednosti, ima veću relativnu samostalnost u odnosu na aktualne okolnosti, pa je i manje podložan uticajima trenutnih problema svakodnevnog života od, recimo, političkog raspoloženja.

Socijalistički patriotizam je, dakle, dijalektička sinteza tradicionalnih formi patriotske svijesti i novih društvenih sadržaja koji proturječno nastaju u prelaznoj epohi od klasnog ka besklasnom društvu.

Ranije je ukazano na jednostranost formalističkog shvatanja patriotizma kao apstraktne »platonске« ljubavi prema domovini bez obzira kakvo će biti njeno društveno uređenje. Sada je potrebno upozoriti i na drugu jednostranost prema kojoj se socijalistički patriotizam teorijski i praktički određuje samo s obzirom na novi društveni sadržaj (koji je najčešće i ponajviše tek u rađanju), a da se ishitreno i neozbiljno umanjuje značaj, pa i potpuno odbacuju njegovi tradicionalni okviri (kao što je činjeno u kineskoj tzv. kulturnoj revoluciji i njenim svojevrsnim odjecima u sličnim kretanjima u Albaniji i Kampučiji). Prave posljedice ovakve redukcije patriotizma su prije svega u slabljenju njegova intenziteta. I, kada se opet pojavi potreba za patriotskim okupljanjem masa, bilo zbog vanjske opasnosti ili zbog unutarnjih teškoća, pragmatistički se, radi što bržeg efekta, prizivaju upravo njegovi najisključiviji i socijalizmu najneprimjereniji naboji, kao što su strasti i mržnja, koje je kasnije, nakon upotrebe, poput svih drugih dozvanih aveti prošlosti, vrlo teško racionalno kontro-

lirati. Rezultati dobijeni ovakvim postupkom su prolazni i nanose neusporedivo više štete razvoju socijalističkih društvenih odnosa i socijalističke svijesti.

POSEBNOSTI JUGOSLAVENSKOG SOCIJALISTIČKOG PATRIOTIZMA

Ni »jugoslavenski socijalistički patriotizam« nije prošao bez terminološkog osporavanja. Njega ne priznaju, najprije, oni koji poriču mogućnost bilo kakvog socijalističkog patriotizma, a zatim oni koji iz raznih razloga dovode u pitanje autentičnost mogućnosti bilo kakve jugoslavenske društvene i državne sinteze. Zanimljivo je podsjetiti se da su neki svojevremeno insistirali da se naš patriotizam nazove samo socijalističkim, bez atributa »jugoslavenski«. To doista nema i ne može imati smisla, naprosto stoga što socijalistički patriotizam uopće ne postoji izvan svojih konkretnih historijskih oblika, pogotovo ako se u poimanje socijalizma kao svjetskog procesa unese njegova bitna pretpostavka: pluralizam puteva.

Sve što je rečeno o patriotizmu i socijalističkom patriotizmu odnosi se i na jugoslavenski socijalistički patriotizam, koji, međutim, ima i neke svoje posebnosti.

Prva posebnost jugoslavenskog socijalističkog patriotizma je u tome što historijski nije bio, a po svemu sudeći ne može ni biti etnički monotipan. Istini za volju etnički pluralizam se češće doživljavao kao prepreka, nego kao poticaj razvoju ideje jugoslavenstva i jugoslavenskog socijalističkog patriotizma. Stoga je, naročito u prošlosti, bilo više pokušaja da se etnički pluralizam prikrije ili naprosto ne prizna. Zapravo je priznanje mogućnosti jugoslavenskog socijalističkog patriotizma u uvjetima etničkog pluralizma definitivno prevagnulo tek u našem NOR-u i socijalističkoj revoluciji. Pitanje o eventualnim prednostima etnički monotipnog ili pluralističkog patriotizma i na akademskoj razini ne bi moglo dobiti jednoznačan odgovor. Vjerojatno prvi, bar u ovom smislu, izaziva manje problema, ali drugi nameće izazove za koje treba naći najadekvatnije odgovore i u tom pravcu usmjeravati cjelokupni društveni razvoj. Za nas to, naravno, ne može biti samo akademsko pitanje, jer Jugoslavija je takva kakva jest: etnički, vjerski, ekonomski, kulturno itd. pluralistička i stvar je u političkim strategi-

jama, u sposobnosti i spremnosti za demokratske ideje i rješenja, odnosno u nesposobnosti za takve ideje i takva rješenja, a od toga u najvećoj mjeri ovisi sudbina socijalizma u Jugoslaviji i sudbina Jugoslavije kao državne zajednice jugoslavenskih naroda i narodnosti, a time svakako i patriotske svijesti u njenu totalitetu.

Ideja o etnički integralnom jugoslavenstvu rano se javila u romantičarskom obliku (»troimeni narod«, »troplemenski narod« i slično). Ona je bila bitno ograničena, jer nije obuhvatala sve jugoslavenske etnički bliske narode i narodnosti a da se i ne govori o etnički nesrodnim narodnostima i utopistička, jer nije vodila računa o faktičkim historijski nastalim razlikama među njima.

Politička verzija ove ideje još je i asimilatorska, jer političkim pritiscima (u tome je prednjačila među dva svjetska rata zloglasna »Organizacija jugoslavenskih nacionalista« poznatija po kratici ORJUNA) želi ostvariti svoj ideal – jedna država, jedna nacija, jedan jezik itd. Pored toga, ona je i izrazito nedemokratska jer je ideološki oblik političkog unitarizma (unitarističkog uređenja države), pa i nacionalnog hegemonizma.

Suvremena ideja o jugoslavenskoj naciji, kao novoj etničkoj posebnosti, ne rješava problem već ga čini još složenijim. Jugoslavija je i bez ove ideje etnički najsloženija mala socijalistička zemlja na svijetu.

Sve ove ideje su faktički surogati za zbiljski život i stoga ne mogu imati budućnost.

Sasvim druga stvar je s tendencijom neetničkog jugoslavenstva, jer je ona izraz prirodnog procesa pojedinačnog prevladavanja etničkih posebnosti iako ostaje prema njima idejno tolerantna i politički neagresivna nečim ne dovodi u pitanje jugoslavenski socijalistički patriotizam i njegove društvene temelje.

Već je bilo govora o tome da etnički pluralizam sam po sebi ne može biti prepreka patriotizmu. Štaviše, posredstvom nacionalne ravnopravnosti moguće je ostvarenje bratstva i jedinstva i u etnički najsloženijoj društvenoj zajednici. Sudbinska povezanost, jedinstvo društvenog i političkog sistema, zajednički interesi i potrebe i njihova stalna demokratska sinteza, ekonomska, politička i kulturna integracija do koje neizbježno dolazi u zajedničkom životu, jedinstveni sistem obrane zemlje, nesvrstani položaj zemlje u međunarodnoj zajednici, itd. daju jugoslavenskom so-

cijalističkom patriotizmu nove trajne kvalitete, ali dolazi i do koncentričnog prenošenja karakteristika zajednice u smislu koji joj je dao Ferdinand Tenis od zavičaja preko užih do najšire jugoslavenske domovine. Bratstvo i jedinstvo, koje je po smislu i povjesnoj genezi sinonim za jugoslavenski socijalistički patriotizam ima dva temeljna i neodvojiva principa: univerzalnost (mora se odnositi na sve narode i narodnosti bez izuzetka) i ravnopravnost, koja se dinamički razvija i obuhvata cjelinu društvenog života.

O univerzalnosti i ravnopravnosti, kao temeljnim principima bratstva i jedinstva, odnosno jugoslavenskog socijalističkog patriotizma najviše, najcjelovitije i najdublje je govorio i pisao Tito, koji je inače najzaslužniji za afirmaciju ove ideje u svim fazama razvoja naše revolucije. Na sebi svojstven jezgrovit i slikovit način, on je 1978. godine rekao:

»Nikada nisam bio opterećen time kojoj nacionalnosti pripadam. Bio sam komunista i ostao kao takav. Volim svoju zemlju, volim sve narode i narodnosti u Jugoslaviji. Sve! I ne može biti u Jugoslaviji naroda koji, ako sam želi da bude sretan, ne bi volio druge narode. Narod koji ne voli druge, ne može biti sretan. Takav bi težio samo dominaciji i time stvarao razdor«.³

Ideja bratstva i jedinstva nikada nije u Titovu djelu imala površni folklorni značaj, niti mu je služila kao taktička parola sračunata na demagoški efekt, nego je uvijek sadržavala najdublji revolucionarni i humanistički smisao.

Druga posebnost jugoslavenskog socijalističkog patriotizma je velika disproporcija u ukupnom društvenom razvoju jugoslavenskih naroda i narodnosti, koja je najvećim dijelom nasljeđena, a dijelom posljedica birokratskog voluntarizma u sferi ekonomskog razvoja poslije rata. Ovdje nije riječ o etničkim, kulturnim, vjerskim i drugim razlikama o čemu je raspravljano u prethodnom pitanju, nego o nejednakom društvenom položaju naroda i narodnosti što predstavlja stalno otvorenu mogućnost za njihova različita konfrontiranja i sukobljavanja.

Nejednakost, prije svega u ekonomskom položaju, nije doduše sama po sebi ni faktor integracije, ni faktor dezintegracije, ali ona to uvijek može biti i stoga je vrlo relevantna kada su u pitanju stanje i razvojne mogućnosti pat-

³ Josip Broz Tito, zdravica u Jablanici 1978, *Govori* 1978, »Borba« 1979.

riotske svijesti. Šta će ona biti zavisi od toga koliko se i kako se prevladava. Cijeli svijet je suočen, kako se to danas kaže, s nejednakostima između sjevera i juga. Svjetski i naš problem je da se stvore demokratski uvjeti – puna ravnopravnost, međusobno uvažavanje i solidarnost – u prevladavanju ove situacije. Ako se ovakvi uvjeti stvore i održavaju akcija na uklanjanju nejednakog položaja može snažno zbližavati narode i narodnosti, ali i obrnuto, ako dođe do poremećaja u odnosima između razvijenih i manje razvijenih i izostajanja dobre volje da se faktori poremećaja otklanjaju vrlo brzo nastupaju sile dezintegracije i destrukcije i onoga do čega se već došlo.

Naše bratstvo i jedinstvo postavljeno je na najdemokratskijim principima i u tom smislu može poslužiti kao uzor za uređenje međusobnih odnosa naroda i narodnosti u jedinstvenoj domovini, ali oni mogu biti dovedeni u pitanje ako se ne ostvaruju u svakodnevnom zbiljskom životu, a naročito u sferi prevladavanja ekonomskih neravnopravnosti.

IDEJNI FAKTORI DEZINTEGRACIJE

Kao idejne faktore dezintegracije etnički složene zajednice, koja je uz to opterećena nejednakim ekonomskim položajem njenih dijelova, ko što je slučaj s našom zemljom, treba izdvojiti one koji, po svojoj prirodi, mogu i sami faktički ili samo formalno koheziono djelovati, ali razumije se u alternativnom smislu. Jedna se integracija može uspješno razgrađivati samo drugom koja je po kohezionim mogućnostima bar približno ravna njoj. Tako se integracija utemeljena na ravnopravnosti može dovoditi u pitanje i dekomponirati integracijom koja se temelji na nekom drugom suprotnom principu koji je, međutim, i sam dovoljno koheziono potentan. Sigurno je da u sadašnjem momentu okupljanje oko ideje bratstva i jedinstva, koja podrazumijeva etnički pluralizam i ravnopravnost, najjače ugrožavaju okupljanja na nacionalnoj i vjerskoj odnosno na nacionalno-vjerskoj osnovi i oko ideje monolitizma.

U odnosu na etnički složenu zajednicu, nacionalizam može najjače centrifugalno djelovati, jer se na nacionalnoj osnovi mogu okupiti pripadnici svih društvenih slojeva čak i oko najkonzervativnijih političkih i ideoloških programa.

Ako se uspije pokrenuti i održavati psihozu ugroženosti nacije relativno lako se pokrene lavina koja obično počinje fetišizacijom etničke mitologije i ideološkim racionalizacijama navodnih posebnih prirodnih i historijskih prava i uloge jedne nacije u odnosu na druge. U tom procesu razvija se i negativni nacionalistički patriotizam (a njemu može biti sličan i tzv. lokal-patriotizam) čija, u biti sociopatološka, koheziona moć može dobiti zastrašujuće razmjere.

Mnogi smatraju da je monolitizam radikalno jedinstvo što je naravno samo privid, jer se u stvari radi o vulgarnom birokratskom formalističkom poopćavanju svake posebnosti koja na bilo koji način odstupa od totalitarnog i hijerarhijskog modela društvene organizacije.

Težnjom da se potisnu i unificiraju etničke razlike, odnosno ukine etnički pluralizam, monolitizam ne može riješiti nacionalne proturječnosti. U najboljem slučaju može ih samo prigušivati čime se stvara situacija da se one nago milavaju i s vremena na vrijeme konfrontiraju u incidentnim oblicima.

Suvremeni oblik monolitizma je ideja o etnički monotipnoj socijalističkoj državi, koja tako treba da postane etnički »čista«. Kakve tragične posljedice mogu imati ovakva etnička »čišćenja« pokazuje aktualna situacija u mnogim socijalističkim zemljama, pa i u nas u dugogodišnjem razvoju kosovske drame.

Monolitizam je završio kao što se najčešće događa s nedemokratskom svijesću i praksom. Počeo je s osporavanjem nacionalnog u ime apstraktno klasnog, a završio je kao apologija državnog nacionalizma u kome nema više ni karikature klasnog interesa radničke klase.

Povjesni smisao federativnog uređenja Jugoslavije je, između ostalog, i u demokratskom rješavanju nacionalnog pitanja. Rješavanje nacionalnog pitanja, koje nije i ne može biti samo jednokratni politički čin, nego je proces ostvarivanja sve punije ravnopravnosti kao bitne pretpostavke ljudske slobode može samo koheziono djelovati na jugoslavensku zajednicu. Jugoslavenski federalizam i jeste državni oblik jedinstva različitog i ne može biti drukčiji a da pri tom ne bi dovodio u pitanje socijalističko samoupravljanje kao temeljni društveni odnos. Socijalističko samoupravljanje je u biti također jedinstvo različitoga, jer je i samo demokratska sinteza pluralizma društvenih interesa. Ideološki

I politički monolitizam je izraz birokratsko-etatističkog modela društvenog uređenja i kao takav je inkompatibilan i suprotan društvenom biću naše zajednice. U stvari, kritičko osporavanje ideje i prakse monolitizma ne čini se samo radi obrane demokracije i samoupravljanja i avnojevskih temelja Jugoslavije od birokratskog etatizma i totalitarizma, nego i radi afirmacije faktičkog jedinstva koje, kako pokazuje historijsko iskustvo, nije moguće drukčije nego kao demokratska sinteza posebnosti – i etničkog i društvenog pluralizma – pri čemu je podjednako istinito da nema bratstva bez jedinstva baš kao ni jedinstva bez bratstva. Jedno bez drugoga bi bila lažna alternativa.

SUMMARY

YUGOSLAV SOCIALISTIC PATRIOTISM

Patriotism is usually defined as the love towards one's own homeland. Such definition suggests that it implies a high level of emotional relationship of men towards the part of the world they belong to, since their emotional linkage with the homeland makes the primary (and the point of departure) contents of their patriotic consciousness. However, it could not be reduced to the emotional component alone if its substance is not to be substantially impoverished. Patriotism must embody also a positive rational relation towards the homeland as a supreme moral value. In ethnically complex states that are organized on federal principles, such as ours, the homeland is by its definition both wider and narrower, so that patriotism is both layered and in substance integrated (integration of different).

Socialistic patriotism is the dialectic synthesis of traditional forms of patriotic consciousness with new social contents which come into being contradictory-wise in the intermediate epoch between the class and the classless society. The Yugoslav patriotism has in its determination all properties of general and socialistic patriotism but also certain specific features of its own. The first of these specific features is that it was not historically and judging by all facts cannot be ethnically monotypic one. Brotherhood and unity are by their meaning in their historical genesis synonyms for the Yugoslav socialistic patriotism. The second peculiar feature of the Yugoslav patriotism is the great disproportion in the overall social development of Yugoslavia nations and nationalities (national minorities, ethnical groups) which has been in most part a historical heritage while partly also resulting from bureaucratic voluntarism in the domain of economic development in the post-war period.

As is the case with all the other forms of consciousness, patriotism is to be built-up and cultivated, which should be a constant care and concern of the entire society. Care and cultivation of patriotism in the armed forces are even more pronounced because it makes one of the fundamental prerequisites for their normal functioning.

R É S U M É

LE PATRIOTISME SOCIALISTE YUGOSLAVE

Le patriotisme est défini le plus souvent comme étant l'amour de la patrie. Cette définition du patriotisme suggère comme étant sous-jacent un haut degré de rapport émotionnel que les gens établissent avec la partie du monde à laquelle ils appartiennent, car l'attachement émotionnel à la patrie constitue le contenu primaire (de base) de la conscience patriotique. Le patriotisme peut être réduit à la seule composante émotionnelle sans que pour autant soit essentiellement apauvri son contenu même. Le patriotisme doit comporter aussi un certain rapport rationnel positif à l'égard de la patrie en tant que valeur morale suprême. Dans les Etats complexes du point de vue technique, organisées en tant que fédérations, comme c'est le cas de notre pays, la patrie est de part sa structure plus large et moins large, ce qui fait que le patriotisme s'avère multicouche et unique dans sa naissance (unité dans la différence).

Le patriotisme socialiste présente la synthèse dialectique des formes traditionnelles de la conscience patriotique et des contenus sociaux nouveaux qui apparaissent à travers des contradictions propres à l'époque de transition depuis une société de classe vers une société sans classes. Le patriotisme yougoslave dans son essence même présente tous les caractères du patriotisme et du patriotisme socialiste; pourtant il présente aussi quelques particularités. Son premier caractère particulier réside dans le fait qu'il n'a pas été dans son histoire ethniquement monotype et que, à tout considérer, il ne peut pas l'être. Dans leur sens même et dans leur genèse historique, la fraternité et l'unité étaient le synonyme du patriotisme socialiste yougoslave. La seconde particularité du patriotisme yougoslave se lie dans une importante disproportion au niveau du développement social des nations et nationalités yougoslaves, pour la plus part héritée, et en partie due au volontarisme bureaucratique dans la sphère du développement économique du pays de l'après guerre.

Le patriotisme, comme toute autre conscience, doit être édifié et cultivé, et doit être en permanence à la charge de la société toute entière. Dans les forces armées le soin concernant l'édification du patriotisme est encore plus accentué, car le patriotisme est un important préalable à leur fonctionnement normale.

Р Е З Ю М Е

ЈУГОСЛАВСКИЈ СОЦИЈАЛИСТИЧЕСКИЈ ПАТРИОТИЗМ

Наиболее часто патриотизм определяется как любовь к родине. Такое определение внушает, что под ним подразумевается высокая степень эмоционального отношения людей к той части мира, к которой они принадлежат, ибо эмоциональная связь с родиной является первичным (исходным) содержанием патриотического сознания. Однако, его нельзя редуцировать только к эмоциональной составляющей, чтобы при этом существенным образом не обеднить его содержание. Патриотизм должен содержать и определенное положительное рациональное отношение к родине, как в смысле моральной ценности. В государствах, сложных в этническом отношении, федеративно организованных, какой является наша страна, по своему устройству родина бывает более узкая и более широкая, и поэтому патриотизм является слоистым и в сущности единым (единство разнообразий).

Социалистический патриотизм – диалектический синтез традиционных форм патриотического сознания и новых общественных содержаний, противоречиво возникающих в переходной эпохе от классового к бесклассовому обществу. Югославский патриотизм в своем определении обладает всеми характеристиками патриотизма и социалистического патриотизма, ондако, он обладает и некоторыми своими особенностями. Первая особенность заключается в том, что он исторически не был, а судя по всему и не может быть этнически монотипным. По своему смыслу и историческому происхождению братство и единство являются синонимами для югословенско социалистического патриотизма. Вторая особенност югославского патриотизма заключается в большой диспропорции в совокупном общественном развитии югославских наций и народностей, которая большей частью унаследована, а частично является последствием бюрократического волюнтаризма в сфере послевоенного экономического развития.

Патриотизм, како и любое сознание, необходимо строить, за ним надо ухаживать, о чем должно постоянно заботиться все общество. Забота об укреплении патриотизма в вооруженных силах должна быть в первом плане, ибо патриотизм является существенной предпосылкой их нормального функционирования.

Međunacionalni odnosi – bitan faktor odbrane

Dr MUHAMED KEŠETOVIC

Sa odbrambeno-bezbjednosnog stanovišta za društvenu zajednicu kakva je Jugoslavija veoma je bitno na kojoj osnovi i kako su postavljeni odnosi između naroda i narodnosti i kakav je njihov zajednički interes u takvoj zajednici. U odbrambeno-bezbjednosnom smislu zajednički interesi naroda i narodnosti Jugoslavije, kao snaga motivacije da se ti interesi zaštite i odbrane, osnovni su faktor spoljnopolitičkog i bezbjednosnog položaja naše zemlje. I obratno, heterogenost nacionalnih interesa čini njenu najslabiju tačku.

Parola »bratstvo i jedinstvo« svojom programskom i akcionom sadržinom ostaje trajna vrijednost revolucije u Jugoslaviji. Ona izražava i spaja prošlost, sadašnjost i budućnost. Nacionalno-politička suština bratstva je u federativnom uređenju, a jedinstvo predstavlja radničko-klasnu suštinu socijalističkog samoupravljanja. U ideji bratstva i jedinstva utemeljena je i progresivna sadržina socijalističkog jugoslovenstva.

Jugoslovenska narodna armija je revolucionarna tekovina, uporište i garant mirnog i spokojnog života i rada svim narodima i narodnostima Jugoslavije. Njena unutrašnja moralna snaga zasniva se na tekovinama narodnooslobodilačke borbe, a prije svega na bratstvu i jedinstvu i na socijalističkom samoupravljanju. U tom kontekstu treba sagledati suštinu svih ideja čiji nosioci preko napada na JNA žele da razbiju najjači bastion u očuvanju Jugoslavije.

Međunacionalni odnosi u višenacionalnoj zajednici kakva je Jugoslavija (oko 25 nacija i narodnosti i 40 vjerskih zajednica koje po Ustavu i zakonu djeluju na teritoriji SFRJ) javljaju se u dvostrukoj ulozi: (1) kao jedan od najjačih motiva, i (2) kao bitan element odbrambene moći, bilo da je riječ o unutrašnjim ili spoljnjim prijetnjama bezbjednosti naše zemlje. Kao motiv ispoljava se kao i svaka druga velika politička ideja koja, kad ovlada masama, postaje materijalna snaga. Time se objašnjava i druga uloga međunacionalnih odnosa kao činioca odbrambene moći. Mehanizam transformacije motiva u moć odavno je poznat. Otkrio ga je Klauzevic postavljajući jednostavnu jednačinu: »veličina motiva jednaka je snazi volje«. A pošto je suština sukoba, rata (odbrane ili napada) u psihološkoj oblasti (težnja zaraćenih, odnosno sukobljenih strana da

jedna drugoj nametnu vlastitu volju), onda se volja, uz naravno ostale, pre svega, materijalne činioce (gdje se ubrajaju i prostor i vrijeme) javlja kao bitan činilac moći. To je, u suštini, moć subjektivnog faktora, tj. njegovih kvalitativno-kvantitativnih svojstava.

Nacionalna ideja, tj. ideja nacionalne slobode uklapa se u opšti pojam slobode koja je najveći ljudski ideal od kako su ga ljudi bar teorijski spoznali. Prema tome, ideja nacionalnog oslobođenja ili odbrane nacionalne slobode sama za sebe može biti dovoljan motiv za angažovanje u odbrani i zaštiti te vrijednosti. Ako se tome doda ideja o socijalnom oslobođenju onda se motiv udvostručava ali može snažno da podstiče i autonomno. No, odmah treba reći da ta ideja može biti podsticajna u pozitivnom i negativnom smislu, što zavisi od toga kako se širokim narodnim masama predstave nacionalni interesi i shodno tome izgradi nacionalna svijest. U tome i jeste razlika između negativne, iskrivljene i iracionalne svijesti, koja se manifestuje kao nacionalizam, i zdrave humanističke nacionalne svijesti koja se ispoljava kao patriotizam.

Znaci raspoznavanja su jasni i prepoznatljivi. Svijest o nacionalnim interesima i težnja ka njihovom ispunjenju u oba slučaja se javljaju kao podsticaj za akciju i oslobođenje ogromne energije. Razlika je samo u tome da li se to želi ili ne želi ispuniti na štetu drugih naroda (nacija), bilo da je riječ o pribavljanju moći (nadmoći), prevlasti, nadređenosti, političkoj ili ekonomskoj ekspanziji ili kulturnoj supremaciji - svejedno.

U višenacionalnim zajednicama postoji još jedan važan kriterijum razlikovanja i prepoznavanja zdravih nacionalnih osjećanja od nacionalizma. To je mjera usaglašavanja zajedničkih i opštih interesa, odnosno nacionalni egoizam koji zanemaruje opšte, zajedničke a preferira posebne nacionalne interese.

Istorijsko iskustvo dalo je dovoljno pouka u jednom i u drugom pogledu. Ekstremni, agresivni nacionalistički pokreti izazvali su u svim istorijskim epohama mnogobrojne ratne sukobe, pa čak i najveću u istoriji svjetsku konflagraciju. Na drugoj strani, probuđena nacionalna svijest omogućila je svjetsku antikolonijalnu revoluciju, koja se privodi kraju i koja ima za posljedicu konačnu političku emancipaciju mnogih, vjekovima porobljenih naroda.

U tom pogledu ništa manje nije ni iskustvo jugoslovenskih naroda iz dalje i bliže istorije.

U odbrambeno-bezbjednosnom smislu zajednički interesi naroda i narodnosti Jugoslavije, kao snaga motivacije da se ti interesi zaštite i odbrane, osnovni su faktor savremenog spoljnopolitičkog i bezbjednosnog položaja naše zemlje. I obratno: heterogenost nacionalnih interesa čini njenu najslabiju tačku prema kojoj se usmjeravaju, već podavno snage specijalnog rata spolja i iznutra ili u međusobnoj sprezi. I upravo na toj slaboj tački izgrađene su i neke sasvim konkretne doktrine specijalnog rata protiv SFRJ, koje su nam dobro poznate, i koje u ovakvoj kriznoj situaciji u praksi jasno prepoznajemo.

Stoga su za takvu društvenu zajednicu i državu kakva je SFRJ od bitnog strateškog značaja pitanja: na kojoj osnovi i kako su postavljeni odnosi između nacija i narodnosti; kakav je zajednički objektivni interes naroda i narodnosti u takvoj zajednici; kako se subjektivno takav interes agregira; kako se zajednički interesi u praksi ostvaruju; kako i koliko se zajednički interesi produbljuju i učvršćuju; koliko svijest o takvim zajedničkim interesima ovladava masama, kao i svijest o tome da samo takva zajednica i društveni poredak obezbjeđuju slobodu, prosperitet i otvaraju perspektive boljeg i srećnijeg života svih naroda i narodnosti u zajednici i jedinstvenoj državi?

Svijest o zajedničkim interesima, o slobodi i ravnoopravnosti, o izbavljenju ispod tuđinskog, vjekovnog podjarmljivanja dovela je do ujedinjenja jugoslovenskih naroda. Međutim, buržoazija Kraljevine Jugoslavije je socijalnim izrabljivanjem radničke klase i nacionalnim tlačenjem i obespravljenosti, naročito nekih naroda i narodnosti dovela do kraha Kraljevinu Jugoslaviju pred fašističkom najezdom i do stvaranja marionetskih država pod okriljem okupatorskog režima.

Ali, svijest o zajedničkim interesima naroda Jugoslavije niti je mogla biti izbrisana ili potamnjena, niti je prestala da postoji sa propašću Kraljevine Jugoslavije. To je na najbolji način potvrdila narodnooslobodilačka borba. U njoj su uzeli učešća i dali svoj doprinos u životima i stradanjima, manje-više, svi narodi i narodnosti u Jugoslaviji, svjesni da u toj borbi mogu opstati samo čvrsto zbijeni jedni

uz druge. Narodi i narodnosti Jugoslavije su u socijalističkoj revoluciji, u njenim vrijednostima i vizijama pronašli svoj historijski put opstanka i napretka.

Jugoslovenska narodnooslobodilačka borba i socijalistička revolucija mogla je uspjeti zato što je bila izraz i oživotvorenje historijskih težnji naših naroda i narodnosti. Te težnje se izražavaju u dijalektičkom odnosu dijelova i cjeline, tj. u odnosu naroda i narodnosti prema Jugoslaviji i Jugoslavije prema njima. U tom odnosu Jugoslavija nije pogodbeni ili ugovorna tvorevina u kojoj se nadmeću, sukobljavaju i glože narodi i narodnosti već zajednica u kojoj oni ravnopravno ostvaruju svoje suštinske interese. Isto tako, Jugoslavija kao zajednički interes sviiju bila je i ostala garant nacionalnog i društvenog prosperiteta svakog njenog naroda i narodnosti ponaosob. Komunistička partija Jugoslavije, kao predvodnik narodnooslobodilačke borbe i revolucije bila je tokom oslobodilačkog rata jedina opštejugoslovenska organizovana politička snaga, neinficirana nacionalnim mitologijama, negativnim tradicionalizmom, malograđanskom filistarskom svijesću i kojekakvim predrasudama. Kao takva KPJ se mogla staviti na čelo borbe za istinske interese proizvođačkih klasa i najširih narodnih masa i za istinsku političku, kulturnu i ekonomsku emancipaciju svake nacije i narodnosti – za njihovu punu slobodu, samostalnost i ravnopravnost, svjesna da se sve to može ostvariti samo u jedinstvenoj zajednici zbratimljenih naroda, u državi i društvenom poretku čija stabilnost, kao zajednički interes, omogućuje procvat i posebnih interesa njenih naroda i narodnosti, ali isto tako svjesna da bi podlijevanje bilo kome ili svim parcijalnim interesima unazadilo, a u krajnjoj instanci i uništilo dijelove i cjelinu. Historijsko iskustvo pokazuje da je upravo takva Jugoslavija – sve dok su njene vodeće društvene i revolucionarne snage, u svojoj strategiji podjednako u NOR-u kao i u poslijeratnom socijalističkom razvoju strogo vodile računa o toj relaciji skladnih i uravnoteženih odnosa cjeline i dijelova – ostvarivala zadivljujuće razvojne rezultate i neuporedivo značajnije mjesto u svjetskoj zajednici nego što bi bilo normalno očekivati na osnovu svih skupa uzetih kriterijuma i parametara moći. Međutim, danas se o Jugoslaviji već govori kao o neuralgičnoj tački u Evropi i na Balkanu. Šta se to, u stvari, zbilo, što je dovelo do takvog preokreta?

BIROKRATSKI NACIONALIZAM

Kрупni poremećaji su nastali u svim tokovima reprodukcije. Grčevi koje društvo proživljava i koje će u njihovom otklanjanju morati preživljavati, boreći se za radikalne reforme u društvu i u SKJ, cijena su u zastoju socijalističkog samoupravljanja, nabujalog decentralizovanog etatizma, policentričnog birokratizma i njihovog saveznika – nacionalizma. Na teškoćama sa kojima se jugoslovensko društvo i sistem suočavaju već se okupilo vrlo šaroliko društvo sa izraženim težnjama da se uobliči kao antikomunistički front, čiji je krajnji cilj rušenje svih tekovina i vriednosti socijalističke revolucije.

Etatizam i birokratizam su napravili ozbiljne pukotine u redovima socijalističkih snaga u koje se po prirodi uvlači kontrarevolucija različitih boja. Separatni etatizam i nacio-birokratizam izvlače materijalnu osnovu bratstva i jedinstva i socijalističkog samoupravnog zajedništva putem zatvaranja i autarhije, neracionalne podjele rada i sputavanja onih elemenata u proizvodnim odnosima (neposredna raspodjela dohotka od udruženih radnika) bez kojih nema ni istinske slobode i ravnopravnosti naroda i narodnosti ni bratstva i jedinstva u ovoj fazi jugoslovenske revolucije.

Ekonomsko zatvaranje postalo je realna materijalna osnova duhovnog zatvaranja, počev od kulture, nauke, obrazovanja, informisanja do jezika i sporta. Sve to je dovelo do apsurdnog stanja duha, tako da na poticaj zbližavanja između naroda i narodnosti određene nacionalističke snage, bez trunke ustručavanja, reaguju kao na unitarizam, a na ispoljavanje razumnih, objektivnih razlika i specifičnosti kao na separatizam. I tu se zatvara začarani krug u kojem nastaje vrteška koliko besmislena, toliko opasna.

Izjesno je da se u svakoj tendenciji zatvaranja u sebe, ma kakvim se ono »argumentima« pravdalo, mogu prepoznati nacionalističke klice, natrulost i otrov. Nacionalno je istinski nacionalno koliko je humano, ljudsko. Kao takvo, ono teži ka potvrđivanju, verifikaciji i uključivanju u opšteljudsko dobro – u internacionalno. Stoga je istinski nacionalni interes onaj koga nosi, u istorijskom smislu, najnaprednija društvena snaga, a to je radnička klasa. *Zato je zatvaranje u sebe, u svoje međe i atare najbolji znak da su ovladale druge društvene snage, prije svega etatističko-birokratske i malograđansko-tradicionalističke u neprirodnom,*

pragmatsko-političkom savezništvu, ali to je ujedno i upaljeno crveno svjetlo avangardi radničke klase – Savezu komunističke Jugoslavije za neophodnost njegove beskompromisne akcije, i ozbiljnog vlastitog preispitivanja i dubinske analize svih uslova i okolnosti iz kojih se rađa nacionalizam kao idejna platforma kontrarevolucije u obje njene verzije – birokratskoj i građanskoj liberalno-konzervativnoj.

Kompromis sa nacionalizmom, posebno pritajenim, koji se izdaje i na površini može da izgleda kao zaštitnik nacionalnog, republičko-pokrajinskog interesa u konkurenciji sa drugima na jugoslovenskom prostoru, podjednako je opasan za suštinu jugoslovenske revolucije, kao i za cijelu egzistenciju, pa i opstanak jugoslovenskih naroda i narodnosti. Nacionalizam razara moralnu čvrstinu zajednice što slabi odbrambeno-zaštitnu moć društva, a to, opet, otvara put kontrarevolucionarnom klizanju. Pseudorevolucionarne fraze u tom klizanju mogu jedno vrijeme da prikrivaju pravu suštinu, ali negativni rezultati nužno dovode do otrežnjavanja po pravilu sa zakašnjenjem i sa dramatičnim posljedicama. U povratnoj sprezi kontrarevolucionarno djelovanje derogiranjem revolucionarnih vrednota, u prvom redu bratstva i jedinstva, samoupravljanja, socijalističkog patriotizma, klasne svijesti i solidarnosti – erodira temelje moralne snage društva i Armije i slabi odbrambenu svijest.

Sprega birokratizma sa nacionalizmom najteže pogađa odnose u vlastitoj naciji i nacionalnosti, odnosno u republici i pokrajini, a onda naravno i socijalističke samoupravne odnose u cjelini. Kako se stihijno klizi u nacionalizam i šovinizam može se ilustrovati konkretnim negativnim pojavama u pojedinim nacionalnim sredinama ili radnim organizacijama i institucijama, gdje se animozitet prema pojedinim ličnostima u drugim republikama i pokrajinama identifikuje sa tom nacijom, nacionalnošću ili društveno-političkom zajednicom. Tako dolazi do situacije u kojoj se često prividna borba protiv nacionalizma i konzervativizma u drugim sredinama pretvara u vlastiti nacionalizam i šovinizam. Pri tome, zaboravlja se da stabilnih unutrašnjih odnosa unutar republika i pokrajina ne može biti *ako takvih odnosa nema između njih u okviru socijalističke, samoupravne, federativne zajednice Jugoslavije i obratno.*

Sve to ide naruku oživljavanju neprijateljskog djelovanja političke emigracije vani, koja u sprezi sa stranim oba-

vještajnim službama i drugim reakcionarnim snagama u svijetu počinje da agresivnije igra ulogu koja joj je namijenjena u strategiji specijalnog rata protiv Jugoslavije.

Na unutrašnjem planu oživljavaju fašistoidne ideje i ideologija etničke čistote, »nacionalne homogenizacije« i napada na sve tekovine revolucije, pa i na JNA i koncepciju opštenarodne odbrane i društvene samozaštite.

Agresivnost kleronacionalizma poprima zapanjujuće oblike, kao što su masovna okupljanja na mjestima koja su bila tvrđave kontrarevolucije, masovno učešće u izgradnji bogomolja, a njihovo osvješćenje praćeno je zapanjujućom masovnošću i organizovanošću.

Takozvano komunističko okruženje kao ishodište svjetske kontrarevolucije u ofanzivi, čija se strategija zasniva i na obnovljenom katoličanstvu i islamskom fundamentalizmu, ne samo da i nas ne izdvaja, nego jugoslovenska socijalistička revolucija u tom okruženju i strategiji ima posebno mjesto. Poplave obezvrijeđivanja tekovina revolucije, pojedini pokušaji nenaučnog tumačenja istorije, poplave šunda raznih vrsta i razni oblici kvaziduhovnog stvaralaštva itd., stihijno i svjesno se uklapaju u strategiju »komunističkog okruženja«.

U suprotstavljanju ofanzivi kleronacionalizma i malograđanske idolatrije nacije i države izostaje upornost i principijelnost. Etatizam i birokratizam su skloni kompromisima i sa klerikalizmom od čega koristi imaju samo kontrarevolucionarne snage. Kada progresivni procesi u društvu zaostaju, onda to koriste reakcionarni krugovi i iz redova klera, kao i malograđansko-nacionalističkih bojovnika. *Stoga je i borba protiv kleronacionalizma i malograđanske restauracije najuspješnija kada se zatvaraju kanali nacionalizmu i birokratizmu, kada se širi prostor bratstva i jedinstva, kada se poštuju Ustav i zakoni, prije svega od strane snaga organizovane socijalističke svijesti.*

REVOLUCIJOM PROTIV KONTRAREVOLUCIJE

Sa kontrarevolucijom se obračunavaju radnička klasa i radni ljudi organizovanom borbom za istinsko i dosljedno socijalističko samoupravljanje u svim segmentima društva. Zastoji i opuštenost imaju sudbonosne posljedice po njegov razvoj. Zato je usmjeravajuća komunikacija SKJ sa rad-

nim masama u revolucionarnom pokretu uvijek političko, a ne tehničko pitanje na što žele da ga svedu etatizam i birokratizam. Pri tome vrijedno je podsjetiti se na misli Josipa Broza Tita iz referata na XI kongresu SKJ, gdje kaže: »Htio bih posebno da naglasim da ne smije slabiti budnost prema svim pojavama oživljavanja birokratskog centralizma, kako u Federaciji tako i u republikama i pokrajinama, kao i prema tendencijama lokalističkog zatvaranja. Takve pojave idu naruku raznim nacionalističkim ideologijama, a nacionalizam je busija iza koje se skrivaju i djeluju klasni neprijatelji i druge reakcionarne antisamoupravne snage. U toj borbi protiv nacionalističkih i drugih snaga koje vuku natrag, najefikasnije oružje jesu jačanje saradnje, sporazumijevanje i dogovaranje republika i pokrajina. Posebno je važno svestrano razvijanje svih oblika samoupravnog povezivanja organizacija udruženog rada i drugih samoupravnih subjekata iz različitih republika i pokrajina u rješavanju pitanja od zajedničkog interesa«.¹

Dakle, radničko-klasni interes u socijalističkom samoupravljanju, kao trajni istorijski interes socijalizma, i neposredna raspodjela dohotka od udruženih i organizovanih radnika je osnova diferencijacije u ovoj fazi borbe za socijalizam u Jugoslaviji. To je i putokaz za pokretanje energije radničke klase u borbi za izlaz iz sadašnjih teškoća i ostvarivanju neophodnih reformi u SKJ, ekonomskom i političkom sistemu. Naravno na tom putu ima neslučenih teškoća i otpora. Formirale su se snage i interesi kojima sve to ne ide u prilog. Birokratske snage u težnji da očuvaju privilegovane pozicije i svoje posebne interese, za saveznika prihvataju i nacionalizam. Ali, u borbi sa teškoćama i otporima izrastaće i snage akcije i obrnuto. Kad ne bi bilo tako, onda bi to značilo negaciju tokova i zakonitosti imanentnih revoluciji kao istorijskom činu. Na kraju, diferencijacija u borbi za revolucionarni identitet će pokazati da »sve što postoji nije zbilja«. Naravno, za revolucionarno prevazilaženje postojećeg stanja neophodni su marksistička analiza uzroka koji su doveli do sadašnje situacije, ocjene sadašnjeg trenutka i akcioni program osmišljen idejama i duhom Programa SKJ, u kome su sadržani rješenja i izlazi.

¹ Josip Broz Tito, *Referat i završna reč na XI kongresu SKJ*, XI kogres SKJ, Izdavački centar »Komunist«, Beograd, 1978, str. 51.

HUMANISTIČKA PERSPEKTIVA UDRUŽENOG RADA

Kao država slobodno ujedinjenih i ravnopravnih naroda i narodnosti, SFRJ je i samoupravna socijalistička zajednica čiju suštinu, čvrstinu i stabilnost ne opredjeljuje samo nacionalni nego prvenstveno klasni interes radničke klase i udruženog rada. Razumljivo je da postoji čvrsta korelacija između nacionalnog i klasnog interesa u praksi socijalističkog samoupravljanja i čvrstine i stabilnosti jugoslovenske zajednice.

Svi narodi i narodnosti Jugoslavije potpuno su svjesni da su samo u ovakvoj zajednici, kakvu su sami stvorili, mogli postići sve ono što su postigli. Takođe, oni su svjesni da im je samo ovakva zajednica, kao i osnove na kojima se ona gradi, garancija slobode, mirnog stvaralaštva, sreće i spokojstva. U tome je njihova snaga i nadahnuće koji odoljevaju svakom iskušenju i izazovu, kao što su ekonomsko zatvaranje, narušavanje jedinstva jugoslovenskog tržišta i slično, na čemu se, kao materijalnoj osnovi, povampiruju aveti prošlosti, svijest prožeta buržoaskim nacionalizmom.

Nasuprot manifestacijama te retrogradne svijesti velika je humanistička perspektiva sadržana u udruženom radu, kao materijalnoj osnovi našeg bratstva i jedinstva danas i socijalističkog samoupravljanja. I to samoupravljanje kao revolucionarnog društvenog odnosa, a ne kao regionalno-lokalne uprave buržoaskog ili etatističkog tipa, za kakvu se poneki, zbog idejnog sljepila, često i nesvjesno zalažu. Riječju, u svijetu u kome živimo svaka naša nacija i nacionalnost može biti onoliko samostalna i slobodna koliko smo svi neraskidivo povezani na interesima radničke klase, na samoupravno udruženom radu i na takvoj integraciji naše socijalističke, samoupravne, federativne zajednice. To je danas naše bratstvo i jedinstvo. Kako se ko opredjeljuje i ponaša prema tim vrijednostima, tako se odnosi i prema bratstvu i jedinstvu, suverenitetu i integritetu SFRJ, njenoj nezavisnosti i ugledu u svijetu.

PAROLA »BRATSTVO I JEDINSTVO« TRAJNA VRIJEDNOST REVOLUCIJE U JUGOSLAVIJI

Parola *bratstvo i jedinstvo* nije samo dio i produženje slobodarskih ideja građanskog društva nastalih u doba francuske revolucije, ona nije ni altruistički ljudski, hriš-

čanski poziv na ljubav »volite se ljudi«, ona nije ni taktika određena vremenom i etapnim ciljem jednog velikog oslobodilačkog, revolucionarnog, ljudskog pokreta. Ona je sve to, ali i nešto znatno više, više za onoliko koliko to sve objedinjava, izdiže na viši nivo i kvalitet, i pretvara u čovjekovu, društvenu i ljudsku praksu. Parola »bratstvo i jedinstvo« svojom programskom i akcionom sadržinom ostaje trajna vrijednost revolucije u Jugoslaviji, koju bi neki danas htjeli zamijeniti ideologijom »krvi i zla«.

U doba nastanka i prihvatanja parola »bratstvo i jedinstvo« sadržavala je u sebi i izražavala nacionalno-klasni program narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije. Nacionalnooslobodilačka dimenzija te borbe, u uslovima fašističke okupacije i raskomadnosti zemlje, unutrašnje zavađenosti i zakrvljenosti, stvarala je uslove i pružala šansu da se u tu borbu unese klasni sadržaj, pogotovu kada se na njenom čelu kao inspirator i organizator našla avangarda radničke klase, Komunistička partija Jugoslavije. Ostvarivanje programa te parole u nacionalnooslobodilačkoj borbi omogućilo je takav ishod i rezultate te borbe koji su narode i narodnosti Jugoslavije izveli na istinski put svoje istorije. Parola – *bratstvo i jedinstvo* izražava i spaja prošlost, sadašnjost i budućnost.

Šta je koja od ovih riječi značila u vrijeme nastanka, šta ona znači danas i šta će značiti u budućnosti?

Bratstvo je izražavalo političku, nacionalnooslobodilačku dimenziju i suštinu narodnooslobodilačke borbe. Još više, u ovoj riječi izražena su mukotrpa prošlost, stremljenja i uporište opstanka, nacionalnog digniteta i prosperiteta svakog naroda i narodnosti na jugoslovenskom prostoru.

Titov poklič – *bratstvo* – značio je, po prvi put u istoriji, istinsko rješavanje nacionalnog pitanja. Drugim riječima, nacionalno pitanje i njegovo rješenje na našim prostorima istorija je ostavila u naslijeđe socijalističkoj revoluciji, jer ga buržoazija nije ni mogla, ni htjela riješiti. Bratstvo je značilo nacionalnu slobodu, jednakost i ravnopravnost, jer je očigledno da pravog, istinskog bratstva bez toga nema. Narodnooslobodilačka borba iz koje je proizašla riječ *bratstvo* i koja je njime nošena, u stvari je bila realizator rješavanja nacionalnog pitanja u Jugoslaviji, čije je principe, pa i praktična, konkretna rješenja, formulisala KPJ u pripremanju odlučujućeg revolucionarnog obračuna sa

prošlim vremenom, s vremenom nacionalnog ugnjetavanja i socijalnog izrabljivanja.

Jedinstvo – u velikoj istorijskog paroli narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije označava i u sebi sadrži onu drugu klasnu stranu u strategiji revolucionarne borbe Komunističke partije, odnosno Saveza komunista Jugoslavije. Ako se dublje proanalizira, suština cjeline revolucionarne sintagme – *bratstvo i jedinstvo* – onda će se vidjeti da jedinstvo označava klasnu osnovu i suštinu bratstva. Bez te osnove i suštine bratstvo ne bi bilo moguće, ono bi se svodilo i iscrpljivalo u jednoj humanoj, altruističkoj pustoj želji i iluziji. Rješavanje nacionalnog pitanja u specifičnoj socijalističkoj revoluciji pretpostavlja njegovu takvu društvenu osnovu i suštinu.

U narodnooslobodilačkoj borbi osnovu i suštinu bratstva činilo je jedinstvo čija se suština sastojala u zajedničkim ciljevima u suprotstavljanju zajedničkom neprijatelju na putu ka tim ciljevima, u nacionalnom i opštegugoslovenskom karakteru oslobodilačke borbe, u novom socijalnom poretaku koji se stvarao i izražavao u novim organima vlasti i federativnom uređenju.

Parolu – *bratstvo i jedinstvo* – u novim uslovima, poslije pobjede nad okupatorom i domaćim izdajnicima, njen smisao i suštinu, dijalektiku njenog prožimanja, Tito je izrazio antologijskim govorom u tek oslobođenom Zagrebu slijedećim riječima: »Mnogi još ne shvataju što to znači federativna Jugoslavija, federalna Hrvatska, federalna Srbija, itd. To ne znači povući granicu između ove i one federalne jedinice, pa ti s one strane radi što znaš i što možeš, a ja ću ovdje kako ja znam. Ne! Te granice, da ih tako prikazem, treba da budu nešto kao bijele crte na jednom mramornom stubu. Granice federalnih jedinica u federativnoj Jugoslaviji nisu granice razdvajanja, nego granice spajanja. Šta znače federalne jedinice u današnjoj novoj Jugoslaviji? To nije splet malih država, to ne znači da vas u Hrvatskoj ne smije interesovati ono što se događa u Srbiji. To ne znači da vi, ako stojite bolje ekonomski, ne treba da pomognete braću u Srbiji ili drugoj federalnoj jedinici i obratno. To znači natjecati se u dobru, pomoći braći, jer sada su braća razgraničena ali su ipak pod jednim krovom. To je zajednička kuća, jedna cjelina«.

² Josip Broz Tito, *Nacionalno pitanje i revolucija*, »Svetlost«, Sarajevo, Državna založba Slovenije, Ljubljana, »Matica srpska«, Novi Sad, »Misla«, Skoplje, »Mladost«, Zagreb, »Pobjeda«, Titograd, »Prosveta« Beograd, 1977, str. 83.

Dio parole *bratstvo* obezbjeđivao je, dakle, samostalnost i ravnopravnost, a *jedinstvo* koheziju i čvrstinu zajednice koja je stvarana i koja se stvara voljom, borbom i u podjednakom interesu svih koji je sačinjavaju. U jedinstvu je, drugim riječima, sadržano uporište za odlučnost u očuvanju slobode, nezavisnosti, integriteta i suvereniteta svih. Prema tome, Jugoslavija i njeno federativno uređenje nisu to uporište u ogoljelom smislu i značenju, ona nije pasivni prostor za izolovan, samostalan i nezavisan život. Jedinstvo i njegova klasna suština su aktivni, dinamični faktor koji mijenja i dijelove i cjelinu u Marksovoj viziji nastajanja »zbijske zajednice«, neposredne zajednice koju stvaraju slobodni ljudi po svojoj mjeri i za sebe, bez posredovanja, bilo buržoaskog u kapitalizmu, bilo birokratskog u socijalizmu.

Jedinstvo kao nerazdvojni dio bratstva mijenjalo je oblik i sadržinu u revolucionarnoj, socijalističkoj transformaciji jugoslovenskog društva i zajednice.

Snaga ideja i ciljeva, jasnoća borbene parole i lozinke, narodnooslobodilački pokret i revoluciju u Jugoslaviji učinili su, relativno vrlo brzo, samostalnim faktorom u anti-hitlerovskoj koaliciji i u okviru uspostavljenih odnosa snaga velikih sila koje su činile tu koaliciju. I tada i poslije, bilo je pokušaja da se okrnji samostalna pozicija koju je revolucija u Jugoslaviji osvojila i da se spolja utiče, kako na njen status, njen unutrašnji razvoj, tako i na njenu međunarodnu, spoljnopolitičku poziciju, ulogu i ponašanje.

Upravo da bi učvrstila tekovine narodnooslobodilačke borbe i revolucije i ojačala svoju otpornost prema unutrašnjim i spoljnim nasrtajima, nova Jugoslavija je te tekovine i njihov izraz u federativnom uređenju morala maksimalno uključiti i mobilisati u njihovu odbranu. U to vrijeme to je značilo maksimalnu mobilizaciju svih snaga i resursa da bi se uspješno ostvarila dva cilja. Prvi, unutrašnji značio je zaejeljivanje ratnih rana i otpočinjanje procesa socijalističkog prestrukturiranja i izgradnje društva. Drugi je uspješno odolijevanje pritiscima spolja čiji su nosioci imali još iluzija da se može izvršiti povratak na staro, na ono što je bilo. Oba cilja su zahtijevala jaku centralizaciju i koncentraciju ljudskih i materijalnih snaga i potencijala, jer se borba za položaj, za slobodu i ravnopravnost svakog naroda i narodnosti vodila otporom pritiscima na Jugoslaviju.

Ta strategija se pokazala ispravnom, jer su je opravdali rezultati poznati cijelom svijetu.

Parola *bratstvo i jedinstvo* u novim uslovima izražavala se u novom obliku i sa novim sadržajem. *Bratstvo* je, kao nacionalno političko ostalo i dalje u federativnom uređenju, sa znatno većom samostalnošću nacija i nacionalnosti, odnosno socijalističkih republika i socijalističkih autonomnih pokrajina i u njihovim novim međusobnim odnosima u Federaciji, a *jedinstvo* kao njegova klasna potka u suštini socijalističkog samoupravljanja. Međutim, u našem novijem istorijskom razvoju javlja se negativna pojava koja bi se mogla nazvati slabljenjem svojevrsne ravnoteže između bratstva i jedinstva, između nacionalnog i klasnog. Nacionalna komponenta, ako se shvati kao bratstvo, dolazi do najpotpunijeg izražaja, dok jedinstvo shvaćeno kao samoupravljanje i njegova radničko-klasna suština, stagnira i slabi. To je pogodovalo prodorima nacionalizma i ugrožavanju onoga što je teškom mukom, krvlju, znojem i otporima raznim izazovima stvoreno i ostvareno.

Socijalističko samoupravljanje pred vratima viška rada i proširene reprodukcije sačekalo je decentralizaciju federacije. Pretežno etatistički proizvodni odnos bio je materijalna osnova federalnog centralizma, a u novim uslovima, u uslovima decentralizacije, on je to isto ostao. Razlika je u tome što je pretežno državnosvojinski proizvodni odnos postao osnova razdrobljenog centralizma počev od OUR-ovskog, opštinskog, pokrajinskog, republičkog, a u mnogo čemu i saveznog. Decentralizacija saveznog centralizma i etatizma nije praćena suprotnim tokom, tj. samoupravnom integracijom na bazi zajedničkih interesa udruženog rada, naroda i narodnosti. To je uticalo na erodiranje obje riječi revolucionarnog pokliča – *i bratstva i jedinstva*.

U bratstvo se počeo uvlačiti nacionalizam, a u jedinstvo državotvorstvo, birokratizam i feudalno načelo »jus terris«, umjesto radničko-klasne integracije. To se do sada manifestovalo u različitim oblicima, a najdrastičnije u nacionalističkoj kontrarevoluciji na Kosovu. Budući nacionalizmi i njihove eksplozije kao kontrarevolucije bili bi toliko opasniji ukoliko im se omogući da se ekonomski više utemelje. Uočavajući tu opasnost Tito je upozoravao: »Sada kad smo usvojili amandmane, kada je nacionalno pitanje tako postavljeno da su svi dobili prava koja treba da imaju i da republike mogu da se razvijaju unutar republika opet

se ide ka nekom rastrojavanju, atomiziranju itd. To je jako štetno. To se ne tiče samo Hrvatske. Ako bi se to dozvolilo, šta bi, recimo, onda bilo u Bosni i Hercegovini, ili u drugim republikama. Zato nećemo dozvoliti nikakva prekrojavanja i atomiziranje naših republika. U slijedećoj etapi, kako je to predviđeno amandmanima, u republikama će se dalje usavršavati unutrašnji odnosi. A to, u prvom redu, znači dalje razvijanje samoupravljanja, a ne nikakva politička rastrojavanja».³

Zatvaranje u svoje granice i atare na atomiziranom društvenom vlasništvu nad sredstvima proizvodnje, od ekonomije, nauke i tehnologije, do obrazovanja, kulture i jezika, uzelo je maha i već je došlo do alarmantnih granica. To zatvaranje u dva pravca doprinosilo je devalviranju velike ideje – *bratstva i jedinstva*.

U prvom slučaju, zatvaranje i teritorijalizacija, immanentni etatizmu i birokratizmu po tendenciji, društvene tokove i reprodukciju odvrćaju od klasne ka nacionalnoj suštini u njenom buržoaskom smislu i značenju. Kada socijalistički pokret počne isticati državu na račun i na štetu samoupravljanja, onda se po čitavom frontu stvaraju pukotine u koje se uvlače himere prošlosti sa različitim antiradničkim ideologijama. Etatistički parcijalizam stihijno i po interesu klizi »nacionalizmu« i »nacionalnom« suženom i omeđenom jedinstvu na štetu klasnog, a društvene snage koje ga predstavljaju i u ime njega nastupaju dovodi u položaj u kome uobražavaju da su zaštitnici tog nacionalnog, državnog, opštinskog i sličnog interesa koga ugrožava »neko« spolja. Na tome se uspostavljaju odnosi nepovjerenja, veoma opasni za njegovanje bratstva i jedinstva. Slijep bi bio svako ko ne vidi da nacionalizam postaje zajednička platforma svih kontrarevolucionarnih snaga i tendencija.

Proničući u mogućnosti i opasnosti takvog toka stvari, Milentije Popović je upozoravao: »Iz takvih odnosa razvija se i tendencija da određeni slojevi pokušavaju da interese radnih ljudi svoje nacije iskoriste za učvršćenje sopstvenih pozicija unutar nacije. Tu je jedno od izvorišta nacionalizma. Prema tome, nacionalizam i ideologija nacionalizma počinju u nas da se javljaju i kao odbrana birokratizma pred snagama samoupravljanja i neposredne demokratije. Nosioći birokratizma se sve više pozivaju na najdublja na-

³ Isto, str. 393.

cionalna osećanja, u želji da odbrane i očuvaju pozicije etatizma i birokratizma. U vezi sa nacionalizmom i oslanjajući se na njega, birokratizam dobija snagu i poziciju, koje je na ostalim terenima društveno-političke akcije uglavnom izgubio. Savez sa nacionalizmom i oslonac na njega je oblik u kome se etatizam i birokratizam brane pred prodorom neposredne demokratije i samoupravljanja... Oslanjanje na nacionalizam znači za komunistu napuštanje onih društvenih, ekonomskih, političkih, idejnih pozicija (klasnih pozicija) čija je avangarda Savez komunista i usvajanje drugih, tuđih pozicija. To, drugim rečima, znači napuštanje revolucionarno-demokratskih, proletersko-demokratskih, samoupravljačko-neposredno-demokratskih pozicija i usvajanje pozicija političkog saveza između birokratizma i malograđanskog konzervatizma i reakcije».⁴

U drugom slučaju, zatvaranje i parcijaliziranje vode samozadovoljstvu, pothranjuju iluzije o samodovoljnosti. Nije teško pretpostaviti koliko to štetno djeluje na svijest, odnose i ponašanje pretpostavljene i sadržane u paroli – bratstvo i jedinstvo. Još je lakše pretpostaviti da bez bratstva i jedinstva, i slabi pretendenti na jugoslovenski prostor i društveno uređenje ne bi se mnogo namučili.

JUGOSLOVENSKI SOCIJALISTIČKI PATRIOTIZAM I ODBRANA

Ideja jugoslovenstva od nastanka pa do današnjih dana bila je onoliko progresivna i istorijski utemeljena koliko je uspijevala okupljati i ujedinjavati jugoslovenske narode u borbi i otporu tuđinskoj vlasti i porobljavanju. Istovremeno, ona je bila onoliko reakcionarna i kratkog daha koliko je stavljana u službu hegemonije, buržoazije jedne ili više nacija nad drugima.

Ideja jugoslovenstva pojavila se u mukotrpnom vremenu poznog feudalnog doba koje su naši narodi proživljavali podjeljeni i potlačeni od tada dvije moćne carevine. Ona se rodila u onom istorijsko-socijalnom trenutku u kome se istovremeno začinju nacionalno buđenje i svijest o neophodnosti borbe za izvlačenje ispod tuđinske vlasti. Za razliku

⁴ Milentije Popović, *Od etatizma ka samoupravljanju*, Institut za političke studije Fakulteta političkih nauka, Beograd, 1970, str. 9.

od drugih evropskih zemalja to buđenje i svijest javljaju se kao rezultat otpora stranoj feudalnoj porobljenosti, a ne kao rezultat prodora i dominacije kapitalističkih proizvodnih odnosa. Ta ideja se začela u okviru građanske klase u povelju, koja ju je izražavala i uobličavala. U to doba dolazi i do dinamičnijeg međusobnog komuniciranja između naših naroda, pretežno na bazi etničke i kulturne srodnosti, kao i zajedničkih oslobodilačkih težnji. Zato je ideja jugoslovenstva u tom vremenu nosila idealističko-romantičarska obilježja i sadržaje. Tek sa pojavom buržoazije, ideja jugoslovenstva politički i ideološki se racionalizuje, ali je od početka do kraja nosila obilježja i sadržaj buržoasko-klasnih hegemonističkih interesa i pretenzija. U suštini, buržoaska borba za ideju jugoslovenstva svodila se na objedinjavanje klasnog interesa nacionalnih buržoazija pod vidom ideološke zaodjevenosti jugoslovenstvom. Time se može objasniti činjenica da se tek početkom 20. vijeka ideja jugoslovenstva ugrađuje kao ideološka i politička, veoma značajna, dimenzija u programe političkih pokreta koji su na svojim zastavama nosili ciljeve stvaranja jedinstvene države. Za sve građanske varijante jugoslovenstva bitno je poistovjećivanje nacionalnog i jugoslovenskog, bilo da je riječ o ideološkom konceptu jedna nacija – jedna država, bilo da je riječ o priznavanju razlika koje postoje između pojedinih naroda. Zaslijepljena uskonacionalnim i klasnim interesima buržoaska koncepcija jugoslovenstva nije priznavala postojanje posebnih nacija, a pogotovu ne nacionalnosti i njihovu ravnopravnost. U tome je njen istorijski početak i kraj. To je bio logičan put i osobina koncepta u kome se jugoslovenstvo svodilo na ideološki most koji je spajao buržoazije različitih naroda u klasni savez – cjelinu i front prema svojoj negaciji – radničkoj klasi i njenoj klasnoj borbi. Drugim riječima, borba za istinsko jugoslovenstvo, u istorijskom smislu, otpočinje onda kada je za vladajuću buržoasku klasu to pitanje iluzorno skinuto s dnevnog reda. Riječ je o tome da se ideja jugoslovenstva u prvoj fazi kretala u okviru nacionalne, građanske, tj. političke emancipacije na čijem se čelu nalazila buržoazija. Ona ni tu svoju ulogu nije izvršila, što je ostalo u nasljeđe radničkoj klasi uporedo sa njenom misijom klasnog oslobođenja i opšte ljudske emancipacije. Zbog toga, između buržoaskog i radničkog shvatanja suštine jugoslovenstva postoje onolike

razlike koliko postoje razlike između radničkih i buržoaskih klasnih interesa.

Jugoslovenstvo se kao ideja nije moglo roditi, niti je rođeno u krilu radničkog pokreta. Ono što se sa radničkim pokretom javlja kao novo tiče se internacionalističke orijentacije radničke klase. Taj internacionalizam sveden u okvire povezivanja proletarijata i naroda i narodnosti u Jugoslaviji u zajedničku državu i solidarnu ravnopravnu zajednicu sa perspektivom opšte ljudske emancipacije znači radničko-klasnu suštinu i poimanje jugoslovenstva i jugoslovenskog socijalističkog patriotizma.

Ako se apstrahuju početna lutanja, onda je u radničkom pokretu jugoslovenstvo u suštini značilo solidarnost i povezivanje proletarijata i druge sirotinje južnoslovenskih nacija u borbi za nacionalno i socijalno oslobođenje. Ono je izražavalo težnju za povezivanje i jačanje radničke klase, za organizovanje i učvršćenje radničkog pokreta kao revolucionarnog fronta u socijalističkom preobražaju društva. *Zato su se u radničkom konceptu jugoslovenstvo, tj. odnosi između nacionalnog i jugoslovenskog izražavali u bratstvu i jedinstvu i izvjesno je da mu je u tome budućnost.* Sve ovo upućuje na zaključak da jugoslovenstvo samo po sebi nije unitarizam, već ta obilježja dobija zavisno od toga koja društvena, klasna snaga daje svoj klasni sadržaj tom fenomenu.

Sa teorijskog stanovišta posmatrano pitanje se svodi na dijalektiku odnosa između jugoslovenstva i nacije. Mora se reći da se u poimanju toga odnosa, u teoriji više i izraženije susreće buržoaski tradicionalizam i ideologija nego marksistički naučni pristup. To očigledno proizlazi iz zastoja i konzerviranja revolucionarnog procesa.

Sa marksističkog naučnog stanovišta, bar prema dosadašnjim saznanjima, jugoslovenstvo nije, niti može biti nacija. To nipošto ne znači da ono nije naša realnost. Naprotiv, ta realnost se sastoji od drugih vrijednosti, revolucionarnijih i humanijih nego što su nacionalne vrijednosti koje su iznikle na tlu građanskog društva i političke emancipacije.

Ono novo što socijalizam stvara, naravno u jednom dužem istorijskom procesu, jeste nastajanje novih neposrednih oblika ljudskog zajedničkog života, na novoj društvenoj podjeli rada, zasnovanoj na novim još revolucionarnijim polugama proizvodnje. *Zato je današnje i buduće jugoslovenstvo, kao proces i realnost, nov kvalitet čiju sadržinu čine*

i nove humane ljudske vrijednosti. Ideja i sadržina socijalističkog jugoslovenstva prožeta je humanističkim povezivanjem i ujedinjavanjem ljudi koje je udružila socijalistička revolucija, čija je socijalno-istorijska progresivna sadržina utemeljena u djelotvornoj ideji bratstva i jedinstva. Stoga je i budućnost jugoslovenstva najneposrednije povezana sa jačanjem i produbljivanjem bratstva i jedinstva, gdje bratstvo, kako je već rečeno, izražava nacionalnu ravnopravnost, a jedinstvo njegovu klasnu suštinu sa vizijom asocijacije slobodnih proizvođača. Socijalističko jugoslovenstvo je most između nacionalnih iluzornih i zbiljske neposredne opšte ljudske zajednice. Na tom se i zasniva istinski, za razliku od apstraktnog patriotizma. Taj novi patriotizam je nošen i motivisan sviješću i spremnošću da se bori i radi u zajednici i za zajednicu: bez međusobne eksploatacije ljudi i naroda; bez gubljenja svakog jugoslovenskog ugla posmatranja lokalnih pitanja i problema; bez potkopavanja osnova povjerenja na čemu vaskrsava psihopatski strah o »nacionalnoj prevarenosti«; bez patološke sumnjičavosti drugih za vlastiti nacionalizam; bez gloženja oko manje važnih parcijalnih interesa na račun opštih, zajedničkih od kojih zavisi sudbina svih; bez prenapregnute tekućeg političkog života nacionalizmom; bez čudne identifikacije samo sa užom lokalnom sredinom sa oslabljenim jugoslovenskim kanalima socijalne stratifikacije; bez zatvaranja u istorijsku prošlost i mitomaniju.

Jugoslovenstvo je konkretan vid socijalističkog patriotizma i jedan od faktora prevazilaženja nacionalizma i razvijanja solidarnosti i istinskog internacionalizma naroda i narodnosti Jugoslavije. Time se može objasniti činjenica da se jugoslovenstvo već razvilo kao najšira socijalna identifikacija na čemu počiva jugoslovenski socijalistički patriotizam.

Armija je dio društva pa analogno tome ona dijeli sudbinu svega onoga što se u društvu zbiva, bilo da to jača ili slabi spona koje ga ujedinjuju i učvršćuju. Razumije se da zdravi odnosi, odnosi povjerenja, uzajamnosti i svijest o sudbinskoj povezanosti naroda i narodnosti jačaju odbrambenu snagu zemlje, moralnu čvrstinu i borbenu gotovost Armije i oružanih snaga u cjelini, kao što i suprotne tendencije i odnosi imaju suprotne efekte. Tito je upozoravao da bi slabljenje jedinstva između naših naroda i narodnosti, zastoj socijalističke samoupravljačke transformacije

društva i sistema, ozbiljniji prodori nacionalizma i kontra-revolucionarni zaokreti i koncepciju opštenarodne odbrane srozavali na instrument građanskog rata i krvoprolića.

Jugoslovenska narodna armija nije samo vojna organizacija u klasičnom smislu. Ona je prvenstveno revolucionarna tekovina, uporište i garant svim narodima i narodnostima u Jugoslaviji da mogu mirno i spokojno raditi, graditi i stvarati uvijek bolji svijet po svojoj mjeri i prema svojim potrebama i interesima. S obzirom na svoju ustavnu i revolucionarnu ulogu u društvu i u političkom sistemu, Jugoslovenska narodna armija je zainteresovana za očuvanje i produbljivanje revolucije u Jugoslaviji, za takvo stanje i odnose u društvu koji će odvrćati eventualne agresore i onemogućavati djelovanje unutrašnjih kontrarevolucionarnih snaga.

U svojoj unutrašnjoj organizaciji, u odnosima koje nje- guje, u obuci i pripremanju za izvršavanje svoje uloge i zadataka, Armija je ostala opštejugoslovenska snaga i organizacija odbojna prema svim pokušajima prodora spoljnih i kontrarevolucionarnih impulsa i pojava u njene redove. Ona značajno doprinosi da se i u društvu i u društveno-političkom sistemu potiskuju i onemogućuju kontrarevolucionarni elementi. Njen interes za takvo djelovanje i aktivnost proizlaze iz činjenice i saznanja da svako kontrarevolucionarno djelovanje u društvu ugrožava njene mogućnosti da vrši i izvrši svoje zadatke. Zato je, pored bratstva i jedinstva, socijalističkog, radničkog jugoslovenstva, radničko-klasne prirode vlasti i političkog sistema na meti raznih kontrarevolucionarnih napada i Jugoslovenska narodna armija i sistem opštenarodne odbrane u cjelini.

Unutrašnja moralna snaga JNA zasniva se na tekovina- ma narodnooslobodilačke borbe, a prije svega na bratstvu i jedinstvu i na socijalističkom samoupravljanju. Kao što nema granica i kraja usavršavanju i produbljivanju revolucionarnih tekovina i tokova, isto tako nema kraja usavršavanju JNA koja na njima i sa njima živi i dijeli njihovu sudbinu. To nije sporno. Od toga valja razlučiti i sagledati suštinu svih ideja čiji nosioci preko napada na JNA žele da razbiju najjači bastion u očuvanju Jugoslavije. Kad je riječ o međuzavisnosti odnosa između naših nacija i nacionalnosti i moralne snage i čvrstine JNA i oružanih snaga, iz ove retrospektive, zloslutno djeluju upozorenja Edvarda Kardelja iskazana u slovenačkom izdanju »Komunista« od

7. januara 1971. godine: »Ako bi promene oslabile unutrašnju čvrstinu saveza jugoslovenskih naroda, njihovu snagu, međunarodnu afirmaciju i ugled one bi bile sasvim pogrešne i veoma štetne po svaki jugoslovenski narod posebno. Živimo u doba kada za manje narode ne cvetaju ruže, ni u političkom, ni u ekonomskom smislu, pa je tim potrebnije da mali narodi udružuju svoje snage, ne samo zbog odbrane svoje nezavisnosti, nego i zbog svog ekonomskog i kulturnog napretka. Težnje za takvim udruživanjem su prisutne u raznim oblicima u čitavom svetu i razumljivo je da ih se jugoslovenska zajednica naroda ne može i ne sme odreći, ako ne želimo da se jednoga dana nađemo u položaju provincijalističkog priveska ovog ili onog velikog hegemonističkog regionalnog i blokovskog sistema«.

SUMMARY

RELATIONS BETWEEN NATIONS – VITAL FACTOR OF DEFENCE

From the defence-security standpoint, for a social community such as Yugoslavia are very essential the basis and manners in which realtions between the Yugoslav nations, the Yugoslav nationalities (national minorities and ethnic groups included) are established and their common interest in such a community. In the defence-security sense, common interests of nations and nationalities of Yugoslavia, as the motivation power for protection and defence of these interests, make the fundamental factor of foreign political and security position of our country. And in the opposite sense – heterogeneity of national interests makes its most vulnerable point.

By its programme and action contents the slogan »brotherhood and unity« remains a lasting value of revolution in Yugoslavia. It expresses and bridges the past, the present and the future. The national-political substance of brotherhood is expressed in our federal establishment, while the unity represents the workers's class essence of the socialistic self-management. The idea of brotherhood and unity embodies also the progressive contents of the socialistic Yugoslavship.

The Yugoslav People's Army is an attainment and product of our revolution, the stronghold and guarantee of peaceful and tranquil life and work to all nations and nationalities of Yugoslavia. Its inner moral power is based on the attainments of our national liberation struggle and above all on brotherhood and unity, and on socialistic self-management. In this context should be seen the substance of all ideas whose protagonists wish to crash, by means of attacks against the YPA, this most powerful stronghold in preservation of Yugoslavia.

R É S U M É

LES RAPPORTS NATIONAUX – ESSENTIEL FACTEUR DE LA DEFENSE

Du point de vue de la défense et de la sécurité, pour une communauté sociale telle la Yougoslavie, il importe beaucoup de savoir sur quelles bases et comment sont établis les rapports entre les nations et nationalités et de connaître leurs intérêts communs. Du point de vue de la défense et de la protection, des intérêts communs des nations et des nationalités de Yougoslavie, servant de motivation pour la défense et la protection de ces derniers, représentent le facteur fondamentale de la position de notre pays en matière de politique extérieure et de sa sécurité. Et vice versa, l'hétérogénéité des intérêts nationaux constitue son point le plus faible.

Par son contenu de programme et d'action, le mot d'ordre »fraternité et unité« demeure l'acquis durable de la révolution en Yougoslavie. Il est l'expression et le trait d'union du passé du présent et de l'avenir. L'essence nationale et politique de la fraternité se traduit par l'organisation fédérative, et l'unité constitue l'être ouvrier et de classe de l'autogestion socialiste. L'idée de la fraternité et de l'unité a dans son origine le contenu progressiste de l'appartenance au socialisme yougoslave.

L'Armée populaire yougoslave, acquis révolutionnaire est le point d'appui et le garant d'une vie paisible et sûre et du travail de toutes les nations et nationalités de Yougoslavie. Sa force morale intérieure se fonde sur les acquis de la lutte de libération nationale, et avant tout, sur la fraternité et l'unité et sur l'autogestion socialiste. C'est dans ce contexte qu'il convient de saisir la signification substantielle de toutes les idées dont les auteurs, par le biais des attaques contre l'APY, souhaitent briser le bastion le plus solide de la sauvegarde de la Yougoslavie.

Р Е З Ю М Е

МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫЕ ОТНОШЕНИЯ – СУЩЕСТВЕННЫЙ ФАКТОР
ОБОРОНЫ

С точки зрения обороны и безопасности, для общественного содружества, каким является Югославия, существенное значение имеет каким образом и на какой основе устроены отношения между нациями и народностями и в чем заключается их общий интерес в таком содружестве. С точки зрения обороны и безопасности, общие интересы наций и народностей Югославии, како сила, мотивирующая на защиту и оборону этих же интересов, являются основными факторами внешнеполитического положения нашей страны и ее безопасности. И наоборот, неоднородность национальных интересов представляет собой ее самое уязвимое место.

Лозунг »братство и единство« своим программным и акционным содержанием остается постоянной ценностью революции в Югославии. Он выражает и соединяет прошлое, настоящее и будущее. Национально-политическая сущность братства заключается в федеративном устройстве, а единство представляет собой рабоче-классовую сущность социалистического самоуп-

равления. В идее братства и единства заложено и прогрессивное содержание социалистического югославизма.

Югославская народная армия является революционным достижением, опорой и гарантией мирной и безмятежной жизни и работы всех наций и народностей Югославии. Ее внутренняя моральная сила покоится на достижениях народно-освободительной борьбы, а прежде всего на братстве и единстве и на социалистическом самоуправлении. В этом контексте необходимо рассматривать сущность всех идей, носители которых нападая на Югославскую народную армию, желают разбить сильнейшую крепость в сохранении Югославии.

Odbrana u ustavnom sistemu SFRJ

Prof. dr MILAN VUČINIĆ

Ustavom SFRJ uređena su sva bitna pitanja odbrane zemlje, što je doprinelo da se u društvenoj stvarnosti ostvare sva bitna načela koncepcije o odbrani zemlje i da se u skladu s njima izgradi sistem odbrane i zaštite. Najbitnije odredbe Ustava SFRJ iz ove oblasti utvrđuju da SFRJ može voditi jedino opštenarodni odbrambeni rat, da se odbrana zemlje organizuje i ostvaruje kao jedinstven sistem, da je odbrana zemlje pravo, čast i najveća dužnost građana SFRJ i svih društvenih subjekata, da je to pravo – kao neprikosnoveno i neotuđivo, zagantovano zabranom potpisivanja i priznavanja kapitulacije i prihvatanja okupacije zemlje ili njenog dela. Ovde spadaju i odredbe o oružanim snagama SFRJ kao jedinstvenoj oružanoj sili naših naroda i narodnosti čiji je zadatak da štite nezavisnost, suverenitet, teritorijalnu celinu i ustavni poredak SFRJ.

Imajući u vidu predstojeće promene Ustava SFRJ, autor predlaže: da se naziv »Teritorijalna odbrana« zameni nazivom »Partizanske snage Jugoslavije«, da se za oružane snage SFRJ u celini (za JNA i TO) postavi jedinstvena kvalifikacija ustavnih društvenih svojstava; da se Ustavom isključi mogućnost da se zakonom uskraćuje pravo Predsedništva SFRJ da bez prethodnog predloga nadležnog organa SR i SAP imenuje i razrešava od dužnosti komandante Teritorijalne odbrane republika i pokrajina; da Predsedništvo SFRJ, koje ostvaruje funkciju vrhovne komande oružanih snaga SFRJ, bira i razrešava Skupština SFRJ; da se reši pitanje vlasti u mesnoj zajednici u vreme rata; da se uredi pitanje ko će odlučivati u ime organa upravljanja u organizacijama udruženog rada u uslovima rata kada organ upravljanja nije u mogućnosti da se sastane; da se ustanovi ustavna osnova za komitete za ONO i DSZ; da se odredbe ustava socijalističkih republika i socijalističkih autonomnih pokrajina, koje se odnose na prava i dužnosti građana SFRJ na odbranu zemlje, prilagode odredbama Ustava SFRJ.

UVODNA RAZMATRANJA

Kada se jedna oblast društvenih odnosa uređuje najvišim pravnim aktom zemlje – njenim ustavom, onda je time rečeno da se radi o društvenim odnosima najvišeg značaja. To je upravo slučaj sa društvenim odnosima u vezi sa odbranom zemlje u ustavnom sistemu u SFRJ: odbrana zemlje je uređena Ustavom SFRJ, ustavima socijalističkih republika i socijalističkih autonomnih pokrajina. Time je proble-

matika odbrane zemlje postala predmet ustavnog uređenja kao nerazdvojni deo materije našeg ustavnog sistema.

Problematika odbrane zemlje je podignuta na ustavni nivo iz više razloga, od kojih su najvažniji:

a) odbrana je *životna* (vitalna) potreba zemlje, jer su njena nezavisnost, suverenost, teritorijalna celokupnost i ustavni poredak vrednosti primarnog značaja od čijeg očuvanja zavisi njen razvoj i opstanak;

b) odbrana je *trajna* potreba zemlje jer takvu (trajnu) prirodu imaju okolnosti koje predstavljaju potencijalnu opasnost po njenu nezavisnost, suverenitet, ustavni poredak i njenu teritorijalnu celinu;

c) odbrana u SFRJ je *podruštvljena* i kao politika i kao praksa;

d) odbrana zemlje se nužno organizuje kao *sistem* kojim su obuhvaćene sve njene ljudske i materijalne snage i ceo njen prostor. Organizovanje i ostvarenje odbrane kao sistema podrazumeva stanje na odgovarajući način uređenog položaja građana i svih drugih društvenih subjekata u vezi sa odbranom zemlje. Taj položaj i njihov međusobni odnos se izražava kao odgovarajući sadržaj njihovih prava, dužnosti i odgovornosti u ovoj oblasti.

Organizovanjem odbrane putem sistema neposredno se izražavaju zahtevi koncepcije o odbrani zemlje kako u pogledu načina odbrambenog angažovanja društva tako i u pogledu načina njegovog odbrambenog organizovanja.

To pokazuje da ustavna rešenja o odbrani zemlje nužno predstavljaju najviši ustavno-pravni osnov za njeno ostvarivanje bez čega ono ne bi bilo moguće. Jer, koncepcija o odbrani zemlje predstavlja opšta opredeljenja izražena načelima koja treba da se ostvaruju putem priprema zemlje za odbranu i koja treba da budu ostvarena u neposrednoj odbrani zemlje ako budu ugrožene njene vitalne vrednosti. Ta načela se neposredno realizuju funkcionisanjem sistema narodne odbrane, pa se stoga i može reći da se na prostoru između koncepcije, kao skupa načela o tome kako zemlju treba braniti i kako naše društvo treba da se za tu potrebu organizuje s jedne i sistema narodne odbrane kao njenog »materijalizovanog« izraza s druge strane, nalaze ustavna rešenja. Ona predstavljaju najviši pravni izraz tih konceptijskih načela i predstavljaju pravni osnov najvišeg ranga na temelju kojeg se uspostavlja i funkcionira

še sistem odbrane zemlje. Na osnovu tih ustavnih rešenja donose se zakoni i podzakonski akti kojima se bliže utvrđuju prava, dužnosti, odgovornosti, sadržaj pojedinih poslova narodne odbrane, uspostavlja organizacija snaga odbrane, itd. i donose druge odgovarajuće odluke i mere od značaja za odbranu zemlje.

Najzad, funkcija Ustava SFRJ u vezi sa odbranom zemlje adekvatna je njegovoj opštoj funkciji koju ima u celini društvenih odnosa. U vezi sa odbranom zemlje, njime se ustanovljava onaj model i ona praksa društvenih odnosa kakvi u ovoj oblasti i povodom nje moraju postojati s obzirom na sve relevantne okolnosti koje se kao determinišuće pri tome moraju uvažavati. Među bitna pitanja koja uređuje Ustav SFRJ i kroz koja se taj društveni odnos u vezi sa odbranom zemlje ispoljava spadaju: odnos SFRJ prema ratu i miru; osnovna stanovišta o načinu odbrambenog organizovanja i odbrambenog ponašanja (angažovanja) jugoslovenskog društva; funkcije federacije u odbrani zemlje; položaj građana i drugih društvenih subjekata (organizacija udruženog rada, društveno-političkih zajednica i samoupravnih organizacija i zajednica) u odbrani zemlje; funkcije najviših saveznih organa u odbrani zemlje.

Razmatranje načina kako je u ustavnom sistemu SFRJ uređena problematika odbrane zemlje nužno mora biti ostvarena *deskriptivno i kritički*. Prvim postupkom će se dati pregled i najnužnije objašnjenje postojećih osnovnih rešenja, a drugim će se ukazati na neka postojeća rešenja koja bi trebalo da budu poboljšana i na ona pitanja koja bi u novom Ustavu trebalo da budu uređena.

Pre analize ustavnih rešenja u vezi sa odbranom zemlje neophodno je ukazati na okolnost da za odbranu zemlje ne samo navedeni već i neposredni značaj imaju ukupna rešenja u ustavnom sistemu SFRJ. Jer, od toga u kojoj meri ta rešenja u svojoj celini predstavljaju doprinose uspešnom razvoju i stabilnosti zemlje u svim oblastima društvenog života, u toj meri ona doprinose i njenoj odbrani, budući da se zemlja brani celinom svoga stanja i da stoga na njenu odbranu neposredno utiče stanje njene ekonomske, socijalne i političke stabilnosti i uspešnosti u celini svoga razvoja. To su poznati stavovi SKJ izraženi u dokumentima njegovih kongresa, od devetog naovamo.

OSVRT NA POSTOJEĆA REŠENJA O ODBRANI ZEMLJE U USTAVNOM SISTEMU SFRJ

1) Rešenja u Ustavu SFRJ

Ustav SFRJ problemima odbrane daje znatno više prostora nego što to čini većina ustava u svetu. U većini drugih ustava o odbrani se govori kratko, daju se osnovna rešenja, dok se ta problematika pretežno uređuje zakonima.

Ustavna rešenja o odbrani zemlje izražavaju poglede SKJ i opšta opredeljenja našeg društva o odnosu SFRJ prema svetu, kao i u pogledu načina njenog odbrambenog organizovanja i odbrambenog angažovanja u zaštiti svojih vitalnih interesa i svojih vitalnih vrednosti.

Time se potvrđuje stanovište dato u *Manifestu komunističke partije* da svako pravo predstavlja volju vladajuće klase podignutu na stepen zakona. U našem slučaju je to isto: Ustav kao najviši zakon zemlje izražava smisao najviših istorijskih interesa radničke klase, naroda i narodnosti Jugoslavije i njihovu opredeljenost da te vrednosti štite i brane.

Bez obzira na ostvarenje rešenja Ustava SFRJ u drugim oblastima društvenih odnosa, odnosno što je o njima praksa pokazala i rekla, rešenja u domenu odbrane zemlje i pored nekih slabosti uglavnom se mogu oceniti povoljno. Ona manje-više dosledno izražavaju opredeljenja SKJ i našeg društva o svim bitnim pitanjima odbrane zemlje – od pogleda na pitanje rata i mira; načela i ciljeva međunarodne politike SFRJ; o odbrani zemlje kao objektivno uslovljenoj nužnosti; o organizovanju odbrane kao područstvljene politike i prakse, tj. kao savremenom izrazu doktrine o naoružanom narodu čija je socijalna i politička suština u tome da je odbrana zemlje po svome cilju i po svojoj funkciji *delo za čoveka i delo čoveka*.

Pored toga što izražava interes jugoslovenskog društva da očuva nezavisnost i suverenitet zemlje, njenu teritorijalnu celokupnost i ustavni poredak, Ustav SFRJ izražava i njegovu odlučnost da te vrednosti brani angažovanjem svih snaga kojima raspolaže i preduzimanjem odbrambenih aktivnosti i mera koje se ocenjuju adekvatnim zahtevima koji proizlaze iz zakonitosti i karaktera savremenog rata, organizujući na tim osnovama svoj sistem odbrane

kao trajno stanje svoje sposobnosti da odvrća potencijalnu agresiju, odnosno da je slomi ako do nje dođe.

Na tim osnovama nastala, ustavna rešenja o odbrani zemlje nužno izražavaju i ideološke, političke, klasno-socijalne, društveno-ekonomske, geostrategijske i koncepcijsko-doktrinarne aspekte naše odbrane. Kako su svi ovi aspekti opredelili i načela naše koncepcije o odbrani zemlje (ona je njihova rezultanta) to je ona, kao generalni odgovor na bitna pitanja odbrane zemlje, ustavno-pravno izražena u važećim odredbama Ustava SFRJ pa tako one predstavljaju *ustavno-pravni izraz koncepcije o odbrani zemlje*.

Bez toga Ustav SFRJ ne bi bio potpun i bez takvih rešenja u njemu koncepcija o odbrani zemlje ne bi mogla biti realizovana: tek kada njena načela posredstvom Ustava postanu ne samo izraz i idejno vodeća opredeljenost nego i obavezujući društveni odnos, može se smatrati da su stvorene temeljne pretpostavke za njeno realizovanje.

Osvrt na odnos Ustava SFRJ prema koncepciji odbrane zemlje bio je neophodan iz metodoloških razloga jer se adekvatnost postojećih ustavnih rešenja o odbrani u ustavnom sistemu SFRJ može valjano oceniti samo ako se ona posmatraju upravo u okviru načela koncepcije o odbrani zemlje. Uostalom, ovaj rad sada ne bi imao smisla posle 15 godina od donošenja postojećeg ustava ako bi on bio samo deskripcija postojećih rešenja, a ne i kritički pogled na njih. Utoliko pre što se ovo pitanje tretira u društvenim okolnostima čije je celovito stanje posebno značajno sa stanovišta odbrane zemlje, s jedne strane, i što valja imati u vidu okolnost da predstoji rad na pripremi i donošenju novoga ustava zemlje, s druge strane.

Najzad, i upravo u vezi s tim, treba imati u vidu i okolnost da sadašnja reforma Ustava SFRJ nije obuhvatila tu problematiku, sem pitanja finansiranja JNA. Stoga bi postojeća rešenja o odbrani zemlje u Ustavu SFRJ trebalo posmatrati i ceniti u okviru zahteva koje u sebi sadrži koncepcija o odbrani zemlje. Ona je u ovom slučaju osnovni faktor (kriterijum) valorizacije, tj. suda (vrednovanja) rešenja o odbrani zemlje koja su data u Ustavu SFRJ.

Načela u kojima je sazdana koncepcija o odbrani zemlje osnovni je kriterijum valorizacije tih rešenja, pored ostalog, i stoga što koncepcija predstavlja rezultantu relevantnih faktora. Ti faktori su objektivne i subjektivne, spoljne i unutrašnje prirode. Među njima su i protivurečnosti sa-

vremenog sveta i na njima zasnovani sukobi interesa koji dovode i do ratova – agresija i drugih oblika primene sile, a oni uslovljavaju odbranu kao trajnu potrebu zemlje. Karakter savremenog rata i svi drugi oblici primene sile značajno utiču na naše opredeljenje u pogledu načina odbrambenog angažovanja zemlje, pa tako deluju i na način odbrambenog organizovanja društva i, u vezi s tim, na model odnosa u njemu.

Posmatrajući ustavna rešenja u okviru koncepcije o odbrani zemlje, nije teško oceniti da ona, u celini gledano, postojeći Ustav SFRJ čine značajnim faktorom njene odbrane jer ona na adekvatan način uređuju društvene odnose u vezi sa odbranom zemlje i tako stvaraju pravnu i političku osnovu za odgovarajuće organizovanje društva i za adekvatno angažovanje njegovih ljudskih i materijalnih mogućnosti u odbrani zemlje od svih oblika ugrožavanja njenih vitalnih vrednosti.

Time je, u stvari, dat i odgovor na temeljno pitanje: u kakvom su odnosu postojeća ustavna rešenja i načela koncepcije o odbrani zemlje. Taj odgovor je: *nezavisno od svih nedoslednosti na koje će se konkretnije ukazati u ovome tekstu, može se konstatovati da je koncepcija o odbrani zemlje u osnovi ustavno-pravno dosledno izražena*. Tako postavljena, rešenja data u Ustavu SFRJ, evo već skoro 15 godina predstavljaju uspešnu opštu osnovu za odbrambene pripreme društva, čime su ona, bez sumnje, značajno doprinela ukupnom društvenom angažovanju koje je rezultiralo u razvoju savremenog sistema narodne odbrane SFRJ i stvaranjem pravno-političkih osnova da se on kontinuirano odražava na odgovarajućem nivou – u skladu sa potrebama i mogućnostima zemlje.

a) Ustav SFRJ u odnosu SFRJ prema ratu i miru

Poštovanje nacionalne suverenosti i ravnopravnosti, nemešanje u unutrašnje poslove drugih zemalja, socijalistički internacionalizam i rešavanje međunarodnih sporova mirnim putem – predstavljaju temeljna opredeljenja Ustava SFRJ o njenim odnosima u međunarodnoj zajednici.¹ U skladu s tim, Ustav utvrđuje da se Jugoslavija u svojim međunarodnim odnosima pridržava Povelje Ujedinjenih

¹ Ustav SFRJ, Osnovna načela, deo VII.

nacija, ispunjava svoje međunarodne obaveze i aktivno učestvuje u delatnostima međunarodnih organizacija kojima pripada.

Ovakva ustavna utemeljena spoljnopolitička pozicija SFRJ proizlazi iz prirode njenog demokratskog, socijalističkog, samoupravnog društvenog uređenja i saglasno tome uverenja da je svetski mir opšta potreba i uslov celokupnog društvenog napretka, pa tako i socijalizma u svetu koga SFRJ shvata kao svetski proces. Jugoslavija se dosledno, neposredno i trajno zalaže za razvitak samo onih oblika saradnje koji služe učvršćenju mira, jačanju uzajamnog poštovanja, ravnopravnosti i prijateljstva naroda i država, za najširu i slobodnu razmenu materijalnih i duhovnih dobara, za prevazilaženje blokovskih podela sveta, za odbacivanje upotrebe sile ili pretnje silom u međunarodnim odnosima i za ostvarivanje opšteg i potpunog razoružanja.

Sve to opredeljuje da SFRJ može voditi jedino odbrambeni rat. To je rat koji bi u svemu bio saglasan članu 51. Povelje Ujedinjenih nacija, kojim se svim državama kao urođeno priznaje pravo na odbranu koja može biti individualna ili kolektivna i koja postaje legitimna u trenutku oružanog napada na nju.

Iz ovoga sledi zaključak da SFRJ ne priznaje bilo koji motiv kojim bi se pravdala primena sile od bilo koga i prema bilo kome i u bilo kom vidu, ukoliko to ne bi bilo u skladu sa načelima Povelje Ujedinjenih nacija prema kojoj se primena oružane sile dozvoljava samo u slučaju samoodbrane zemlje i u slučaju sprovođenja mera koje Savet bezbednosti UN preduzima u slučaju izvršenja agresije.

b) Stavovi Ustava SFRJ o globalnim pitanjima odbrane zemlje

Ostajući dosledno na opredeljenjima o svom odnosu prema miru u svetu i smatrajući ga svojom potrebom i svojim najvećim interesom, SFRJ u svom ustavu izražava opredeljenost svojih radnih ljudi i građana, naroda i narodnosti da »svim raspoloživim snagama i sredstvima, oružanom borbom i drugim oblicima opštenarodnog otpora štite i brane slobodu, nezavisnost, suverenitet, teritorijalnu celokupnost i socijalistički samoupravni poredak«. Da bi to postigli oni »organizuju i izgrađuju opštenarodnu odbranu

kao nerazdvojni deo socijalističkog samoupravnog uređenja, svesni da je odbrambena sposobnost društva i pripremljenost zemlje za odbranu veća a mogućnost za agresiju manja, ukoliko je razvijenija opštenarodna odbrana kao oblik i sadržina odbrambene organizovanosti društvene zajednice».²

Utemeljujući kompleksno ustavno-pravne osnove odbrane zemlje, Ustav SFRJ utvrđuje da se odbrana zemlje organizuje kao »jedinstven sistem organizovanja, pripremanja i učešća federacije, republika, autonomnih pokrajina, opština, organizacija udruženog rada, mesnih zajednica, samoupravnih interesnih zajednica i drugih samoupravnih organizacija i zajednica, društveno-političkih i drugih društvenih organizacija, radnih ljudi i građana u oružanoj borbi i svim drugim oblicima otpora i u vršenju drugih zadataka od interesa za odbranu zemlje».³ Ustav SFRJ utvrđuje da je oružana borba odlučujući oblik suprotstavljanja neprijatelju. Time je postavljen ustavno-pravni osnov za podruštvljavanje odbrane kao politike i prakse jer je ona postala sastavni deo redovnih funkcija svakog društvenog subjekta, čime su oni postali i subjekti odbrane.

Posebni značaj ima činjenica što Ustav SFRJ utvrđuje da se naša odbrana organizuje i ostvaruje kao jedinstven sistem.

Takva rešenja, data u Osnovnim načelima Ustava, osnova su da se u njegovom normativnom delu bliže ustanove i detaljnije urede pojedina pitanja od značaja za ostvarivanje osnovnih opredeljenja kako ih je Ustav SFRJ u svojim osnovnim načelima utemeljio.

Dovodeći tako u puni sklad svoje opredeljenje o odbrani i svoje poglede na mir i međunarodnu saradnju, SFRJ je s pravom u svom ustavu mogla da konstatuje da je jačanje njene odbrambene sposobnosti sastavni deo politike mira i ravnopravne međunarodne saradnje.

c) Položaj federacije u sistemu narodne odbrane

Položaj federacije u odbrani zemlje ustanovljen je s obzirom na njenu opštu društvenu funkciju koju ima kao savezna država i kao socijalistička samoupravna demokrat-

² Isto, deo VI.

³ Isto.

ska zajednica radnih ljudi i građana i ravnopravnih naroda i narodnosti, s jedne, i na potrebe (zahteve) da se odbrana zemlje organizuje i funkcioniše kao jedinstven sistem u zemlji, s druge strane.

Za sagledavanje funkcije federacije u odbrani zemlje temeljni značaj ima odredba (član 244) Ustava SFRJ kojom se utvrđuje da narodi i narodnosti, radni ljudi i građani odbranu zemlje – njene suverenosti, ravnopravnosti, zatim nacionalnu slobodu, nezavisnost, teritorijalnu celokupnost, bezbednost, društvenu samozaštitu, međunarodni položaj, sistem socijalističkih samoupravnih i društveno-ekonomskih odnosa, jedinstvene osnove političkog sistema, osnovne demokratske slobode i prava čoveka i građanina i dr., ostvaruju i obezbeđuju u SFRJ. To znači da je federacija dužna da obezbedi odbranu zemlje. To je jedna od njenih bitnih funkcija i jedan od motiva njenog postojanja.

Podrobnija analiza Ustavom utvrđene nadležnosti federacije u odbrani zemlje pokazuje da se njima natkriljuje celina odbrane zemlje, shvaćena kao politika i kao praksa. Ta nadležnost se prostire od opšte politike o odbrani zemlje, odlučivanja u ratu i miru, zaključivanja međunarodnih ugovora o vojnoj saradnji, uređivanja osnova sistema narodne odbrane i staranja o njegovom sprovođenju, uređivanja osnovnih prava i dužnosti građana, organizacija udruženog rada, društveno-političkih zajednica i svih drugih društvenih subjekata u odbrani zemlje, utvrđivanja osnova planova i pripremnih mera za odbranu zemlje, uređivanja sistema rukovođenja i komandovanja oružanim snagama i ostvarivanja vrhovnog komandovanja oružanim snagama, uređivanja i organizovanja Jugoslovenske narodne armije i rukovođenja i komandovanja njome, proglašavanja mobilizacije itd. – do organizacije vojnog školstva i naučnoistraživačkog rada za potrebe oružanih snaga, socijalnog osiguranja vojnih osiguranika i dr.

Ove poslove federacija ostvaruje preko saveznih organa na način kako to čini i u slučaju drugih poslova iz svoje nadležnosti. U slučaju poslova iz domena odbrane zemlje savezni organi to čine uz ravnopravno učešće i odgovornost republika i pokrajina u ovim organima u utvrđivanju i sprovođenju politike federacije.

Svoju ukupnu nadležnost u oblasti odbrane federacija je »distribuirala« na svoje organe u skladu sa opštom funkcijom koju ovi organi imaju i u skladu sa prirodom tih

poslova. Savezni organi su ovlašćeni da uređuju problematiku odbrane iz svoje nadležnosti, a takođe su »snabdeveni« ovlašćenjima da mogu obezbediti sprovođenje svojih propisa u praksi u oblastima za koje odgovaraju. Od posebnog značaja je funkcija najviših organa federacije – Skupštine SFRJ, Predsedništva SFRJ i Saveznog izvršnog veća, kao i saveznih organa uprave, među kojima je naročito istaknuta uloga Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu.

Kao najviši organ vlasti i društvenog upravljanja u Jugoslaviji Skupština SFRJ u vezi sa odbranom zemlje: Ustavom SFRJ i saveznim zakonima pravno uređuje problematiku odbrane zemlje; utvrđuje osnove politike o odbrani zemlje; odlučuje o ratu i miru; ratifikuje međunarodne ugovore o vojnoj saradnji; vrši političku kontrolu nad radom SSNO; utvrđuje budžet za JNA i proglašava ratno stanje.

Predsedništvo SFRJ u oblasti odbrane zemlje: utvrđuje postojanje neposredne ratne opasnosti; proglašava ratno stanje (ako Skupština SFRJ ne može da se sastane); rukovodi i komanduje oružanim snagama SFRJ; utvrđuje osnove planova i pripremnih mera za odbranu zemlje; postavlja, unapređuje i razrešava od dužnosti vojne starešine oružanih snaga određenog ranga, kao i sudije i sudije porotnike vojnih sudova i vojne tužioce.

Veoma je značajno istaći okolnost da Ustav SFRJ računa s tim da će složeni ratni uslovi veoma otežati funkcionisanje Skupštine SFRJ, iako se ona u slučaju rata ne raspušta a mandant njenih delegata produžava dok traje ratno stanje. Da bi se i u takvim okolnostima mogao nastaviti proces rešavanja pitanja koja su u nadležnosti Skupštine SFRJ, Ustav ovlašćuje Predsedništvo SFRJ da u periodu neposredne ratne opasnosti i u slučaju rata može odlučivati o pitanjima iz nadležnosti Skupštine SFRJ. Ono to čini uredbama sa zakonskom snagom koje je dužno da podnese na potvrdu Skupštini SFRJ čim ona bude u mogućnosti da se sastane. Ovakvim ovlašćenjem Predsedništva SFRJ stvorena je značajna mogućnost da i u veoma složenim uslovima rata naš politički sistem može funkcionisati, čime se obezbeđuje njegova vitalnost što je osobito važan uslov uspešnosti naše odbrane u celini.

U skladu sa svojom opštom funkcijom da prati stanje i ostvarivanje politike Skupštine SFRJ i da joj predlaže ut-

vrđivanje unutrašnje i spoljne politike, Savezno izvršno veće je odgovorno da se stara i o izvršavanju politike o odbrani zemlje i o sprovođenju priprema za odbranu zemlje. Ustavnim rešenjima o položaju, nadležnostima i odgovornosti saveznih organa uprave i saveznih organizacija postavljene su ustavno-pravne osnove da se saveznim zakonima bliže uredi njihova konkretna nadležnost i odgovornost u pogledu priprema za odbranu u oblasti delatnosti za koje odgovaraju.

d) Ustavni položaj društveno-političkih zajednica, organizacija udruženog rada i drugih društvenih subjekata u sistemu narodne odbrane

Pri utvrđivanju mesta i uloge, koju u sistemu odbrane imaju društveni subjekti, Ustav SFRJ u svom normativnom delu dosledno sledi svoj stav iz Osnovnih načela. Saglasno tome, Ustav SFRJ utvrđuje da republike, autonomne pokrajine, opštine i druge društveno-političke zajednice imaju pravo i dužnost da – svaka na svojoj teritoriji, a u skladu sa sistemom narodne odbrane (čije osnove uređuje i o čijem se sprovođenju stara federacija) uređuje i organizuje narodnu odbranu i da rukovodi Teritorijalnom odbranom, civilnom zaštitom i drugim pripremama za odbranu zemlje, a u slučaju napada na zemlju da organizuje opštenarodni otpor i da njime rukovodi.

Takvo ustavno rešenje po sadržaju nadležnosti društveno-političkih zajednica i njihovom domašaju je relativno. Ono snažno ističe društvenu odgovornost društveno-političkih zajednica za pripremanje i ostvarivanje odbrane zemlje na njihovoj teritoriji u skladu sa principom da se uređivanje i ostvarivanje odbrambenih priprema i odbrambeno angažovanje užih društveno-političkih zajednica ostvaruje kao deo sistema odbrane šire društveno-političke zajednice.

U skladu sa ovim rešenjem Ustav SFRJ je uredio i pitanje položaja organizacija udruženog rada i drugih samoupravnih organizacija i zajednica u odbrani zemlje koji svoje pravo i svoju dužnost u odbrani zemlje ostvaruju u skladu sa zakonom i planovima i odlukama društveno-političkih zajednica.

Takav ustavni položaj organizacija udruženog rada, kao i položaj društveno-političkih zajednica u vezi sa odbranom zemlje omogućuje da se putem zakona bliže uredi

njihovo mesto i uloga u sistemu odbrane i da se to čini u skladu sa njihovom prirodom – vrstom, značajem i razmerama njihove proizvodne i druge delatnosti i potrebama odbrane zemlje. Na toj osnovi je usledilo zakonsko rešenje prema kome se – zavisno od značaja koji imaju za odbranu zemlje organizacije udruženog rada mogu svrstati u tri osnovne grupe. To su: organizacije koje proizvode naoružanje i vojnu opremu ili se bave njihovim prometom, organizacije udruženog rada čija je delatnost od posebnog značaja za odbranu zemlje i – ostale organizacije udruženog rada. Time je stvorena mogućnost da društveno-političke zajednice neposredno utiču na odbrambene pripreme i na delatnost onih organizacija udruženog rada čija je delatnost od posebnog značaja za utvrđivanje i ostvarivanje njihovog plana odbrane.

e) Ustavni položaj građana SFRJ u sistemu narodne odbrane

Rešenja u Ustavu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije kojima je uređen opšti položaj njenih građana u odbrani zemlje izražavaju temeljno društveno opredeljenje da je *odbrana zemlje delo za čoveka i da je ona delo čoveka*.

Ustav SFRJ utvrđuje da je odbrana zemlje pravo, čast i najviša dužnost građana. Ovo pravo se utvrđuje kao neprikosnoveno (tj. nepovredivo) i kao neotuđivo (kao pravo koje je neodvojivo od građana, tj. kao njihovo urođeno, prirodno pravo). Ovako utvrđeno pravo na odbranu zemlje Ustav SFRJ štiti utvrđivanjem zabrane potpisivanja i priznavanja kapitulacije ili prihvatanja i potpisivanja okupacije zemlje ili njenog dela i zabranom i svih drugih postupaka kojima se sprečava da građani vode borbu protiv neprijatelja. Takva dela Ustav proglašava izdajom koja se kažnjava kao teško krivično delo.

Polazeći od načela da je oružana borba odlučujući oblik suprotstavljanja neprijatelju i da je odbrana zemlje najviša dužnost građana, Ustav SFRJ utvrđuje da je vojna obaveza – opšta.

Utvrđujući da je odbrana zemlje najviša dužnost građana, Ustav SFRJ je stvorio osnov da se zakonom bliže utvrde posebne obaveze građana u odbrani zemlje. Tako je i postupljeno, pa danas imamo sledeće obaveze građana:

vojnu obavezu, radnu obavezu, obavezu učešća u civilnoj zaštiti, obavezu materijalnog davanja, obavezu osposobljavanja za odbranu zemlje. Za neizvršavanje ovih obaveza zakonom je propisana njihova odgovarajuća prekršajna i krivična odgovornost.

Svaka od ovih obaveza građana neposredno odgovara nekoj od potreba odbrane zemlje – bilo odbrambenoj aktivnosti ili odbrambenoj meri: vojna obaveza – oružanoj borbi; obaveza učešća u civilnoj zaštiti – funkcijama civilne zaštite, itd.

2) Rešenja u ustavima socijalističkih republika i socijalističkih autonomnih pokrajina

Svojim ustavima republike i pokrajine su uredile svoje nadležnosti, sadržaje i dužnosti svojih organa preko kojih se te nadležnosti ostvaruju.

Ustavima republika i pokrajina bliže je uređeno mesto i uloga opština i drugih društveno-političkih zajednica, kao i mesnih zajednica u sistemu odbrane zemlje.

Karakteristika ustavnih rešenja u republikama i pokrajinama jeste da su ona međusobno veoma slična, što je i prirodno s obzirom na to da su doneta u skladu sa jedinstvenim rešenjima datim u Ustavu SFRJ i s obzirom na jedinstvenost političkog i društveno-ekonomskog sistema zemlje.

O problemima ustavnog položaja SR Srbije u oblasti odbrane zemlje biće posebno reći.

KRITIČKI OSVRT NA REŠENJA O ODBRANI ZEMLJE U USTAVNOM SISTEMU SFRJ

Razmatranje ustavne materije o odbrani zemlje neophodno je ne samo deskriptivno već i kritički, kako bi se doprinosilo objektivnijem saznanju da li je svako njeno rešenje na najbolji način izrazilo smisao koncepcije o odbrani zemlje i da li je na najbolji način u funkciji razvoja i ostvarivanja sistema odbrane.

Pre nego što ukažemo na neke nedoslednosti i nepotpunosti pojedinih rešenja o odbrani zemlje u ustavnom sistemu SFRJ, valja reći da je takva njihova kvalifikacija izvedena njihovim posmatranjem u okviru zahteva koncep-

cije o odbrani zemlje, zahteva savremenog rata, jedinstva jugoslovenskog ratišta, pa tako i jedinstva sistema odbrane zemlje i najzad – u okviru funkcije koju SFRJ ima u odbrani zemlje. Pri tome, treba imati u vidu predstojeću promenu Ustava SFRJ kao priliku da se otklone sve manjkavosti.

1) O Teritorijalnoj odbrani

Ustav SFRJ (član 240) utvrđuje da je funkcija oružanih snaga SFRJ da »štite nezavisnost, suverenitet, teritorijalnu celokupnost i ovim ustavom utvrđeno društveno uređenje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije«, da one »čine jedinstvenu celinu i sastoje se od Jugoslovenske narodne armije, kao zajedničke oružane sile svih naroda i narodnosti i svih radnih ljudi i građana, i od Teritorijalne odbrane kao najšireg oblika organizovanog opštenarodnog oružanog otpora«.

U ovakvim formulacijama o oružanim snagama SFRJ – u delu o Teritorijalnoj odbrani ima više slabosti.

Prvo, u pogledu naziva. Potpunija kritička analiza naziva (imena) ovog dela oružanih snaga pokazuje da je on sporan i da bi umesto naziva »Teritorijalna odbrana« za ovaj deo oružanih snaga SFRJ adekvatniji bio naziv »Partizanske snage Jugoslavije«.⁴

Ovu tvrdnju mogu da opravdaju sledeći razlozi: istorijski (slavna prošlost partizanskih odreda u NOR-u i socijalističkoj revoluciji), *politički* (potreba da oružane snage Jugoslavije i svojim imenom simbolizuju ono što uvek i po svemu – po svojoj funkciji i po svom društvenom svojstvu moraju biti: jugoslovenska oružana sila), *emocionalni* (tj. duboko poštovanje prema našoj partizanskoj prošlosti i potreba poistovećivanja sa njom), kao i *funkcionalni* (Teritorijalna odbrana je prvenstveno namenjena za partizanski oblik oružane borbe).

Uz to treba ukazati i na okolnost da su skoro sve zemlje, koje su u drugom svetskom ratu vodile partizansku borbu protiv fašizma, zadržavale naziv oružanih snaga kakav su imale i u ratu. Mi smo se, međutim, toga naziva odrekli iako više od svih drugih imamo moralno pravo, pa i

⁴ O tome je autor opširnije pisao u listu »Narodna armija«, novembra 1978. godine, posle čega je stigao veliki broj pisama u kojima se ovaj predlog podržava.

moralnu obavezu da sačuvamo taj naziv i to ne samo zbog toga što je partizanskom borbom partizanskih odreda počela naša narodnooslobodilačka borba i što su partizanski odredi Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije) ostali da postoje do kraja rata kao jedan od oblika organizovanja naših oružanih snaga nego i stoga što on odgovara funkciji za koju je namenjen ovaj deo naših oružanih snaga.

Drugo, u pogledu ustavne formulacije društvenog svojstva Teritorijalne odbrane. U stavu 2, člana 240. Ustava SFRJ ispravno se kaže da je Jugoslovenska narodna armija zajednička oružana sila svih naroda i narodnosti i svih radnih ljudi i građana, dok se za Teritorijalnu odbranu kaže da je ona najširi oblik organizovanog oružanog opštenarodnog otpora.

Ovakva formulacija o društvenim svojstvima Teritorijalne odbrane ne može izdržati kritiku. Uostalom, ovde se i ne radi o društvenim svojstvima, već o pogrešno formulisanoj funkciji Teritorijalne odbrane.

Pomenuti član Ustava SFRJ kaže da oružane snage SFRJ imaju jedinstven zadatak i da čine jedinstvenu celinu. Međutim, njenim delovima (JNA i TO) daju se veoma različita društvena svojstva. Prema tome, oružane snage SFRJ imaju samo jedinstvenu funkciju i JNA je »zajednička oružana sila svih naroda i narodnosti i svih radnih ljudi i građana«. Prema ovoj formulaciji to svojstvo nema Teritorijalna odbrana.

Ista društvena svojstva, ne samo po svojoj funkciji – zaštita nezavisnosti, suvereniteta, teritorijalne celokupnosti i Ustavom utvrđenog društvenog uređenja SFRJ već i po svom društvenom karakteru imaju i moraju imati naše oružane snage u celini. Funkcija Teritorijalne odbrane (koja je identična sa funkcijom JNA), a zatim načini njenog ostvarivanja i organizovanja proizašli su iz stratezijskih potreba u pogledu načina (oblika) vođenja oružane borbe a ne iz bilo kakvih, pa ni političkih potreba republika i pokrajina. Zato je neophodno iz ustavnog teksta ukloniti sve što bi moglo predstavljati makar i aluziju na to. Formulacije o Teritorijalnoj odbrani treba da izražavaju njenu suštinu, koja je: *Teritorijalna odbrana je sastavni deo jedinstvene oružane sile SFRJ kako po svojoj funkciji (nameni) tako i po svom društvenom svojstvu koje se ni u čemu ne razli-*

kuje od društvenog svojstva JNA, nezavisno od razlike u načinu njihovog organizovanja i načina upotrebe.

Najzad, postoji još jedna neprikladna formulacija u Ustavu SFRJ koja se odnosi na Teritorijalnu odbranu – da je ona »najširi oblik organizovanog oružanog opštenarodnog otpora«.

Ova formulacija je suprotna *Strategiji oružane borbe* koja ne predviđa teritorijalni oblik oružane borbe, odnosno oružanog otpora već frontalni, partizanski i kombinovani. Teritorijalna odbrana je oblik *organizovanja* dela naših oružanih snaga a ne oblik njihovog angažovanja. Oružani otpor je aktivnost a ne organizacija. Teritorijalna odbrana je vid (oblik) organizovanja dela naših oružanih snaga za potrebe ostvarivanja oružane borbe kao osnovnog oblika ispoljavanja društvene moći radnih ljudi i građana i odlučujućeg načina njihovog suprotstavljanja svakoj agresiji.

2) O Predsedništvu SFRJ

Postojećim rešenjima Ustava SFRJ nije adekvatno uređeno mesto i uloga koju Predsedništvo SFRJ ima u odbrani zemlje. Ustavom nije utvrđena nadležnost tog tela da rukovodi opštenarodnim otporom zemlje i da za to odgovara, kao što je to učinjeno u ustavima republika i pokrajina. Tim ustavima je uređeno da predsedništva republika i pokrajina rukovode opštenarodnim otporom. Mada se takva nadležnost podrazumeva i kada je reč o Predsedništvu SFRJ, ipak je neophodno da se to i utvrdi, zato što takva nadležnost podrazumeva i znatno proširenje sadašnjih ovlašćenja Predsedništva SFRJ u odbrani zemlje. Kada se uporedi njegova nadležnost utvrđena sadašnjim Ustavom SFRJ sa poslovima kojima bi se ostvarivalo rukovođenje odbranom zemlje u ratu, lako je zaključiti da se radi o brojnim poslovima za koje Predsedništvo sada (normativno gledano) nije nadležno. Na primer, Predsedništvo SFRJ nije neposredno ovlašćeno da u ratu odlučuje o mobilizaciji i angažovanju ukupnih snaga zemlje – njenih ljudskih i materijalnih potencijala na jugoslovenskom ratištu i da to čini u skladu sa zahtevima rata, nezavisno od toga gde se te snage nalaze i kome one pripadaju. To je saglasno logici jedinstvenog sistema odbrane u kome mora da dominira načelo jedinstvo cilja i njegovog organizacionog i funkcionalnog jedinstva.

Druga nedorečenost, kada je reč o Predsedništvu SFRJ, jeste nepostojanje njegove odgovornosti kao najvišeg

kolektivnog organa države uopšte, pa tako ni odgovornosti u vezi sa odbranom zemlje. Poznato je da i pored toga što u svojstvu kolektivnog šefa države obavlja poslove najvišeg društvenog značaja, među koje spada i funkcija najvišeg organa rukovođenja i komandovanja oružanim snagama, Predsedništvo SFRJ za svoj rad nikome ne odgovara, pa ni Skupštini SFRJ, najvišem organu vlasti i društvenog upravljanja u zemlji. Takva situacija je nelogična i zato neodrživa. Za takvu ocenu ove ustavne situacije ima mnogo razloga koje, ovom prilikom, nije potrebno obrazlagati. Dovoljno je samo podsetiti na ustavno rešenje da je oružana borba odlučujući oblik suprotstavljanja neprijatelju, saglasno čemu je određen i značaj oružanih snaga kao njenog osnovnog nosioca. U našim uslovima, eto, pravna regula je takva da najviši organ koji rukovodi i komanduje oružanim snagama i u tom svojstvu donosi sudbonosno važne odluke za svoj rad nikome ne odgovara. Ni predsednik Predsedništva SFRJ, koji u ime ovog organa komanduje oružanim snagama SFRJ ne odgovara Skupštini SFRJ, pa ni Predsedništvu (jer ne postoji odgovornost članova ni Predsedništvu). Kao i svi drugi članovi Predsedništva, on može odgovarati individualno, i to samo skupštini republike, odnosno pokrajine koja ga je birala za člana Predsedništva SFRJ. Kao što se vidi, problem je u načinu izbora članova Predsedništva, opšti je princip da za svoj rad odgovara organu koji ga je izabrao, odnosno imenovao.

Stoga se brojnim argumentima, navođenim u skoro plebiscitarnim zahtevima u javnoj raspravi o amandmanima na Ustav SFRJ da se članovi Predsedništva SFRJ biraju u Skupštini SFRJ i da joj i individualno i kolektivno odgovaraju za svoj rad s razlogom pridružuje i ovaj koji se i na ovom mestu pokreće.⁵ Taj predlog, kao što se zna, nije prihvatila ni Ustavna komisija Skupštine SFRJ ni Savezno veće, već je ostavljen za raspravu u toku pripreme novog ustava SFRJ.

Kada je reč o Predsedništvu SFRJ kao najvišem organu rukovođenja i komandovanja oružanim snagama, valja ukazati i na okolnost da bi ustavne odredbe o njegovoj nadležnosti u odnosu na oružane snage trebalo formulisati tako da se isključi mogućnost da se saveznim zakonom og-

⁵ O ovom pitanju autor je dao detaljno obrazloženje u listu »Politika« od 25. aprila 1977. god.

raniče njegova ovlašćenja u ovoj funkciji. Tako se upravo desilo u saveznom Zakonu o opštenarodnoj odbrani, kojim je propisano da Predsedništvo SFRJ imenuje i razrešava od dužnosti komandanta Teritorijalne odbrane republike, odnosno pokrajine i da to čini na predlog nadležnih organa republika, odnosno pokrajina. Ni ovo rešenje nije održivo. Ono je suprotno, s jedne strane, činjenici da je Predsedništvo SFRJ najviši organ rukovođenja i komandovanja oružanim snagama i da njegove odluke takvog karaktera ne može uslovljavati nijedan organ republike i pokrajine a, s druge strane, ovo rešenje je neodrživo i sa stanovišta brojnih i dobro poznatih zahteva da sistem rukovođenja i komandovanja bude efikasan. Karakter savremenog rata – naročito dinamičnost borbenih dejstava potencira brzinu donošenja odluka o angažovanju oružanih snaga i stoga treba uklanjati svaku suvišnu proceduru koja bi mogla otežavati uspešno rukovođenje i komandovanje. *Potrebi efikasnosti u odbrani zemlje u svemu, a u domenu oružane borbe posebno, treba podrediti svako rešenje.* Suvišno je i dokazivati kakve su i kako teške posledice moguće zbog sadašnjeg rešenja, koje predviđa dugu i sporu proceduru kroz koju treba da prođe svaki predlog za postavljanje, odnosno za razrešenje od dužnosti komandanta Teritorijalne odbrane u republici ili pokrajini.

3) *O rukovođenju radom i otporom u organizacijama udruženog rada i u mesnim zajednicama*

Analiza rešenja u sistemu rukovođenja otporom u slučaju rata pokazuje da to pitanje nije u celini rešeno. Učinjeno je to samo za nivo Federacija – opština, što znači da je izostalo rešenje za mesne zajednice i organizacije udruženog rada. Rešenja na tom nivou treba da budu analogna rešenjima kakva su ustavima utvrđena za društveno-političke zajednice čija su predsedništva (u opštini – predsedništvo skupštine opštine) ovlašćena da u periodu neposredne ratne opasnosti i u ratu odlučuju o pitanjima iz nadležnosti njihovih skupština, ako one nisu u mogućnosti da se sastanu. U organizaciji udruženog rada poslovodni organ trebalo bi da bude ovlašćen da donosi odluke iz nadležnosti radničkog saveta ako se on ne može sastati, dok bi u mesnim zajednicama trebalo rešiti pitanje organa vlasti u periodu neposredne ratne opasnosti i u toku rata.

Ovo pitanje se potencira stoga što je uloga mesnih zajednica u odbrani zemlje od izuzetnog značaja i stoga što nije realno očekivati da se mnogobrojne aktivnosti i otpor u njima u slučaju rata mogu uspešno ostvarivati samo po osnovi dobrovoljnosti građana i prema odlukama samoupravnih organa mesne zajednice.

4) *Komiteti za opštenarodnu odbranu i društvenu samozaštitu nemaju ustavnu osnovu*

Saveznim zakonom o opštenarodnoj odbrani u politički sistem uvedeni su komiteti za opštenarodnu odbranu i društvenu samozaštitu, iako se o njima ne govori u Ustavu SFRJ. Ukoliko se ocenjuje da ti organi treba da ostanu trajno, neophodno im je dati ustavnu oznaku, jer se radi o specifičnim organima čija su ovlašćenja veoma široka i u praksi je dosta teško izbeći koliziju njihove nadležnosti i nadležnosti drugih institucija političkog sistema. Najčešće teškoće su u pogledu utvrđivanja situacije kada komiteti treba da se angažuju. Praksa je prepuna primera da su mnogi komiteti svojim angažovanjem zanemarivali funkcije drugih organa i tako ih činili pasivnim i neodgovornim, i to upravo u situacijama kada su oni trebali da deluju. Praksa, razume se, poznaje i druge primere, tj. angažovanje komiteta upravo u situacijama kada je trebalo da funkcionišu.

5) *O nekim spornim rešenjima u ustavima socijalističkih republika i socijalističkih autonomnih pokrajina*

Kao što je rečeno, ustavima republika uređena je problematika odbrane zemlje u skladu sa njihovim mestom i ulogom kako je ona utvrđena Ustavom SFRJ, sa izuzetkom SR Srbije.

Ustavi republika i pokrajina preuzeli su temeljne odredbe Ustava SFRJ koje se odnose na odbranu zemlje. Tako je postupljeno i u slučaju odredbi člana 237. i 238. u kojima se govori o opštem položaju naroda i narodnosti, radnih ljudi i građana u odbrani zemlje, o zabrani potpisivanja kapitulacije, prihvatanja i priznavanja okupacije SFRJ ili pojedinog njenog dela, kao i o zabrani da bilo ko i na bilo koji drugi način sprečava građane SFRJ da brane zemlju.

Problem je, međutim, u tome što su ovi stavovi Ustava SFRJ – koji su opšti, i odnose se na sve i svakoga, tj. na zemlju u celini, dopunjeni u ustavima republika i pokrajina, i to tako da se u njima pored SFRJ navode i republike i pokrajine kao nosioci nezavisnosti i suvereniteta. To se čini i pored toga što je odbrana zemlje u celini, tj. po svom cilju, po načinu ostvarivanja i funkcionisanja na jedinstvenom jugoslovenskom ratištu jedinstvena i što Ustav SFRJ utvrđuje da *SFRJ odgovara za odbranu zemlje u celini i da u njoj narodi i narodnosti, radni ljudi i građani Jugoslavije ostvaruju, pored ostalog – i odbranu zemlje*. Stoga je besmisleno da ustave republika i pokrajina čine preuzeti tekstovi iz Ustava SFRJ, prošireni na način kako je to urađeno. Prema sadašnjim formulacijama republike i pokrajine su nezavisne i suverene, a dobro je poznato da ta svojstva ima samo SFRJ.

Kada se te formulacije u ustavima republika i pokrajina sagledaju zajedno sa načinom izbora članova Predsedništva SFRJ, te sa postupkom koji ono mora primeniti pri imenovanju i razrešenju od dužnosti komandanta Teritorijalne odbrane republika i pokrajina, mora se konstatovati da sva ta rešenja sadrže u sebi izvesna konfederalistička obeležja, nezavisno od toga da li je to učinjeno svesno, pa takve nedorečenosti, odnosno neadekvatne formulacije treba ukloniti.

Karakteristike opšte ustavne situacije u SR Srbiji neposredno se odnose i na oblast odbrane na njenoj teritoriji.⁶ Stoga je i bilo neophodno da se u okviru opštih ustavnih promena u ovoj republici obuhvati i problematika odbrane kako bi se rešenja o tome usaglasila sa odredbom člana 239. Ustava SFRJ kojim se utvrđuje da republika, svaka na svojoj teritoriji, *uređuje i organizuje opštenarodnu odbranu i rukovodi njome*.

Kao što je poznato, postojećim ustavom SR Srbije i ustavima pokrajina SR Srbija je lišena prava da na svojoj teritoriji ostvaruje sve nadležnosti (prava i dužnosti) koje imaju druge naše republike. To je uzrok velikih političkih teškoća i teškoća u razvoju i funkcionisanju sistema odbrane u toj republici: na prostoru koji obuhvata preko 30 odsto jugoslovenske teritorije, i na kome živi preko 40 od

⁶ Ovo pitanje je autor opširnije izložio u listu »Narodna armija« od 13. oktobra 1988.

sto stanovništva zemlje, ne postoji jedinstvena politika odbrane, procena, plan odbrane, sistem rukovođenja odbranom, sistem mobilizacije, civilne zaštite, osmatranja i obaveštavanja, itd. Šta takvo stanje znači sa stanovišta odbrane zemlje u celini – jasno je. Predstojeće ustavne promene u ovoj republici dovešće SR Srbiju u ravnopravan položaj sa ostalim republikama.

SUMMARY

DEFENCE IN THE CONSTITUTIONAL SYSTEM OF S.F.R.Y.

By the Constitution of SFRY are regulated all the essential matters of defence of the country. This has contributed to the realization of all fundamental principles of defence of the country in our social reality, and to the building up and development of our system of defence and protection in concordance with these principles. The most fundamental stipulations of the Constitution of SFRY for this domain are that SFRY can wage only a total national defence war, that the defence of the country is to be organized as an integrated system, that the defence of the country is the right, privilege and highest duty of citizens and each and every social factor, and that this right – as inviolable and unalienable – is guaranteed by the prohibition of signing or recognizing capitulation of the country or of any of her parts. This chapter of the Constitution contains also stipulations pertaining to the armed forces of SFRY as the integrated armed force of our nations and nationalities, whose mission is to safeguard the independence, sovereignty, territorial integrity and constitutional order of SFRY.

In view of the forthcoming alterations to be entered into the Constitution of SFRY, the author proposes: that the term »Territorial Defence« be substituted by the term »Partisan Forces of Yugoslavia«; that for the armed forces of SFRY (for YPA and TD) should be postulated an integrated qualification of their constitutional social properties; that by the Constitution should be excluded the possibility of the Presidency of SFRY being by law denied its right to appoint or relieve of duty commanders of Territorial Defence of constituent Yugoslav republics and provinces without prior proposition or consent on the part of these republics and provinces; that the members of the Presidency of SFRY, which exercises the function of the Supreme Command of the Armed Forces of SFRY, should be selected, appointed and relieved of duty by the Federal Assembly of SFRY; that the issue of authority and control within local communities in the time of war should be solved by a constitutional stipulation; that the matter should be regulated of who would make decisions in the name of organs of management in the organizations of associated labour in war conditions when these organs would be unable to convene; that the constitutional foundation for committees for total national defence and social self-protection should be laid; and that the stipulations contained in constitutions of the Yugoslav constituent socialist republics and provinces pertaining to the right and duties of citizens of SFRY to defend the country should be adapted to stipulations contained in the Constitution of SFRY.

R É S U M É

LA DEFENSE DANS LE SYSTEME CONSTITUTIONNEL DE LA RSFY

En vertu de la Constitution de la RSFY sont réglementées toutes les questions essentielles de la défense nationale, ce qui a permis à la société toute entière de réaliser tous les principes majeurs de la conception de défense et, conformément à ces derniers, dédifier son système de défense et de protection. Les principales dispositions de la Constitution de la RSFY relatives à ce domaine stipulent que la RSFY ne peut mener qu'une guerre populaire généralisée défensive, que la défense nationale est organisée et réalisée en tant qu'un système unique, que la défense du pays constitue le droit, l'honneur et le devoir suprême des citoyens de la RSFY et de tous les sujets de la société, que ce droit en tant que droit souverain et inaliénable est garanti par l'interdiction de signer et de reconnaître de la capitulation et d'admettre l'occupation du pays au profit de l'une de ses parties. En font partie aussi les dispositions relatives aux forces armées de la RSFY comme étant la force armée unique de nos nations et nationalités et dont le devoir est de protéger l'indépendance, la souveraineté, l'intégrité territoriale et l'ordre constitutionnel de la RSFY.

Ayant en vue les prochains amendements à la Constitution de la RSFY, l'auteur propose comme suit: remplacer l'appellation de «Défense territoriale» par celle de «Forces partisans de Yougoslavie», pour les forces armées de la RSFY dans leur ensemble (APY et DT) établir la désignation unique de leurs caractères sociaux constitutionnels; exclure en vertu de la Constitution la possibilité de voir la Présidence de la RSFY privée de son droit de nommer et de relever de leurs fonctions les commandants de la défense territoriale des républiques et les provinces sans obtenir préalablement la proposition de l'autorité compétente de la république et de la province autonome socialiste; la Présidence de la RSFY qui exerce la fonction de commandement suprême des forces armées de la RSFY est élue et révoquée par l'Assemblée de la RSFY; réglementer la matière du pouvoir au niveau de la collectivité locale en temps de guerre; déterminer la matière concernant la prise de décisions au nom des organes de gestion des organisations de travail associé en temps de guerre lorsque ceux-ci ne sont pas en mesure de se réunir; instituer les fondements constitutionnels des comités en matière de DPG et d'AS; rendre les dispositions des Constitutions des républiques socialistes et des provinces autonomes socialistes relatives aux droits et aux devoirs des citoyens de la RSFY de défendre le pays en conformité avec les dispositions de la Constitution de la RSFY.

Р Е З Ю М Е

ОБОРОНА В КОНСТИТУЦИОННОЙ СИСТЕМЕ СФРЮ

Конституцией СФРЮ регулируются все существенные вопросы обороны страны, что способствовало тому, чтобы в общественной действительности страны осуществились все существенные начала концепции обороны страны и чтобы в согласии с ними выстроилась система обороны и

защиты. Самые существенные положения Конституции СФРЮ в этой области утверждают, что СФРЮ может вести только всенародную оборонительную войну, что оборона страны организуется и осуществляется как единая система, что оборона страны является правом, честью и высшим долгом гражданина СФРЮ и всех общественных субъектов, что это право — как неприкосновенное и неотчуждаемое — гарантируется запретом подписания и признания капитуляции и принятия оккупации страны или ее части. Сюда относятся и положения о вооруженных силах СФРЮ, как единой вооруженной силе наших наций и народностей, задача которых заключается в защите независимости, суверенитета, территориальной целостности и конституционного порядка СФРЮ.

Учитывая предстоящие изменения Конституции СФРЮ, автор предлагает: название «Территориальная оборона» заменить названием «Партизанские силы Югославии»; установить для вооруженных сил СФРЮ в целом (для ЮНА и ТО) единую квалификацию конституционных общественных свойств; конституцией исключить возможность, чтобы законом ограничивалось право Президиума СФРЮ без предварительного предложения компетентных органов социалистических республик и социалистических автономных краев назначать и освобождать от должности командующих территориальной обороной республик и краев; чтобы Президиум СФРЮ, выполняющий функцию верховного главнокомандования вооруженных сил СФРЮ, выбирала и освобождала Скупщина СФРЮ; решить вопрос власти в местном содружестве в военное время; урегулировать вопрос о том, кто будет принимать решения от имени органа управления в организациях объединенного труда во время войны; урегулировать вопросы о том, кто будет принимать решения от имени органа управления в организациях объединенного труда в условиях войны, когда нет условий для встречи органа управления; создать конституционную основу для комитетов ВНО и ОСЗ; положения конституций социалистических республик и социалистических автономных краев, относящиеся к правам и обязанностям граждан СФРЮ в отношении обороны страны, приспособить положениям Конституции СФРЮ.

Efektivnost opštenarodne odbrane

Prof. MILOŠ SINĐIĆ

U radu su naznačeni sistemološki pristupi razjašnjenju efektivnosti opštenarodne odbrane i ukazano je na njene opštedruštvene, razvojne i ekonomske efekte. Ističe se da je opštenarodna odbrana nezamenljiv činilac stabilnosti i napretka jugoslovenske zajednice. Ona je garant očuvanja tekovina narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije, bitni činilac stabilnosti u napredovanju smerom programatski utvrđene inicijative opredeljene Programom SKJ i vitalni nosilac obrazovnog, naučnog, tehnološkog, organizacionog i ekonomskog progressa.

Takođe, dato je više teorijsko-metodoloških uvida i interpretacija sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite u vezi sa najnovijim naučnim teorijama samoorganizacije i njihovom efektivnosti.

U vezi sa problematikom finansiranja Jugoslovenske narodne armije navedena je veličina izdvajanja dela nacionalnog dohotka za potrebe JNA i obrazložena njena donja ili minimalna granica (oko 5 odsto). Takođe, i sve druge proporcije i odnosi na koje se u ovom radu ukazuje dati su na osnovu određenog iskustva, tj. odgovarajućih statističkih i drugih izvora i produkt su sistemnog tretmana razmatrane fenomenologije krize, rata, odbrane, zaštite, efekta, stanja itd.

U radu su date definicije pojedinih kategorija i uvedeni su neki novi pojmovi, što može biti podsticajno za dalja promišljanja, kritičku proveru i istraživanja.

ODBRANA I KRIZA

Odbrana i kriza su direktno međuzavisne. Što je kriza dublja uloga odbrane je veća. Sa prvim znacima krize obično se preduzimaju mere jačanja odbrane, pošto je odbrambena sposobnost objektivni uslov savlađivanja krize.

Odbrana je nezamenljiv činilac stabilnosti i napretka društvene zajednice. Posebno je uloga opštenarodne odbrane višestruka. Razvijena u dovoljno snažan sistem, ona deluje stabilizaciono kao činilac sigurnosti, zaštite i očuvanja slobode, života u miru, stečenih tekovina napretka i stvaranja novih. Takva odbrana svojom efektivnom i potencijalnom snagom deluje obeshrabrujuće na moguće spoljne agresore i eventualne unutrašnje neprijatelje, na čemu se u osnovi realizuju glavne funkcije strategije odv-

raćanja, dok oslabljena odbrana ima suprotan efekt – njihovo ohrabrivanje, kao i omogućavanje primene svih oblika i sadržaja strategije dominacije. Ona je vitalna komponenta socijalističkog samoupravljanja i svojim razvitkom (snaženjem) plodotvorno deluje na stanje društvene svesti, razvijanje novih proizvodnih odnosa i uspon reprodukcije visokoproduktivnih snaga. U sistemu opštenarodne odbrane koncentrišu se najvitalnije snage, najsavremenija sredstva (tehnika i tehnologija) i najefektivnija organizacija (znanja i veštine). Svojim neposrednim, posrednim i indukovanim uticajima njihova reprodukcija revitalizuje, unapređuje i podstiče proizvodne i druge delatnosti celokupne društvene reprodukcije. Ulaganja u takav sistem odbrane imaju višestruke pozitivne razvojne, ekonomske i opšte društvene efekte i nikako nisu samo trošak imobilisanih i utrošenih vrednosti.

Konačno, visokorazvijen sistem opštenarodne odbrane i društvene samozaštite u pogledu moralno-političkog jedinstva (jugoslovenskog patriotizma) i u pogledu borbene sposobnosti njegovih pripadnika i koherentno razvijenih vidova organizacije zaštite i oružanih snaga, a pre svega Jugoslovenske narodne armije i Teritorijalne odbrane, ostvaruje raznovrsne oblike i načine efikasnih borbenih dejstava u okolnostima vanrednih i ratnih stanja, kada se maksimalno angažuju sve snage i materijalni izvori zemlje. Ovde treba imati u vidu da je efikasno rukovođenje, komandovanje i upravljanje ključni uslov visokog učinka zaštitnih i borbenih dejstava i visoke efektivnosti čitavog sistema odbrane. Naravno, stvaranje sistema ovakve visokoefektivne zaštite i odbrane podrazumeva svesno, usmereno, plansko, organizovano, trajno i uporno delovanje, koncentrisane napore i složene planske poduhvate, po pravilu polemologije: »u miru kap znoja više – u ratu kap krvi manje«.

Bez obzira na to što kriza neizbežno ima nepovoljna dejstva i na odbranu, upravo je ojačana odbrana bitan činilac uspešnog prevladavanja krize i osiguranja stabilnosti društvenog napretka. Ona je bila, jeste i ostaje ključna vitalna snaga izborene slobode, mira i stvaranja svega što imamo i što možemo stvoriti na putu ka sve bogatijem društvu civilizacije – socijalizmu. Zadržavajući istorijsku inicijativu stvaranja društva socijalističkog samoupravlja-

nja kao sinteze najboljih vrednosti ljudske civilizacije u datim unutrašnjim i spoljnim okolnostima, prevladavanjem krize naše društvo prelazi u novu etapu viših razvojnih kvaliteta u kontinuitetu naše revolucije. U tom velikom poduhvatu rešavanja zaoštrenih protivrečnosti i otvaranja perspektive takvog razvoja, odbrana je garancija uspeha. Ona ja važan garant očuvanja tekovina narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije, ključni činilac stabilnosti u napredovanju smerom programatski utvrđene istorijske inicijative opredeljene Programom SKJ i vitalni nosilac obrazovnog, naučnog, tehnološkog, organizacionog i ekonomskog progressa.

U vreme krize sve je na proveri, sve se revalorizuje u uslovima novih zahteva i pooštrenih kriterijuma i sve prolazi dublju konverziju prelaska u kvalitativno novo stanje. Iako nastupaju iznenadno krize nisu neprirodne pojave. Neravnomernost, cikličnost i naizmenična smenjivost uspona i padova, prosperiteta i kriza, zakonomernost je periodike razvitka – tačnije rasta, razvoja i napretka. Ta je zakonomernost imanentna svakom sistemu prirode i društva. Krize pokazuju neodrživost postojećeg i nužnost novog stanja. U kriznim periodima otkriva se ponajviše činjenica budućnosti. To je način revitalizacije, odnosno samoprevazilaženja. Da preživi krizno stanje može sistem koji poseduje snagu samoprevazilaženja, čiji je odbrambeni sistem efektivno pouzdan, koji se uspešno prilagođava okolini, datim okolnostima, uslovima i zahtevima, pronalazeći u njima nove činioce svoga razvoja. Ovo samoprevazilaženje i jeste suština samoorganizacije kao kretanja od nižeg ka višem nivou organizacije, odnosno njene efektivnosti. U fazi savladavanja kriznog stanja ključna je uloga upravljanja (proizvodnja budućnosti), ali i odbrane sistema (zaštite budućnosti), usled čega odbrambeni sistem ima ulogu neizostavnog činioca opstanka i razvitka datog sistema – društva, zajednice, države. Drugim rečima sistem bez svoje odbrane nije zamisliv.

KARAKTER I FENOMENOLOGIJA RATA

Prema društveno-političkoj suštini i karakteru ratovi se klasifikuju kao pravedni (oslobodilački) i nepravedni (porobljivački). Ratovi se dalje mogu razvrstavati po opse-

gu angažovanih snaga i zemalja, po obliku organizacije i strateškim ciljevima, po vidu i načinu borbenih dejstava, po usmerenosti i intenzitetu vođenja, po predmetu spora sukobljenih strana, po primenjenim sistemima oružja i tehnologiji borbe.

U novije vreme, suočeni smo sa više različitih i ratova i teorija. Tu su na primer, lokalni ratovi ograničenog dejstva, tzv. specijalni i ratovi niskog intenziteta sa neograničenim proširenjem na paravojne aktivnosti i institucije, uz angažovanje paravojnih organizacija tihe destrukcije sračunate na dugoročno razaranje neke zajednice, izazivanjem sukcesije sve dubljih kriza. U uslovima tehnološki višestruko multiplikovane snage informativnog polja, upravo je informativna agresija osnovni vid svih razornih dejstava, prvenstveno usmerenih na sistem vrednosti upravljačkih aktivnosti, tj. na njihovo dovođenje u sumnju, detronizaciju, sejanje beznađa i obezglavljivanje. Polazi se od toga da neki prostor pripadne onome ko ga predominantno »zasejava« svojim informacijama. Stoga, informatika i informativni sistemi danas predstavljaju osnovne sisteme oružja strategijske namene permanentnog dejstva.

Treba pomenuti i najnoviju strategiju tzv. tektonskih potresa usmerenih na osporavanje osnova i produbljivanje unutrašnjih socijalnih, ekonomskih, nacionalnih, ideoloških, verskih, političkih i drugih protivrečnosti datog sistema određene zemlje. Kada se jednom ovi potresi (nezadovoljstva i sukobi) izazovu, tada se sve razvojne, ekonomske i druge društvene aktivnosti retardiraju; nastupa kriza neizvesnog ishoda (beznađe), u kojoj su najteže kriza duhovnosti (idejnosti), kriza moralnosti, kriza rukovodstva i rukovođenja, odnosno gubitak perspektive, što otvara put retrogradnim procesima, najčešće prema tuđim obrascima parcijalne eklektičke svesti i ponašanja. Prema strategiji tzv. tektonskih potresa posebno su osetljivi društveni sistemi u nastajanju, koji imaju pozitivne utopije podložne kritici praksom neostvarenog (izneveravanje ciljeva), što ih čini ranjivim u miru i što pruža šanse strategijama za paralisanje njihovih sistema vrednosti (upravljanja) i destabilizaciju politike, ekonomike i društva.

Sve to ukazuje na nezamenljivu ulogu efektivne odbrane, jer nikad nije dovoljno objašnjeno kako se sloboda lako gubi i kako se teško stiče. U savremenom svetu bur-

nih promena, velike preraspodele ekonomskih snaga i razvojne moći, pojedinačno i sa drugima svaka zemlja traga za putanjom svoga razvitka. Složenosti su eksponencijalno umnožene, a neizvesnosti povećane. I pored stečenih iskustava i znanja predviđanja, u naredni vek ulazimo sa manje velikih ideja nego što je to bilo na prelasku u ovaj.

Fenomenološki, rat je prostorno-vremenska aktivnost, pa otuda i naš sistem zaštite i odbrane mora imati naglašenu prostornu i projektivnu dimenziju efektivnosti.

Istorijsko iskustvo pokazuje da su otimanja, nasilje i ratovi prvobitno nastali kao kultivisani vidovi pljačkanja prirode, ljudi i drugih zajednica. To otimanje stvari prirode, nasilna eksploatacija drugih u svojoj zajednici i porobljivački rat protiv drugih zajednica, u osnovi je celokupnog varvarstva dosadašnje istorije, koja i nije drugo do istorija borbe za višak vrednosti («krađa tuđeg rada» – K. Marks).

Na žalost, odavno zamišljeni, priželjkivani i mnogo puta pokušavani skok iz carstva te varvarsko-stihijne istorijske nužnosti u carstvo slobode i svesnog stvaranja istorije, tj. iz predistorije u istoriju, još nije ostvaren. U celokupnosti razmene materije – ljudi sa prirodom, između sebe u svojoj i sa drugim zajednicama, ljudi još nisu ostvarili svesnu, plansku i samoorganizovanu kontrolu nad svojim odnosima, još nisu ovladali proizvodnjom i razmenom vrednosti, i pored svih fascinantnih otkrića i dostignuća hegelovski potčinjenih sila prirode da deluju protiv prirode i prirode njihovih zajednica.

Stoga je fundamentalni uslov opstajanja svake zajednice postojanje efektivne odbrane, jer nisu prošle opasnosti prikrivenih i otvorenih, opsegom manjih i velikih varvarizama. Zapostavljanje stvaranja efikasnog sistema zaštite i odbrane isto je što i prepuštanje fatalizmu sudbine ili raditi protiv sebe. A to bi bilo istorijski neoprostivo.

Izvorno i konačno, prirodno je i neotuđivo naše pravo, kao i svake druge ljudske zajednice, na slobodan život u miru, na samostalnost, nezavisnost, dobrosusedstvo i ravnopravnu saradnju u današnjem višestruko podeljenom i međusuprostavljenom, ali globalno međuzavisnom svetu. Dakle, odbrana je neizostavna istorijska konstanta svakog, pa i našeg društva, činilac očuvanja slobode u miru, stabilnosti društvenog poretka i održavanja smera u stvaranju civilizacije socijalizma.

Uzeto sistemološki, odbrana je neizostavni način egzistencije svakog društva i društvene zajednice, pa time i države. Ona je vitalna konstanta opstojavanja i razvitka tih subjekata istorije i ključni činilac održavanja smera društvenog kretanja. U prirodi i društvu nema organizama i organizacija koje nemaju funkciju odbrane i njene organe, odnosno odbrambene mehanizme. Kada ove funkcije izostaju ti organizmi i organizacije nestaju.

Sa stanovišta fundamentalne nauke o sistemima prirode i društva, i njene teorije samoorganizacije, svaki se sistem određuje njim samim i njegovom okolinom, njegovom sposobnošću da sebe prilagođava okolini i okolinu sebi. Naravno, to je reverzibilni proces razmene mase, energije i informacije u okviru opšteg kruženja materije. Pri tom, efektivnost nekog sistema određuje se odnosom spoljne i unutrašnje razmene. U toj kontrapolaciji sa okolinom karakter ili priroda sistema dati su onim kako sistem definiše svoje neprijatelje, kako se otvara i zatvara prema spoljnim uticajima, kako uspostavlja granice i kako ih savladava.

Upravo ta sposobnost samoodređenja sistema konstatovana kao snaga samorazvoja, samoorganizacije i samoupravljanja i jeste osnovna kategorija njegove identifikacije. Tu kategoriju nazivamo *sematansa*. Ona je upravljački organ, mozgovni centar, nasledna matrica (semêna), integrišuća mreža, koja fiksira sećanje na budućnost sistema, kao što to nalazimo u svakom semenu (genozapisu). *Sematansa* je u centru saznajno-upravljačkog horizonta samoorganizujućeg sistema ili sistema sa upravljanjem (tzv. kibernetički sistem). Zahvaljujući *sematansi*, sistem se objavljuje unutrašnjom (samoreprodukcija) i spoljnom (efekti) razmenom. Samoreprodukcija i efekti sistema pokazuju potencijalnu i stvarnu snagu njegove samoorganizacije. Sistem koji troši više nego što proizvodi osuđen je na propast, jer priroda i istorija ne trpe rasipnike, neznalice i prazninu.

Iz ovih razmatranja proizlazi: (1) da je efektivnost odbrane direktno srazmerna opsegu njenog organskog sastava angažovanih snaga i sredstava uzdignutog na stepen moralno-političke i profesionalne osposobljenosti; (2) da je kombinovana, združena i ujedinjena snaga složenog sistema odbrane veća, celovitija i efektivnija od prostog, mehaničkog i ekstenzivnog zbira pojedinačnih funkcionalno, vremenski ili prostorno izolovanih delova, jedinica i podsis-

tema, i (3) da se tek na višem nivou samoorganizacije i integritisanosti dosežu mogućnosti dodatnih sinergetskih efekata na široj skali izbora. Za složene sisteme samoorganizacije karakteristična je dijalektika objektivizacije subjektivizacijom, konverzija organizacije na više nivoa i umnožena snaga upravljanosti, čime se dosežu najviši nivoi efektivnosti – visoka tehnologija visoke relevantnosti i drugi činioci.

KARAKTERISTIČNI EFEKTI

Iz opšte nauke o sistemima prirode i društva poznato je da svaki od tih entiteta ima svoje dijalektičko određenje kvaliteta, kvantiteta i mere, svoju opštost, posebnost i pojedinačnost, svoju prošlost, sadašnjost i budućnost. Teorijski i praktično, uzima se da je efektivnost nekog složenog sistema srazmerna odnosu spoljne prema unutrašnjoj razmeni, i da ova samoorganizacija naročito zavisi od mogućnosti planiranja saznanjno-upravljačke, ciljno-programatske snage svih emergentnih (nesvodivih) sistema. Integrativna snaga ovih sistema jeste u oslobođenoj sinergetskoj zakonitosti usled organske samoorganizacije. Dokaze za to nalazimo na svakom koraku oko sebe i u celokupnoj istoriji prirode i društva. Odavno se, na primer, zna da je odbrambena i napadna snaga jednog konjičkog eskadrona veća od zbira snaga pojedinačnih konjanika tog eskadrona. Isto je u privredi, nauci, urbanizmu i drugim delatnostima. Otuda i današnji megatrend reafirmacije preduzeća visoke proizvodne snage. Nadalje, nijedan složeni sistem ne svodi se na delove i ne raspada se bez ostatka, jer on nije prost mehanički zbir delova. Ono što se dobija u celini kao dodatna efektivnost usled jedinstva ne može se dobiti u osamostaljenim (izolovanim) delovima. Još je Hegel konstatovao da su delovi i celina dve strane istovetnosti, da celina egzistira preko delova, a da se delovi objektiviraju u celini. Deo van celine nema snagu dela u celini. Međutim, celina se može identifikovati jedino preko delova, sistem preko pod-sistema, podsistem preko elemenata itd. Ova sistemna zakonitost ne poništava ulogu samostalnosti dela, niti ga svodi na prost instrument celine. Razume se, ta sistemna zakonitost važi i za sistem opštenarodne odbrane čija sna-

ga počiva na samoorganizaciji: raste produbljivanjem organske integrativnosti tako da raznovrsnost oblika masovne inicijative konvergira jedinstvu celine, a opada sa svakom izolacijom, parcelizacijom, ekstenzijom, dezintegracijom i zatvaranjem.

Po pravilu, ova efektivnost se izražava odgovarajućim naturalnim i vrednosnim dimenzijama u vektorskim prostorima datog sistema, tj. u funkcionalima ekvivalentnosti, ekvifinalnosti i ekvipotencijalnosti, na primer, izrazima efekt – ulaganje, učinak – snaga, funkcija – organizacija i dr. Tako se dolazi do merno-kontrolnih mehanizama za odmeravanje potencijalne, konačne i ekvivalentne efektivnosti, a kada se to izražava i po odgovarajućim prostorno-vremenskim jedinicama, tada se dobija metrika efikasnosti sistema. Zahvaljujući brzom razvitku matematičke mašinogradnje (elektronika i dr.), danas je razvijen veliki broj parcijalnih i globalnih matematičko-upravljačkih modela i sistema (analogona), sve do najnovijih imitacionih sistema permanentnog dejstva.

PONDERABILNOST SISTEMA ODBRANE

Često se naglašava da je sistem odbrane imponderabilan zbog njegove složenosti, neizvesnosti stanja njegove primene u ratu itd. ili se odmerava u klasično vojnim podacima snaga i sredstava (oružja), iznosima budžetske potrošnje i bilansiranja, uključujući razne međudržavne komparacije. Takođe se ističe da je nemerljivost apsolutna, pošto sloboda i ljudski život nemaju cenu, što je tačno, jer čovek i njegova sloboda su vrednosti svih vrednosti. Upravo te vrednosti i jesu ono što podrazumevaju komunistička načela humanizma, univerzacije i koherencije. Uistinu, te činjenice zajedničkog života ili komunizma danas jesu kvintensencija supstrata vrednosti sistema samoorganizacije društva – a time i njegove odbrane koja čini njegov nezostavni organski sastojak.

Naš sistem opštenarodne odbrane nije klasično, državno produkovan vojni sistem za unutrašnju i spoljnu prinudu, već iz narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije nastao i utemeljen kao organska komponenta integralnog sistema socijalističkog samoupravljanja. I, zato,

on se ne može tretirati kao sila iznad društva, niti je njemu imanentna tendencija pretvaranja iz sile društva u osamostaljenu silu militarističke stvarnosti. Stoga, svi prigovori takve vrste nemaju realnog osnova. Istina, ukoliko ih i ima, oni dolaze sa, našoj društvenoj zajednici suprotne (neprijateljske) strane ili su motivisani uskim, egoističkim i sličnim interesima izolacionizma, separatizma, šovinizma i sličnih političkih usmerenja, koja namerno previđaju karakter sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite i činjenicu da su naše oružane snage svojina svih naroda i narodnosti Jugoslavije i da su u službi te zajednice. Ekletatnost vrednosnog sistema opštenarodne odbrane čini i sve takve prigovore jasnim u njihovoj nedobronamernosti. Naravno, to ne znači da dato stanje sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite nije podložno dobronamernoj kritici koja otkriva slabosti i pomaže njegovom stvaralačkom razvitku.

Dakle, uvažavanjem te suštine za polaznu vrednost opštenarodne odbrane izvode se izmeritelji i ocene efektivnosti sistema opštenarodne odbrane i društvene samozaštite. U razvijenom smislu vojne nauke ta se efektivnost primereno uopštava dobijajući smisao uporednih vrednosti. Tako, na primer, na osnovu takve komparacije opsega odbrambenog potencijala Jugoslavija se svrstava među prvih dvadesetak zemalja sveta, uzimajući u obzir stanovništvo, prostor, prirodne i izgrađene resurse, delatnosti, geostrategijski položaj, sistem odbrane i dr., ali i to da polovina ulaganja u sistem opštenarodne odbrane predstavlja prvorazrednu investiciju visokog razvojnog značaja i ekonomske isplativosti. Približno, pet odsto nacionalnog dohotka, koliko se izdvaja za potrebe Jugoslovenske narodne armije, reprodukuje se u uvećanom obimu prosečno za 5–6 puta. Naravno, u okviru tih proseka, ima tehnologija koje se razvojeekonomski, uz diverzifikaciju u širokoj primeni, multiplikuju u mnogo većem obimu, a ima i takvih koje čine najveće domete unikatnih vrednosti (na primer, novi materijali, složene konstrukcije visokih performansi, specijalni tehnološki postupci i dr.).

Stepen razvijenosti svakog, pa i sistema odbrane, moguće je odrediti i odnosom stvarne prema potencijalnoj efektivnosti, odgovarajućom primenom Fersterove i sličnih jednačina, tj. odnosom realne prema maksimalnoj entropi-

ji, povratnih prema nepovratnim procesima, što je već u širokoj primeni u sistemskim analizama dinamičkih kompleksa tehnike, tehnologije, organizacije, ekonomije, prostornih sistema, urbanizma i dr. Na primer, budući da je rat stanje maksimalnog naprezanja svih raspoloživih potencijala zemlje, moguće je stepenovati pretvaranje tih potencijala u efektivna stanja odbrane, sa karakterističnim aktivnostima prevođenja mirnodopskog u ratno stanje. Kada se uspostave ovakve relacije razvijenosti i stanja sistema odbrane, dalje je moguće u prostorno-vremenskom opsegu određivati intenzitete gustine i frekvencije zaštitnih i odbrambenih sistema, čija snaga raste i opada sa kvadratom opadanja i rasta operativnog prostora, a što i jeste jedno od pravila veštine ratovodstva i što upućuje na pravilo iznenađenja, odnosno sužavanja neizvesnosti, izbegavanjem faktora haotičnosti (nereda).

Ponderabilnost je uslov upravljivosti sistema. Ona se istraživački otkriva. Prema tome, svi sistemi, uključujući i odbrambeni jesu merljivi, projektivni i upravljivi.

Sledom systemske zakonitosti, potreba određuje funkciju a funkcija organizaciju. Iz fluktuacije rizičnosti uslova života društvene zajednice proističe i potreba zaštitno-odbrambenog sistema. Taj sistem podrazumeva naročito: rezerve, zaštitni i odbrambeni mehanizam sa režimima unutrašnje i spoljne razmene, ali i poseban režim upravljanja. Upravljivost i upravljivost takvih sistema prvorazredni su atributi njihove vitalnosti. Zahvaljujući tome, sistem koji ima izraženiju tu vitalnost postiže smanjivanje entropije, makar i malo, i povećanje efektivnosti, i to eksponencijalno. Saglasno ovim sistemološkim postulatima, može se konstatovati da je efikasnost datog sistema, u nekom prostoru i vremenu, direktno srazmerna organskom sastavu njegovih ličnih i materijalnih činilaca umnoženih realizovanom informacijom kao eksponentom. Taj eksponent predstavlja realizovanu neodređenost ili organizaciju nasuprot dezorganizacije (negentropija prema entropiji, kretanje »uz brdo« prema kretanju »niz brdo«, »informacija je organizacija« – N. Viner). U takvom sistemu resursi postaju, odnosno jesu efekti. Zato se i naglašava da se u svakom sistemu nalazi njegova budućnost, pa je nauka upravljanja prvenstveno usmerena na otkrivanje skrivenih mogućnosti što i jeste zadatak sistem-analize i sistem-projektovanja, raznih

animativnih i imitacionih sistema i sl. Zato, nikada nije suviše naglašavati značaj upravljivosti i unapređivati tu glavnu funkciju sistema. Razume se, na odgovarajući način, to važi i za sistem odbrane – što je inače ugrađeno u koncepciju našeg sistema odbrane.

RAZVOJNI I EKONOMSKI EFEKTI

Osim dobro poznatih pojedinačnih, posebnih i opštih efekata sistema opštenarodne odbrane i društvene samozastite u njihovoj primarnoj funkciji zaštite i odbrane (a koji se ovde podrazumevaju), isto tako, evidentni su i nesumnjivi razvojni i ekonomski efekti kompleksnog tipa i vitalnog značaja u celokupnosti društvene reprodukcije, načina proizvodnje i kvaliteta života.

U savremenim uslovima ubrzane naučno-tehnološke revolucije, kao pete velike društvene podele rada (posle agrikulturne, urbane, trgovinske i industrijske revolucije), naučnoistraživački rad, fundamentalna, primenjena i razvojna istraživanja, odnosno nauka i njena tehnološka primena – prvi je činilac revolucionisanja proizvodnih snaga, načina proizvodnje i načina života. Devet desetina od svih ljudi koji su se ikada bavili naukom i tehnologijom naši su savremenici; i njihova je brojnost nešto veća od brojnosti radničke klase u vreme Karla Marksa. Broj naučnoistraživačkih informacija udvostručuje se svakih desetak godina. Zbog zaborava, samo jedan procenat tih informacija »preživljava« četрнаestu godinu i ostaje u trajnom fondu svetске nauke (kulture). Za potrebe vojnih i sličnih programa i projekata radi najveći deo naučnog i stručnog kadra, laboratorija i katedri vrhunskih dometa. Vojnoprivredni kompleksi, proizvodnja i trgovina oružjem angažuju najvitalnije delove privrede i drugih delatnosti u kojima rade desetina miliona zaposlenih. Supernaoružanje odavno je prešlo granicu moći apsolutnog uništenja života na Zemlji, i, zajedno sa degradacijom životne sredine, ozbiljno pretilo da Zemlju vrati u ranija geološka stanja. U uslovima svetom vladajućeg etatističkog načina proizvodnje supermonopolski dejstvuje tzv. strategijski čvor: kapital – tehnologija – vojništvo, koji funkcioniše kao tri spregnuta zupčanika. Tržište znanja, visoke tehnologije i vojne opreme do-

nosi najveće profite. Svetsko tržište karakteriše inovativna ekonomija, pa se i reafirmacija preduzetništva definiše formulom: stvaranje inovacija plus njihova komercijalizacija. Smatra se da bi industrija i usluge za deset godina gotovo potpuno zamenili postojeće novim materijalima, alatima, procesima, proizvodima, postrojenjima i dr., ako bi se veo vojne tajne skinuo sa odgovarajućih otkrića, pronalazaka, izuma i inovacija. Dostupnost tim rezultatima danas je veoma ograničena. U višestruko podeljenom svetu, prepunom otvorenih i potencijalnih sukoba, to još više produbljuje ionako goleme tehnološke, ekonomske i druge jazove. Na sreću, čovečanstvo ipak sagledava svoju budućnost u daljem jačanju velike društvene podele rada (naučnotehnološke revolucije) i njenom usmeravanju u korist čoveka i njegove ljudske zajednice, odnosno čovečanstvo ne želi ostati bez nade.

Takve okolnosti u svetu objektivno nas upućuju na ubrzavanje naučno-tehnološkog progressa u nas, odnosno na politiku otvorenosti za ravnopravnu saradnju i ekonomsku razmenu sa drugim zemljama i uključivanja u svetske procese pozitivnih promena, ali i na politiku oslanjanja na sopstvene snage – radi što ubrzanijeg pretvaranja potencijalnih u aktivne, a aktivnih u više produktivne snage, tj. na aktiviranje radnih, prirodnih i izgrađenih potencijala na višem kvalitetu razvoja i bržeg napretka. Savremeno i organizovano znanje za takav prosperitet prvi je od neizostavnih činilaca. Kao i drugde po svetu, i mi u našoj vojnoj naučno-tehnološkoj oblasti, najpre i najčešće, jedino i možemo da ostvarimo nužnu koncentraciju razvojnih snaga, tzv. kritične mase, za uspešno dosezanje visokih tehnologija visoke relevantnosti na određenim projektima, programima i poduhvatima. U tome, osposobljavanje kadrova i osvajanje veštine upravljanja složenim poduhvatima ove vrste jedinstven je rezultat najviše vrednosti (principi, metodi i tehnike projektovođenja, tehnologija upravljanja i dr.). Na tim poduhvatima, osim vojnih, angažovane su i mnoge druge naučne, obrazovne, proizvodne i druge organizacije iz cele Jugoslavije i u odgovarajućoj saradnji sa izvesnim stranim partnerima radi transfera znanja i tehnologije.

Na taj način su stvoreni mnogi složeni, visoke pouzdanosti tehničko-tehnološki sistemi oružja (oklopna vozila, tenkovi, avioni, brodovi, vođene i nevođene rakete, radari,

komunikaciona sredstva, razna vojna oprema i dr.) i osvojeni brojni novi materijali, tehnologije, tehničke konstrukcije, hemijske recepture i dr. od izuzetnog značaja za vojne ali i civilne potrebe, za domaće i strano tržište (izvoz). Po pravilu, ti rezultati naučno-tehnološkog progressa, putem transfera, difuzije, diverzifikacije i diseminacije, višestruko se multiplikuju u proizvodima, tehnologijama i delatnostima nevojne, opšte društvene primene. U ekonomskom izrazu ta je multiplikacija u proseku petostruka i nešto viša, sa tendencijom uvećavanja.

Svakako, najdragoceniji efekat ovakvog vojnog naučnotehnološkog razvoja i njegovog transfera jesu kadrovi vrhunske formacije, mnoštvo specijalnosti, novih struka i zanimanja za razvojne, rukovodeće, proizvodne i eksploatacione aktivnosti, koji se osposobljavaju u vojnim, proizvodnim, naučnim i drugim organizacijama, radeći na projektima i programima za Jugoslovensku narodnu armiju, odnosno za oružane snage Jugoslavije i celokupnost opštenarodne odbrane i društvene samozaštite.

Za Jugoslovensku narodnu armiju opravdano se konstatuje da je pouzdan čuvar tekovina naše revolucije i kovaničnica bratstva i jedinstva. Poznato je da je svaki peti ili šesti od zaposlenih muškaraca u zemlji, tokom služenja vojnog roka, stekao ili usavršio svoju specijalnost, struku, zanimanje, i da su to ona najvitalnija, najsavremenija i najvrednija zanimanja. Visok nivo tehnologije i organizacije plodotvorno deluje na podizanje nivoa proizvodnih iskustava, radnih navika i opšte tehničke kulture. Kao veliki, široko razvijen i specijalizovan sistem, Jugoslovenska narodna armija ima neporecivu ulogu opšteg edukativnog činoca. U njoj se obrazuje mnoštvo društvu izuzetno potrebnih kadrova – radnika, specijalista, majstora, istraživača, tehnologa, projektanata, informatičara, organizatora, rukovodilaca i dr.

Jugoslovenska narodna armija je najveći pojedinačni kupac velikog obima i širokog asortimana proizvoda i usluga na jedinstvenom jugoslovenskom tržištu; i značajan je investitor u izgradnji infrastrukturnih industrijskih i drugih objekata namenske i druge proizvodnje. Samim tim, svojim zahtevima, naročito u pogledu kvaliteta, roka, cene i dr., odnosno tehnološke opreme, kapaciteta, lokacije i dr., ona snažno doprinosi poboljšanju odnosa ponude i tražnje,

podize standardizaciju proizvoda i unapređuje kultivaciju obligacionih (ugovorenih) kupoprodajnih odnosa. Kakvoća, pouzdanost, prometne i druge norme za brojne proizvode i usluge (robe), često velikih serija, po pravilu, postaju opštevažeće, tj. norme i standardi za sve proizvode i usluge na tržištu. Tim putem su osvojeni mnogi novi proizvodi i unapređeni postojeći za domaće tržište i izvoz. Istina, u tekućoj privrednoj reformi, predstoji nam uvođenje opšte standardizacije kvaliteta za sve proizvode i usluge na tržištu, naročito imajući u vidu kvalitativne i druge norme koje stupaju na snagu 1. januara 1993. godine na jedinstvenom tržištu Evrope. Između ostalog, tu su i posebni standardi evaluacije, normalizacije, unifikacije itd. pojedinih tehnoloških baza, kapaciteta, proizvodnih sistema, prostorne tehnike, građenja, projektovanja kolaudacije, kontrole, prijema, održavanja, režima eksploatacije i dr. od šireg značaja za sve proizvodne, investicione, graditeljske, razvojne i druge poduhvate u celoj zemlji i pri izvozu tehnike, tehnologije i znanja.

Vojna industrija i cela namenska proizvodnja, kao i razmeštaj jedinica i ustanova Jugoslovenske narodne armije po celom prostoru Jugoslavije, odigrali su bitnu ulogu u procesu industrijalizacije i urbanizacije zemlje, a posebno u osvajanju mnogih tehnologija u proizvodnji i preradi metala i njihovih legura, vlakana i tekstila, hemikalija, farmacije i medikotehnike, elektronike, televizijske, infracrvene i laserske tehnike, informatike i upravljačke tehnike, brojnih mašinskih visokoautomatizovanih sistema i robotičke tehnike, zdrave hrane, građevinarstva, saobraćajne tehnike i mnogih drugih oblasti, koje i danas čine značajan i najsavremeniji deo u privredi i drugim delatnostima u zemlji i važna su osnova razvoja. Posebno, ovde treba imati u vidu svetska dostignuća u tehničkim, medicinskim, obrazovnim i drugim oblastima.

Zahvaljujući tome, u zemlji se proizvodi više od dve trećine naoružanja i vojne opreme, a vrednosno se uvozi oko jedne trećine, tj. koliko se i izvozi, tako da po ovoj osnovi nema deviznog opterećenja platnog bilansa zemlje. Po savremenim merilima vojne i, posebno vojnoekonomske nauke, SFRJ pripada užem krugu od dvadesetak zemalja koje imaju potencijale razvoja i sopstvene proizvodnje i razmene sa drugim zemljama, odnosno za razvoj i održavanje savremenih oružanih snaga visoke efektivnosti.

Zemlje ispod toga nivoa oružanih snaga (sistema odbrane), po pravilu, ne mogu računati na svoj sopstveni put razvoja i svoju trajnu nezavisnost u današnjem podeljenom svetu, jer tek na tom nivou jednostrana zavisnost prerasta u međuzavisnost u okviru globalne. Za savremeni način proizvodnje karakteristični su: svetska roba, svetsko preduzeće i svetska država sa dovoljnom unutrašnjeg sigurnošću i spoljnom odbrambenom sposobnošću, a što je prvenstveno određeno dovoljnošću proizvodnje svetske robe, odnosno pomenutim potencijalima na našem prostoru. Između ostalog, zbog toga Jugoslaviju neki ocenjuju kao jednu od strateški najvažnijih zemalja sveta. I, onda, obično dodaju da je, iz mnogo razloga, suviše važna da bi bila prepuštena samoj sebi, čime bi da, pred svojom i svetskom javnošću, opravdaju svoje snovanje raznih antijugoslovenskih strategija, uvek proveravajući čvrstinu Jugoslavije i snagu njene odbrane. Zaista, na ovom, poput tektonski nestabilnog prostora sa žilavim ostacima balkanskog načina proizvodnje, sa našim, ukrštaju se problemi i interesi i Istoka i Zapada, i Severa i Juga. U takvim uslovima, očuvanje slobode za sve ljude svih naših naroda i narodnosti, podrazumeva koheziono čvrstu i odbrambeno jaku zajednicu, odnosno državu SFRJ.

FINANSIRANJE JUGOSLOVENSKE NARODNE ARMije

Na osnovu svestranih analiza i procena, opravdano se može tvrditi da deo nacionalnog dohotka za potrebe Jugoslovenske narodne armije ne bi smeo biti manji od 5 odsto, s tim da se polovina tih sredstava upotrebljava za tekuće potrebe, a druga polovina za istraživanje, razvoj i modernizaciju (u približnim odnosima 5:10:35), tako da se može pratiti dinamika naučnotehnološkog i odbrambenog progressa, odnosno putem znavljanja, unapređenja i održavanja, osigurati zahtevani nivo odbrambene snage.

Iz primera drugih zemalja vidi se da samo ove proporcije i uz pretpostavku maksimalne racionalnosti trošenja i ulaganja postaju moguće ostvarenje neophodnog nivoa odbrambene snage i da samo na tom nivou postaju mogući obilniji povratni razvojni i ekonomski efekti, kojim se troškovi odbrane »neutrališu« i do 50 odsto.

Upravo izdvajanje 5 odsto nacionalnog dohotka za finansiranje Armije čini donju graničnu vrednost održivosti stanja sistema. Opštevažeća zakonomernost ponašanja i objektivizacije sistema, ovde se izražava u nekoliko analitičkih karakteristika.

Prvo, ova veličina (5 odsto) prati kretanje narodnog dohotka, što znači da Jugoslovenska narodna armija deli sudbinu ekonomskog stanja zemlje. Efektivnost našeg načina proizvodnje, ukupne ekonomike i naročito efikasnost privređivanja jeste prvi uslov materijalnog stanja ekonomije opštenarodne odbrane i zaštitno-odbrambene snage zemlje. Uspešna ekonomika najbolja je odbrana. Konceptijom opštenarodne odbrane zavisnost odbrana – ekonomika pretvara se u međuzavisnost, utoliko jaču ukoliko je ta koncepcija više realizovana.

Drugo, ispod te granične veličine, posebno u slučaju višegodišnjeg stanja podfinansiranja (podcenjenosti), dolazi do zastarelosti, degradacije i gubitka značaja oružanih snaga. Tako smanjena ulaganja pretvaraju se u troškove održavanja. Toliko poželjna i do sada, zaista, ostvarivana racionalnost trošenja (štednja i dr.), ima svoju granicu koja se nikako ne bi smela prelaziti, jer bi to ugrožavalo vitalne odbrambene sposobnosti.

Treće, samo na toj i iznad te granične (minimalne) veličine, ta ekonomija obima i razvoja postaje mogućna, efektivno dejstvujuća. Stvara se mogućnost izbora na široj skali razvoja i viših tehno-ekonomskih dometa. Stopa inovativnosti oružanih snaga mora biti znatno viša od prosečne stope inovativnosti ukupnih proizvodnih snaga, za koju se danas, u nekim zemljama sveta, ocenjuje da iznosi prosečno oko 10 odsto godišnje.

U smislu odvijanja društvene reprodukcije, veličina 5 odsto od nacionalnog dohotka je dinamička konstanta stabilnosti. Sa njom snaga odbrane dobija značaj visoke relevantnosti u zemlji i njenom okruženju. Jedino tako i sistem opštenarodne odbrane postaje visoko-efektivan. Tako razvijan on može da proizvodi pomenute direktne, indirektne i indukovane efekte. Na primer, složene tehničke sisteme može stvarati samo visokorazvijen složeni sistem visoke efektivnosti, kao što je to Jugoslovenska narodna armija.

Ostvarivanjem ove veličine obezbeđuje se stabilno, pravovremeno, realno i pouzdano finansiranje. Ovakav za-

htev nalaže, ne samo izbegavanje obezvređivanja sredstava zbog inflacije već i ubranu dinamiku planiranja i programiranja razvojnih poduhvata i projekata. Finansiranje bi moralo biti budžetski kontinualno, kao što se finansijski ostvaruje (sračunava) narodni dohodak, dok se programi i projekti moraju ostvarivati u što kraćem vremenu zgusnutih aktivnosti, i sa obaveznim etapnim rezultatima u godišnjim i još kraćim rokovima.

Razume se, ova veličina, osim naznačene međuzavisnosti, ima i svoju posebnu evolutivnu logiku izraženu u tome što se ona povećava odgovarajućim tempom dinamike zavisno od datih okolnosti – odbrambenih rizika, potencijalnih i stvarnih opasnosti destrukcije i agresije (neprijateljstva). U nekim zemljama visoke ugroženosti, tj. koje se nalaze u lokalnim sukobima, koje su neposredno ugrožene ratnim opasnostima, koje su u stanju ni rat ni mir i sl., izdvajanje iz njihovog dohotka za vojne potrebe prelazi čak i 25 odsto. Vođenje rata u savremenim uslovima iziskuje i enormno visoke troškove. U vreme mača, luka i strele rimskih ratova troškovi rata po jednom ubijenom vojniku iznosili su jedan dolar, a prema nekim procenama danas su milion puta veći. Ova žalosna statistika nesumnjivo upućuje na potrebu isključivanja rata iz ljudske civilizacije, ali sve dok postoji mogućnost ugrožavanja slobode mi je ne smemo previđati.

Umesto zaključka

Odbrana zemlje je moguća i prihvatljiva jedino kao visoko razvijen i visokoefektivan sistem, koji je istovremeno i visoko racionalan po opštedruštvenim, razvojnim i ekonomskim efektima. Između ostalog, to znači da se u razvoju odbrane ne smeju dozvoliti diskontinuitet, usporavanje kadrovske obnavljanja i jačanja, tehničko-tehnološko zastarevanje i organizaciono-upravljačko stagniranje.

Sistem opštenarodne odbrane pretpostavlja najefikasnije borbene sisteme, moralno-politički i vojnostručno visokoosposobljene ljude, najsavremenije i najpouzdanije sisteme oružja sposobnih za ostvarivanje širokog spektra borbenih dejstava, odnosno za izvođenje zaštitnih i borbenih dejstava maksimalne efikasnosti. Iz ranijih dobro poznatih, i najnovijih primera ratova, uočljivo je presudno dejstvo

takvih borbenih sistema visoke efektivnosti. Valjda se zbog toga takve organizacije visoke efektivnosti ponegde i nazivaju: žestoki sistemi, gardijske i slične jedinice, udarni odredi, specijalizovani rodovi i sastavi, pa čak i tehnološke zmije i sl.

Ta, široko rasprostranjena težnja u nauci i praksi da se, u skladu sa zakonitostima samoorganizacije i u odbrani, obrazovanju, privredi i drugim oblastima istražuju i stvaraju organizacije visoke efektivnosti, možda i jeste megatrend vodećeg talasa organike za koji se predviđa da će dominirati na prelasku u novi vek i dalje. Taj trend izgleda najmarkantniji u tekućoj reafirmaciji preduzeća koje proizvodi svetsku robu, ali i svetske rezultate naučno-tehnološkog programa, postajući bitna društveno-ekonomska kategorija i važan potencijal odbrambenog sistema.

Zapravo, odavno je poznato da je politika koncentrisan izraz ekonomike, a rat produžetak politike nasilnim sredstvima, i da je rat najveće naprezanje svih snaga i sredstava, celokupnog potencijala zemlje itd., o čemu su pisali Klauzevic, Engels, Marks, Lenjin i drugi, Istina, tek sa Titovom mišlju i delom, sa bogatim iskustvom iz narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije, opštenarodna odbrana postala je jasno opšteistorijski, revolucionarno i naučno zasnovana kao koncepcija i sistem. Koncepcija i sistem opštenarodne odbrane i društvene samozaštite veliko su istorijsko iskustvo ratova i borbe za oslobođenje, vitalna tekovina našeg pobedonosnog narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije i rezultat nauke samoorganizacije, uključujući njene najnovije domete. Otuda je razumljivo da koncepcija i sistem opštenarodne odbrane i društvene samozaštite moraju, ciljno, programatski i na delu težiti vrhovima moralno-političkih, vojnostručnih, tehničko-tehnoloških, organizaciono-upravljačkih, razvojnih i drugih vrednosti, odnosno delovati na principu maksimizacije efekata.

Iz toga proizlaze brojne konsekvence. Između ostalih je i ta da se područjvljavanje odbrane treba, najpre, razumeti kao povećanje njene efektivnosti i naravno efektivnosti čitavog društvenog sistema socijalističkog samoupravljanja. Kao što se objektivna područjvljenost proizvodnje i proizvođača izražava podelom rada, proizvodnjom za druge (danas proizvodnjom robe robom), odnosno time

koliko ko proizvodi za druge i koliko više proizvodi nego što troši (pozitivna proizvodnja), tako se i za sistem odbrane može reći da je utoliko objektivno područstvljeniji ukoliko proizvodi više efekata, čime postaje snažniji i racionalniji. To i jeste prva, objektivna strana područstvljavanja sistema opštenarodne odbrane na kojoj se jedino i može izvršiti njegova društvena subjektivizacija.

Prakticistički, to znači da se principi i kriterijumi koncepcije i sistema opštenarodne odbrane moraju ugrađivati u sve što preduzimamo, u sve što radimo i stvaramo, u sve planove i programe, organizacije i delatnosti, u svaki poduhvat politike, obrazovanja, nauke, tehnologije i ekonomije, u svaki proizvod i uslugu, investiciju i posebno u svaki prostorni sistem urbane i ruralne oblasti i zaštite prirode, jer sistem zaštite i odbrane ima naglašenu prostornu i projektnu zakonomernost razvoja. Istovremeno i neizostavno, to znači i uporno stvaranje, održavanje i unapređivanje borbenih sistema visoke efektivnosti, tj. oružanih snaga Jugoslavije kao garancije naše slobode, mira i života na višem nivou razvoja i bezbednosti.

SUMMARY

EFFECTIVENESS OF TOTAL NATIONAL DEFENCE

The article presents a number of systemological approaches to clarification of effectiveness of total national defence, and its general social, developmental and economic effects are noted. The author points out that the total national defence makes an irreplaceable factor of stability and progress of Yugoslav society. It is the guarantor of preservation of phenomena of the Yugoslav national liberation war and socialistic revolution, an essential factor of stability and progress along the course of the programmed initiative based on the Programme of the LCY, and a vital factor of educational, scientific, technological, organizational and economic progress.

Also presented are several theoretical-methodological probes and interpretations of the total national defence and social self-protection system, based on the latest scientific theories on self-organization and on its effectiveness.

In connection with problems of financing the Yugoslav People's Army the portion of national income earmarked for the needs of the YPA is noted and its lowest limit (cca 5 per cent) is explained. All other proportions and relations pointed out in this article are given on the basis of certain experience, i.e. they are based on corresponding statistical and other data sources, and are results of systematic treatment of phenomenology of crisis, war, defence, protection, effects, conditions, etc.

The article also contains certain definitions of individual categories, and certain new ideas are introduced, which can encourage further conceptualizations, critical assessment and research.

R É S U M É

L'EFFICACITE DE LA DEFENSE POPULAIRE GENERALISEE

Le présent article met en valeur certains approches systémiques de l'évaluation de l'efficacité de la défense populaire généralisée et indique ses effets pour la société, le développement et l'économie nationale. Y est souligné que défense populaire généralisée constitue un facteur irremplaçable de la stabilité et du progrès de la communauté yougoslave. Elle est le garant de la sauvegarde des acquis de la guerre de libération nationale et de la révolution socialiste, le facteur substantiel de la stabilité dans la marche orientée par les initiatives de programme et options arrêtées par le Programme de la LCY, ainsi que le détenteur vital de l'activité menant au progrès du pays au plan de l'éducation, de la science, de la technologie, de l'organisation et de l'économie.

De même, l'auteur donne plusieurs aperçus et interprétations théoriques-méthodologiques du système de défense populaire généralisée et d'autoprotection sociale à la lumière de la théorie moderne de l'autoorganisation et de son efficacité.

Au sujet de la problématique du financement de l'Armée populaire yougoslave l'auteur cite le montant des fonds prélevés sur le revenu national pour les besoins de l'APY et donne explication de la limite-seuil de ces prélèvements (environ 5%). De même, toutes les autres proportions et rapports servant de référence reposent sur l'expérience, c'est-à-dire, sur les données statistiques et autres sources similaires et résultant de l'approche systémique des phénomènes traités tels que la crise, la guerre, la défense, la protection, les effets, les situations possibles etc.

Dans ce travail figurent aussi les définitions de certaines catégories ainsi que certaines notions nouvelles susceptibles de stimuler la pensée, l'analyse critique et la recherche.

Р Е З Ю М Е

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ВСЕНАРОДНОЙ ОБОРОНЫ

В труде рассматриваются некоторые системологические подходы к разяснению эффективности всенародной обороны и указывается на ее общественные и экономические эффекты. Подчеркивается, что всенародная оборона является фактором устойчивости и прогресса югославского содружества. Она — гарантия сохранения завоеваний народно-освободительной войны и социалистической революции, существенный фактор устойчивости продвижения вперед в направлении Программой СКЮ утвержденной инициативы и важный носитель образовательного, научного, технологического, организационного и экономического прогресса.

Также дается несколько теоретическо-методологических взглядов и толкований системы всенародной обороны и общественной самозащиты, опирающихся на новейшие научные теории самоорганизации и ее эффективности.

В связи с проблематикой финансирования Югославской народной армии приводится процент национального дохода, выделяемый для потребностей ЮНА, и обосновывается его нижняя или минимальная граница (около 5%). Также и все другие пропорции и соотношения, на которые в настоящей работе ссылается автор, даются на основании определенного опыта, т.е. соответствующих статистических и других источников, и являются продуктом системного отношения к рассматриваемой феноменологии кризиса, войны, обороны, защиты, эффекта, состояния и т. д.

В труде даются и определения некоторых категорий и вводятся новые понятия, что может быть стимулом для дальнейших размышлений, критических проверок и исследований.

Međunarodni ekonomski odnosi i bezbednost SFRJ

Prof. dr *DRAGOJE ŽARKOVIĆ*, prof. dr *ĐORĐE POPOV*
prof. dr *RADOJE RADULOVIĆ*

Nasuprot tendenciji sve većeg ekonomskog objedinjavanja sveta, svedoci smo političke podeljenosti i suprotstavljenih interesa među državama, uz učešće vojnih blokova. Iako na globalnom planu ekonomsko objedinjavanje, dugoročno, vodi smanjivanju međudržavnih i međublokovskih suprotnosti, briga o bezbednosti pojedinačno posmatranih zemalja mora biti njihova stalna aktivnost. To je posebno značajno za našu zemlju koja je van vojnih blokova koji se bore da prošire uticaje, i koja je u susedstvu nekih država koje imaju pretenzije na delove naše teritorije.

Jedna od osnovnih pretpostavki bržeg ekonomskog razvoja Jugoslavije je uključivanje u međunarodnu podelu rada i intenziviranje proizvodno-tehnološke saradnje sa svetom. Ekonomski razvoj je u neposrednoj funkciji jačanja materijalne osnove odbrane i bezbednosti. U tom pravcu neophodno je usmeravati, programirati i praktično ostvarivati i međunarodne ekonomske odnose. Na žalost, praksa često od toga odstupa čime se nanose ogromne materijalne štete privredi, podrivaju ekonomske osnovice društva i narušava ugled zemlje, što negativno utiče na odbrambeno-bezbednosnu moć Jugoslavije.

Međunarodna ekonomska integracija sve više odlikuje savremeni svet. Njenu objektivnu osnovu čini stalan proces internacionalizacije svih strana privrednog života, koji izaziva neprestani razvitak proizvodnih snaga, njihova sve veća podruštvljenost i produbljivanje međunarodne podele rada.

Internacionalizacija privrednog života i integracioni procesi koji iz nje proističu zahvatili su ceo svet. Produbljivanje ekonomskih i naučno-tehničkih veza između zemalja zasnovano je na razvitku proizvodnih snaga koji zahtevaju sve moćniju naučnu bazu, sve šira tržišta, sve veće i raznovrsnije vidove sirovina i energetskih izvora.

Sadašnja naučno-tehnološka revolucija i socijalne promene u svetu šire dijapazon grana i vode diverzifikaciji proizvodnje, ubrzavanju promena nomenklature proizvoda, produbljivanju unutargranske specijalizacije. Sve to, nesumnjivo, ozbiljno utiče na međunarodnu podelu rada: sve

više dolazi do izražaja kooperacija u proizvodnji, tehnološka specijalizacija, brzo se povećava unutargradska razmena među zemljama koje odlikuju sve razvijenija savremena proizvodna struktura. U svetu se sada proizvodi oko 20 miliona različitih vrsta proizvoda. U industrijski razvijenim zemljama proizvodi se više od 500 hiljada različitih vrsta mašina i mehanizama. Asortiman sveukupne proizvodnje neprestano se širi. Međunarodna razmena roba i usluga sve više dolazi do izražaja.

Problemi koje nameće savremena ekološka kriza, koja je zahvatila ceo svet, zahtevaju široku međunarodnu saradnju. Sve je jasnije da je naša planeta relativno mala i zajednička domovina svih ljudi koji na njoj žive.

Nasuprot tendenciji sve većeg ekonomskog objedinjavanja sveta svedoci smo političke podeljenosti i suprotstavljenih interesa među državama, uz učešće moćnih vojnih blokova. Iako na globalnom planu ekonomsko objedinjavanje, dugoročno, vodi smanjivanju međudržavnih i međublokovskih suprotnosti, briga o bezbednosti pojedinačno posmatranih zemalja mora biti stalna aktivnost. To je posebno značajno za našu zemlju koja je van vojnih blokova koji se bore da prošire uticaje, i koja je u susedstvu nekih država koje imaju pretenzije na delove naše zemlje. Kada govorimo o bezbednosti zemlje, moramo sagledati ne samo veliki broj činilaca značajnih za očuvanje njenog teritorijalnog integriteta i unutrašnje sigurnosti od mogućih razaranja materijalnih dobara i ugrožavanja života i zdravlja ljudi od klasičnih uzroka takvih nesreća, već i ozbiljne opasnosti koje može izazvati transfer uzročnika ekološke krize.

Međunarodni ekonomski odnosi, koji se ispoljavaju na sve raznovrsnije načine, mogu imati brojne implikacije na bezbednost zemlje. U ovom radu ćemo ukazati samo na neke od njih.

BRŽI EKONOMSKI RAZVOJ I INTENZIVNIJE UKLJUČIVANJE U MEĐUNARODNU PODELU RADA – BITAN USLOV OČUVANJA BEZBEDNOSTI

Narod koji je zadovoljan i koji vidi perspektivu u svojoj zemlji najbolji je garant očuvanja njene bezbednosti. Perspektiva boljeg života može se obezbediti samo iz odgovarajuće performanse u ekonomskom razvoju.

Sva saznanja ekonomske nauke pokazuju da se niko nije uspešno razvijao ako nije bio u dovoljnoj meri uključen u svetsko tržište, tj. u međunarodnu podelu rada. Prema tome i za Jugoslaviju važi isto pravilo – jedna od osnovnih pretpostavki ekonomskog razvoja je uključivanje u međunarodnu podelu rada, i sa druge strane, nema prave bezbednosti bez ekonomskog razvoja i sve veće integrisanosti u svetske procese.

Stoga bi pri razmatranju veze između međunarodnih ekonomskih odnosa i bezbednosti Jugoslavije pre svega trebalo raščistiti dileme oko mogućnosti ili nemogućnosti, odnosno poželjnosti ili nepoželjnosti autarhičnog razvoja kao opcije.

Ova dilema je na programskom planu raščišćena još u Programu Saveza komunista Jugoslavije.¹ Međutim, od polovine sedamdesetih godina smanjuje se relativno učešće Jugoslavije u međunarodnim ekonomskim odnosima i u nekim najšire prihvaćenim dokumentima konstatuje se da je u periodu dominacije koncepta tzv. dogovorne ekonomije i postojanja »nacionalnih« – u stvari republičko-pokrajinskih ekonomija u Jugoslaviji došlo do prevage autarhičnih tendencija u razvoju.²

Činjenica je da je usled izrazito smanjene efikasnosti investiranja naš potencijalni nacionalni dohodak manji za oko 50 odsto u poređenju sa južnoevropskim zemljama (Turska, Portugal), a od 1979. i realno je smanjen za više od 50 odsto – sa blizu 3.000 na ispod 2.000 dolara po glavi stanovnika.³ Smanjenjem učešća u međunarodnim ekonomskim odnosima umanjuju se mogućnosti transfera potrebnih roba i znanja od kojih su neka vrlo značajna i za

¹ »Socijalistička Jugoslavija treba da se uključi u međunarodnu podelu rada i u sve one oblike ravnopravne međunarodne ekonomske saradnje koji doprinose njenom privrednom napretku i ubrzanju razvitka proizvodnih snaga... U takvu saradnju Jugoslavija treba da ulazi pod istim ravnopravnim uslovima sa svim zemljama bez obzira na njihov društveni sistem, koje žele i imaju interesa da sarađuju sa našom zemljom u takvoj ekonomskoj razmeni i međusobnom dopunjavanju«. *Program SKJ*, »Radnička štampa«, Beograd, 1958, str. 207.

² »Autarhičnim tendencijama u razvoju i relativnim smanjenjem našeg udela u svetskoj razmeni kvantitativno je smanjena naša prisutnost u svetskoj ekonomiji, a istovremeno veoma povećana naša zavisnost na polju tehnologije obezbeđivanja sredstava za razvoj, kao i u pogledu regionalnog rasporeda naše spoljnotrgovinske razmene«. *Polazne osnove dugoročnog programa ekonomske stabilizacije*, CRS, Beograd, 1983, str. 22.

³ Vidi: A. Bajt, *Ekonomski osnovi stabilizacije strategije*, Ljubljana, 1985.

bezbednost zemlje, a smanjeni nacionalni dohodak pri istoj stopi izdvajanja daje realno manja sredstva za odbranu.

Na žalost, još uvek nema odgovornosti za takva odstupanja od programskih opredeljenja društva, koja imaju katastrofalne posledice u mnogim oblastima, pa negativno utiču i na bezbednost Jugoslavije.

Šta za bezbednost neke zemlje znači do kraja doveden koncept razbijanja robne privrede i potpuno autarhičnog razvoja, pokazao je primer Kampučije 1979. godine kada je zemlja koja se pre toga uspešno odupirala američkoj agresiji, postala lak plen Vijetnama. Prethodno je Pol Pot potpuno ukinuo tržište i prekinuo sve ekonomske veze sa svetom.

Stoga bi se, i iz bezbednosnih razloga, najzad moralo odlučno preći na otvoren koncept razvoja i intenzivnije uključivanje naše zemlje u međunarodnu podelu rada. Međutim, ako se to želi, moraju se u zemlji hitno i odlučno sprovesti odgovarajuće promene. Ekonomski principi poslovanja moraju biti uporedivi s onima u svetu. Ako na svetском tržištu, svidelo se to nekom ili ne, vladaju zakoni robne proizvodnje onda i mi moramo najzad shvatiti da bez robne proizvodnje i tržišta ne može biti pravog uključivanja u međunarodnu podelu rada. Ekonomija vrednosti, a ne ekonomija upotrebne vrednosti, preduzeće, a ne organizacija udruženog rada, jeste ono što poznaje i priznaje svetska privreda. Takođe, mora postojati mera vrednosti, tj. čvrst dinar.

Ignorisanje ekonomskih zakonitosti, kao što je poznato, završilo se sa 20 milijardi dolara glavnice duga (sa kamatama ukupno 40 milijardi), što svaki reprogram fantastično povećava, i sa tehnološkim i civilizacijskim zaostajanjem. Šta to znači vidi se iz podataka da su (pre poslednjeg reprograma) naše godišnje obaveze prema poveriocima bile 5,5 – 6 milijardi dolara godišnje, a vrednost izvoza na Zapad već godinama ne prelazi 3,5 milijarde dolara.

Da se i u budućnosti ne bi dešavale slične stvari treba raščistiti i sa pojmom »oslanjanja na sopstvene snage«. Taj bi pojam trebalo tumačiti kao cilj kome se teži, i pri čemu bi zemlja kao celina morala biti u stanju da živi od sopstvenog rada. Na žalost, u nekim krugovima ovaj pojam se shvata i tumači kao mogućnost razvoja nezavisno od svet-

skog tržišta.⁴ To bi neposredno vodilo u dalju autarhiju i zaostajanje. Do čega bi operacionalizacija takvog shvatanja mogla da dovede, vidi se iz studija rađenih u krugovima tzv. nove levice na Zapadu u kojima se kao »pozitivni« primeri ovakvog razvoja ističu Severna Koreja, Albanija i Vijetnam. Šta bi ovakvo shvatanje koncepta »oslanjanja na sopstvene snage« značilo za razvoj i bezbednost Jugoslavije, suvišno je i govoriti.

Kao mogući teoretski modeli odnosa u svetskoj privреди javljaju se nezavisnost, zavisnost i međuzavisnost. Sva novija istraživanja pokazuju da se *de facto* u savremenoj svetskoj privреди ostvaruju odnosi međuzavisnosti. Međuzavisnost ne bi trebalo shvatiti kao potpunu ravnopravnost. U odnosima međuzavisnosti normalno je da neka zemlja ima više ili manje ravnopravan položaj, što će zavisiti pre svega od stepena njenog ekonomskog i tehnološkog razvoja. Ukoliko je zemlja ekonomski i tehnološki razvijenija, utoliko će više biti u stanju da maksimizira pozitivne i minimizira negativne efekte uključivanja u međunarodnu podelu rada.

Da bi se shvatili odnosi koji se formiraju u savremenoj svetskoj privреди, treba ukazati na to da se oni uspostavljaju u uslovima naučne i tehnološke revolucije. U tim uslovima dolazi do jasnog razdvajanja pojmova ekonomskog rasta i ekonomskog razvoja.

Ekonomski rast u sebi pretpostavlja, po pravilu, reprodukovanje klasične privredne strukture na višim nivoima dohotka. Društva kojima je cilj proizvodnja upotrebe vrednosti u ovome su bila prilično uspešna sve do kraja šezdesetih godina. Međutim, ekonomski razvoj, kao sposobnost nekog društva da kreira nova razvojna rešenja i razvoj zasniva pre svega na znanju, u sedamdesetim i osamdesetim godinama odvijao se, po pravilu, u društvima koja su bila okrenuta proizvodnji vrednosti, tj. koja su bila zasnovana na robnoj proizvodnji i tržištu.

⁴ Brojni su radovi teoretičara »zavisnosti« i »raskida« s kraja šezdesetih i sedamdesetih godina (Frank, Cardoso, Amin, Senhaas) koji idealizuju mogućnosti takvog razvoja. Radovi tih autora bili su dostupni i našoj, pre svega naučnoj, javnosti i imali su odjeka u našoj ekonomskoj nauci, ali, izgleda, i kod nekih kreatora ekonomske politike (bez obzira da li su oni toga bili svesni ili ne). Kretanja u svetskoj privреди u 70-im i 80-im godinama dokazala su apsolutnu neodrživost u praksi tih analiza; to je bilo utoliko gore za zemlje koje su se povele za tim teorijama.

Ravnopravniji položaj u međuzavisnoj svetskoj privredi moguće je obezbediti samo u zemljama koje su u stanju da uspešno koriste tzv. društvenu inteligenciju, što podrazumeva mogućnost jednog društva da kreira, koristi i prilagođava nove tehnologije.⁵ Osnovu »društvene inteligencije« čini tzv. NTIOOK kompleks, tj. veza: nauka-tehnologija-informacije-obrazovanje-organizacija-komunikacije.

Zemlje u kojima je taj kompleks bolje organizovan i usmeren na postizanje ekonomskih efekata, a to su države sa tržišnom privredom, imaju bitno veće mogućnosti kreiranja novih znanja i njihovog prevođenja u nove tehnologije i proizvode (poređenjem NDR Koreje sa Republikom Korejom kao i DR Nemačke sa SR Nemačkom uočavamo značaj tržišta i uključivanja u međunarodnu podelu rada).⁶

Međuzavisnost se najviše ispoljava u proizvodno-tehnološkoj saradnji u svetskoj privredi. Ukoliko je neka zemlja više i ravnopravnije uključena u proizvodno-tehnološku saradnju, utoliko je i manje zavisna, a njen položaj bolji u odnosima međuzavisnosti sa ostalim učesnicima u međunarodnim ekonomskim odnosima. Svetski tokovi znanja i tehnologije najviše se šire proizvodno-tehnološkom saradnjom (zajednička ulaganja, kooperacija, licence, otvaranje preduzeća u inostranstvu, inženjering, itd.). Na žalost, dosadašnji rezultati SFRJ na ovom planu su dosta skromni.

Jugoslavija je do sada, prema nekim podacima, sklopila 276 ugovora o zajedničkim ulaganjima (što ne znači da su svi i realizovani), a ukupni inostrani ulog jedva prelazi 200 miliona dolara.⁷ To je mnogo manje nego što su realizovale neke zemlje sa kojima se poredimo (Španija – 6 milijardi dolara, Grčka – preko milijardu, itd.). Ne samo da je priliv kapitala u Jugoslaviju na taj način gotovo zanemarljiv, nego to objektivno ograničava i mogućnosti za priliv tehnoloških znanja, koja mogu biti značajna i za odbranu zemlje.

⁵ Vidi: Zoran Trputec, *Novi elementi u razvoju tehnologije u svijetu i položaj Jugoslavije*, »Pregled«, CSS, Beograd, II/87.

⁶ 30–75 odsto rasta društvenog bruto-proizvoda u razvijenim zemljama rezultat je upotrebe organizovanog znanja.

⁷ Na žalost, podaci o tome kod nas često nose veo »poverljivosti«, i pored toga što ih neke naše institucije po službenoj dužnosti dostavljaju OECD i Ekonomskoj komisiji UN za Evropu, a svaki posao je po definiciji dvostran. Tako su naši istraživači često prinuđeni da koriste inostrane izvore, jer ono što dostavljamo strancima krijemo od svojih ljudi. Takođe i podaci dveju različitih institucija o ovim poslovima često se razlikuju i do 50 odsto (Savezni komitet za energetiku i industriju i Savezni zavod za statistiku).

Ipak, treba istaći vrlo visok stepen koncentracije inostranih sredstava ulaganja u pojedine grane (49,8 odsto u industriju saobraćajnih sredstava i proizvodnju hemijskih proizvoda kao zajednička ulaganja), što je svakako podatak koji ne treba zanemariti. Takođe je značajno da je ta saradnja koncentrisana na svega nekoliko zemalja, tj. od ukupnog broja ugovora 67 je sklopljeno sa partnerima iz SR Nemačke, 39 iz SAD i 26 iz Švajcarske. Skoro polovina (45 odsto) ukupnih inostranih sredstava uložениh kroz zajednička ulaganja u Jugoslaviju poreklom je iz SAD.

Iako je pravilo da se zajednička ulaganja i u svetu razvijaju najviše sa zemljama sa kojima postoje najrazvijeniji trgovinski odnosi, moguće je da razlozi tako visokog stepena koncentracije na pojedine zemlje ne budu samo ekonomske prirode.

Kad je reč o proizvodno-tehnološkoj saradnji najviše je kod nas bilo reči o licencama. Procene se kreću od 300.000 sklopljenih licenci do podataka da je u Jugoslaviji od 1950. godine sklopljeno 1.387 ugovora o licenci. Ako je tačan podatak od 300.000 licenci znači da je Jugoslavija od 1954. do 1985. godine svakog dana registrovala 28 do 37 ugovora, što je, znajući ažurnost naše administracije, i tehnički neizvodljivo. Ako je drugi podatak tačan, onda je Jugoslavija sklopila manje licenci od Indije, Meksika, Republike Koreje, itd. Posmatrajući broj ugovora o licenci u odnosu na broj stanovnika ili na 100 dolara društvenog bruto-proizvoda, onda ih Jugoslavija ima mnogo manje nego zemlje na istom stepenu razvijenosti.

U Jugoslaviji se svega oko 1,5 odsto ukupne proizvodnje zasniva na licencama, a istovremeno u SR Nemačkoj 10 odsto, Japanu 11 odsto, Argentini 6 odsto, itd.⁸

Jugoslavija za uvoz tehnologije godišnje daje između 0,4 i 0,5 odsto svojih izdataka na uvoz robe, što je manje od mnogih razvijenih zemalja sveta, ali je i izvoz našeg znanja daleko manji. Umesto toga, mi imamo masovan odliv vrhunskih kadrova u inostranstvo, što je mnogostruko negativno – posebno i sa aspekta odbrane.

Pravo je pitanje kako da se Jugoslavija uključi u tokove intraindustrijske proizvodnje, tj. podele rada u proizvodnji proizvoda u jednoj grani. Za intraindustrijsku pro-

⁸ D. Strujić, *Prikaz nekih značajnijih studija i analiza transfera tehnologije odabranih jugoslovenskih industrijskih preduzeća*, CSS, Beograd, maj, 1987.

izvodnju je karakteristična saradnja svih učesnika, ali i oštra konkurencija njihovih finalnih proizvoda na tržištu. Proizvođači automobila sve češće se udružuju u izradi motora i drugih delova vozila («Peugeot» i «Fiat» zajednički su razvijali motor tipa »Fire«; »Peugeot«, »Volkswagen« i »Citroën« – zajednički menjač; motor Forda Evropa ugrađuje se u »Volvo«), ali istovremeno i konkurišu na tržištu. Odnosi koji se uspostavljaju u takvoj proizvodno-tehnološkoj saradnji zaista su međuzavisni. Ulaganja su zajednička, ali i korišćenje rezultata i difuzija tehnoloških rešenja. Tu, u stvari, i nema pravog interesa za potpunim uništenjem drugog proizvođača, što je činjenica ne samo od ekonomskog značaja, nego svakako ima i svoju bezbednosnu komponentu. To je smer kojim mora ići i jugoslovenska privreda. U protivnom, biće izložena efektima nejednake razmene, tj. odlivu dela nacionalnog dohotka kroz spoljnu trgovinu u inostranstvo – što je takođe i bezbednosni problem. Studija konzorcijuma 29 jugoslovenskih ekonomskih instituta zaključuje da su izvozne cene naših proizvoda za 30 do 70 odsto niže od domaćih. To je logična posledica nemanjanja strukture izvoza i zadržavanja cenovne konkurentnosti kao glavnog oblika konkurentnosti izvoza.⁹

Vladajući koncept uključivanja Jugoslavije u međunarodne ekonomske odnose dugo je bio koncept interindustrijske trgovine, tj. izvoza jednih i uvoza drugih proizvoda. Ovaj tip trgovine je karakterističan za manje razvijene zemlje. Za razvijene zemlje karakteristična je intraindustrijska trgovina. Na primer, automobile i elektroniku izvozi i uvozi i Japan i Francuska i SAD. To je područje na kome realno raste svetska spoljna trgovina i zato nije čudo što smo, i pored smanjenja nacionalne valute za 200 puta, od 1979. godine izvoz zadržali na istom nivou, uz silan odliv nacionalnog dohotka zbog nejednake razmene sa inostranstvom. Rezultat u interindustrijskoj trgovini i nije mogao biti drugačiji.

Stoga Jugoslavija treba hitno da preduzme mere za intenzivnije uključivanje u proizvodno-tehnološku saradnju, tj. intraindustrijsku proizvodnju i trgovinu. Na žalost, za to za sada ne postoje odgovarajuće privrednosistemske pretpostavke, zbog još uvek prevladajućeg koncepta »dogovorne ekonomije«. Teško je potencijalnom partneru (pre-

⁹ Vidi studiju: *Jugoslavija u svetskoj privredi*, »Informator«, Zagreb, 1986.

dužecu) iz inostranstva objasniti da naša »organizacija udruženog rada« koja želi da stupi u proizvodno-tehnološku saradnju formalno-pravno nema čak ni svoju imovinu, a po važećem konceptu društvene svojine upravo je tako.

Koliko je nama nužna veza sa svetom, želimo li barem delimično učestvovati u svetskoj difuziji znanja i tehnologije, govori i podatak da se u Jugoslaviji za naučna istraživanja izdvaja oko 600 miliona dolara godišnje (pod optimističkom pretpostavkom da je nacionalni dohodak Jugoslavije 60 milijardi dolara, što nije slučaj), a u SAD se izdvaja preko 120 milijardi dolara godišnje.

Još veći je problem kako obezbediti da se naučni rezultat pretvori u novu tehnologiju i novi proizvod. Za Jugoslaviju tu važi opšta karakteristika nerazvijenih zemalja gde se rezultati naučnih istraživanja često koriste za proizvodnju u inostranstvu.

To otežava i činjenica da isparcelisani ekonomski prostor Jugoslavije ne poznaje prirodne ekonomske mehanizme koncentracije sredstava oko proizvoda koji idu na svetsko tržište. Zato se i desilo da je »Zastavi«, koja automobile proizvodi 30 godina, trebalo tri godine da u SAD izveze 100.000 automobila, dok je južnokorejski novoosnovani »Hundai« već prve godine izvezao 150.000 putničkih vozila, ili pak da proizvodnja novog antibiotika razvijenog u Plivi otpočne u inostranstvu.

Za ulazak u svetske tokove znanja i proizvodnje mora se obezbediti slobodan protok informacija i ideja u zemlji. Mora se takođe shvatiti da samo sposobni stručnjaci mogu da razviju nove tehnologije. Znatno je jeftinije poslati nekoliko stručnjaka u inostranstvo da ovladaju odgovarajućim znanjima, nego kupovati stranu opremu.¹⁰

BEZBEDNOSNI ASPEKTI MEĐUNARODNE EKONOMSKE SARADNJE

Jugoslavija, tj. organizacije udruženog rada iz Jugoslavije sarađuju i sa transnacionalnim korporacijama. Jedno istraživanje je pokazalo da od 200 najvećih korporacija naša privreda sarađuje sa 60; od 100 prvih sa 38; od 50 naj-

¹⁰ Jugoslavija je u drugoj polovini sedamdesetih godina uvezala opremu za 12 milijardi dolara. Istovremeno su drastično redukovana usavršavanja i kupovina literature u inostranstvu. Rezultat je poznat.

većih sa 22 i od prvih deset sa dve kompanije (General Motors i Texaco).¹¹ S druge strane, nasuprot relativno velikog stepena koncentracije proizvodno-tehnološke saradnje naše privrede na najveće transnacionalne korporacije, postoji izuzetno velika razuđenost na strani naše privrede. Istraživanja pokazuju da su 1.005 ugovora sa inostranim partnerima sklopile 642 naše organizacije. Nosioci najvećeg broja ugovora su osnovne organizacije udruženog rada. Kakve mogu biti posledice sklapanja ugovora jedne naše osnovne organizacije udruženog rada sa nekoliko stotina zaposlenih koja se susreće sa transnacionalnom korporacijom od više stotina hiljada zaposlenih, vredelo bi razmisliti pri donošenju propisa koji treba da prate privrednu reformu, odnosno pri odlučivanju o tome ko je poslovni subjekt – i iz bezbednosnih razloga.

Istraživanja pokazuju da je osnovni motiv transnacionalnih korporacija za saradnju sa našim organizacijama udruženog rada prodor na jugoslovensko tržište. Na drugoj strani, motiv izvoza na konvertibilno tržište vrlo je slabo zastupljen.¹² Razlog za to je svakako zaštićeno domaće tržište, koje je u uslovima autarhije prihvatilo praktično svaku cenu i svaku proizvodnju. Motiv koji je vrlo značajan kako kod naših organizacija udruženog rada tako i kod transnacionalnih korporacija je zaobilaženje restriktivnih mera domaće ekonomske politike. Istraživanja pokazuju da često promene naših propisa navode transnacionalne korporacije na špekulativno ponašanje na našem tržištu.

Sarađujući sa našim organizacijama udruženog rada, transnacionalne korporacije koriste različite oblike restriktivne poslovne prakse.¹³

Međutim, bez obzira na probleme i propuste u saradnji sa transnacionalnim korporacijama one su realnost u svetskoj privredi, i naše će organizacije udruženog rada uključivanjem u međunarodnu podelu rada neminovno i sa njima poslovati. Prema tome, nije pitanje sarađivati ili ne sa transnacionalnim korporacijama, nego kako tu saradnju

¹¹ Vidi: Lamers, *Međunarodna kooperacija*, Hag, 1976, i Artisien u studiji IFO Minhen, 1981.

¹² *Uticaj transnacionalnih korporacija na ekonomski razvoj i bezbednost Jugoslavije*, Konzorcijum instituta iz Ljubljane, Beograda, Zagreba, Novog Sada i Sarajeva, 1984.

¹³ Opširnije u: D. Pirec, Đ. Popov, *Imperijalizam ili dominacija*, »Ekonomika«, Beograd, 1988, str. 469–477.

usmeriti da za nas bude što korisnija, uz što manje negativnih efekata.

Jedna od karakteristika savremenih međunarodnih ekonomskih odnosa je da se pored sirovinski i radno intenzivnih proizvodnji i »prljave« industrije sele u manje razvijene zemlje. To zaoštrava ekološke probleme u zemljama u razvoju, što često može da ugrozi bezbednost tih zemalja (Bopal, Indija). Naša proizvodno-tehnološka saradnja sa inostranim partnerima često je razvijena u proizvodnim programima koje možemo svrstati u »prljavu« industriju. Radi se pre svega o obojenim metalima, nafti, crnoj metalurgiji, nemetalima, prehrambenoj industriji (šećerane, klanice) itd.

Ipak, u svim slučajevima se ne radi o želji stranih partnera da transformišu »prljave« industrije (npr. industrija obojenih metala), mada je i taj motiv dominantan u nekim slučajevima.

Kada je reč o prerađivačkim granama, pre izvođenja zaključka o nameri stranog partnera da transferiše »prljave« pogone, potrebno je sagledati da li proizvod takvog pogona ide na inostrano ili domaće tržište. Kada blokove za motore ili automobilske gume izvozimo »Opelu« ili »Kleberu«, očito je da je motiv translokacije »prljavog« fragmenta proizvodnje imao svoje mesto u strategiji inostranog partnera. Međutim, to izgleda ne važi za šećerane i klanice koje se baš ne mogu pohvaliti izvoznim uspesima. Tu se očito radi o zanemarivanju (između ostalih) i ekološke komponente od strane domaćih kreatora ekonomskih odluka.

Inače, ulaganja u industrije koje se mogu svesti u »prljave« čine 56 odsto ukupnih ulaganja iz inostranstva u jugoslovensku privredu. Posebnu pažnju, kada je reč o ekološkoj komponenti, trebalo bi posvetiti proizvodnji i istraživanjima vezanim za atomsku energiju. Posle Černobila, postalo je jasno koje se tu opasnosti mogu kriti za bezbednost zemlje.

*

U poslednjih nekoliko godina sve više naših organizacija udruženog rada izvode radove u inostranstvu. Prema podacima Saveznog sekretarijata za spoljnu trgovinu, imamo 749 privrednih predstavništva i poslovnih jedinica na-

ših organizacija udruženog rada u 73 zemlje. Od toga, u razvijenim zemljama Zapada – 302; u istočnoevropskim zemljama – 180; u zemljama u razvoju – 190 i u ostalim prekookeanskim zemljama (Australija, Indonezija i druge) – 71.

Izvođenje radova u inostranstvu, kao i drugi oblici ekonomske saradnje vrlo su značajni za jugoslovensku privredu i zapošljavanje velikog broja ljudi. Međutim, pored pozitivnih rezultata ispoljavaju se brojne slabosti, propusti i nedostaci u radu, što nanosi velike materijalne štete organizacijama udruženog rada i privredi u celini, a time i ugledu naše zemlje u svetu. Sve ispoljene negativnosti najneposrednije utiču na bezbednost zemlje, s obzirom na to da omogućuju delovanje stranih obaveštajnih službi i drugih službi bezbednosti prema našim predstavnicima i radnicima.

Negativnosti u radu organizacija udruženog rada koje izvode radove u inostranstvu ili ostvaruju druge oblike međunarodne ekonomske saradnje, uglavnom se ispoljavaju u sledećem:

- koordinacija između njih i matičnih organizacija udruženog rada u zemlji je nedovoljna;
- takva odvojenost dovodi do njihovog nesamoupravnog ponašanja i odlučivanja, a time i do nedovoljne društvene kontrole;
- istraživanja tržišta u inostranstvu često su parcijalna, u zatvorenom krugu sa težnjom profitiranja manjeg broja ljudi, tako da ne dolaze do izražaja zajednička privredna predstavništva niti uzajamna pomoć istih ili sličnih privrednih grana;
- naše radne organizacije na stranom tržištu često međusobno nelojalno konkurišu. Takav odnos nanosi ogromne materijalne štete našoj privredi, podriva ekonomske osnove društva, narušava ugled zemlje, i tako negativno utiče na bezbednost SFRJ.

Za navedene probleme vezano je i pitanje povratka naših predstavnika u zemlji po isteku mandata. Dok znatan broj uspeva da ostane u inostranstvu i mimo utvrđenih rokova, drugi odbijaju povratak i ostaju u tim zemljama. Među njima ima i onih koji, na osnovu stečenih pozicija i veza, zasnivaju radni odnos u konkurentskim firmama ili osnivaju sopstvene firme i svojim delovanjem nanose šte-

tu našoj privredi, pa se čak i eksponiraju u neprijateljskoj aktivnosti.

Međutim, mora se istaći da naši radnici i svojim ponašanjem narušavaju sopstvenu bezbednost, pošto se često ne pridržavaju i ne poštuju zakonske propise zemalja u kojima rade. To ukazuje da su neophodne temeljite i organizovane pripreme svakog radnika pre odlaska na rad u inostranstvo, kao i neprestano ukazivanje na prava i obaveze, odnosno moguće posledice koje nastaju nepridržavanjem zakonskih propisa u toku boravka u zemlji gde se izvode radovi, vrše usluge ili obavljaju drugi poslovi značajni za našu zemlju.

Značajno je istaći da ovakvoj situaciji i ponašanju dosta doprinosi i kadrovska politika pri izboru ljudi koje će učestovati u realizaciji zadataka u međunarodnim ekonomskim odnosima. Dosadašnja praksa ukazuje na to da se ne vodi dovoljno računa o moralno-političkom profilu kadrova, pa ni o njihovoj bezbednosnoj podobnosti prilikom upućivanja na izvršenje tako značajnih zadataka za zemlju.

Iako smo imali izvesnih poteškoća, posebno u zemljama sa složenom vojno-političkom situacijom, možemo reći da na bezbednosnu situaciju naše zemlje u međunarodnim ekonomskim odnosima, vrlo pozitivno utiče smirivanje kriznih i ratnih žarišta u nekim zemljama (Angola, Avganistan, Kambodžija, Irak, Iran i dr.). Rešavanjem protivrečnosti koje su uzrok kriza u tim zemljama, objektivno se stvaraju znatno povoljniji uslovi za političku i ekonomsku saradnju, što je jedan od osnovnih principa jugoslovenske spoljne politike. Naša zemlja ulaže velike napore da bilateralnom i multilateralnom saradnjom doprinese otklanjanju uzroka koji utiču na bezbednost pojedinih zemalja ili regiona.

*

U ostvarivanju međunarodne ekonomske saradnje, pored detaljnog procenjivanja ekonomske opravdanosti sklapanja ugovora i drugih obaveza, neophodno je u kontaktima sa stranim fizičkim i pravnim licima preduzeti bezbednosne mere radi zaštite ljudi, materijalnih dobara i interesa opštenarodne odbrane. Na organizovanje i sprovođenje ovih mera u samoupravnim organizacijama i zajednicama, u organima društveno-političkih zajednica i druš-

veno-političkim i društvenim organizacijama, obavezuje Zakon o opštenarodnoj odbrani. Osnovni zahtevi i mere su:

(a) detaljno i stručno proučavanje i procena celishodnosti zaključivanja ugovora sa predstavnicima stranih firmi sa stanovišta bezbednosti naše zemlje;

(b) određivanje i pripremanje svih lica koja će učestvovati u poslovnim razgovorima i daljim kontaktima sa strancima. To je potrebno zbog primene posebnih mera bezbednosti, na što obavezuje Zakon o opštenarodnoj odbrani: »Radi zaštite interesa opštenarodne odbrane, u organima društveno-političkih zajednica, društveno-političkih i drugih društvenih organizacija i samoupravnim organizacijama i zajednicama određuju se zadaci i poslovi od posebnog značaja za opštenarodnu odbranu koje treba štititi primenom posebnih mera bezbednosti, kriterijuma za popunu i način popune radnicima koji te zadatke i poslove obavljaју«;¹⁴

(c) precizno utvrđivanje podataka koji ne smeju biti saopšteni i dostupni stranim licima. Ovi podaci se konkretizuju za svaki poslovni kontakt sa strancima, a posebno kada se utvrđuje dugoročnija ekonomska saradnja ili duži boravak stranaca u našoj zemlji. Pojam tajnih podataka je definisan Zakonom o opštenarodnoj odbrani: »Pod tajnim podacima opštenarodne odbrane, u smislu ovog zakona, podrazumevaju se dokumenti, podaci o borbenim i drugim materijalnim sredstvima, objektima, merama i radnjama i drugi podaci čije bi otkrivanje moglo naneti štetu opštenarodnoj odbrani i bezbednosti zemlje«;¹⁵

(d) pri saradnji sa stranim licima oni često nameću svoje želje šta žele razgledati i kuda će se kretati, što ponekad stvara probleme organizatorima, a može doneti velike materijalne i bezbednosne štete. Stoga je neophodno za svaki susret sačiniti detaljan program kretanja stranaca za vreme posete organizaciji udruženog rada ili nekom drugom organu na teritoriji društveno-političke zajednice, posebno kada se radi o oragnizacijama koje su od posebnog interesa za opštenarodnu odbranu ili organizacijama udruženog rada koje proizvode naoružanje i vojnu opremu;

¹⁴ Zakon o opštenarodnoj odbrani, »Službeni list SFRJ«, br. 21, od 23. aprila 1982. godine, član 191.

¹⁵ Isto, član 175, stav 2.

(e) u okviru međunarodne ekonomske i naučne saradnje, znatan broj naučnoistraživačkih projekata se realizuje u našoj zemlji. Zato je značajno istaći zakonsku obavezu svih organizacija udruženog rada i drugih samoupravnih organizacija o zabrani angažovanja stranaca u naučnoistraživačkim projektima od značaja za opštenarodnu odbranu, bez odobrenja nadležnih organa republika ili pokrajina. Ovo značajno pitanje je takođe regulisano Zakonom o opštenarodnoj odbrani: »Strana fizička i pravna lica ne mogu na teritoriji SFRJ samostalno vršiti naučna i druga istaživanja ili na drugi način prikupljati podatke u oblasti od značaja za opštenarodnu odbranu.

Samoupravne organizacije i zajednice, društvene organizacije i organi društveno-političke zajednice, kad u oblasti od značaja za opštenarodnu odbranu vrše na teritoriji SFRJ naučna i druga istraživanja zajedno sa stranim fizičkim ili pravnim licima ili za potrebe tih lica ili u bilo kojoj drugoj saradnji sa stranim fizičkim ili pravnim licima u kojoj daju podatke iz oblasti od značaja za opštenarodnu odbranu, dužni su da prethodno pribave odobrenje nadležnog organa u republici, odnosno autonomnoj pokrajini.¹⁶

Na osnovu iznetih zakonskih i drugih moralno-političkih i idejnih obaveza, svi subjekti udruženog rada i pojedinci moraju se odnositi prema poslu u međunarodnim ekonomskim odnosima bez hedonističkog ponašanja, jer dobra organizacija, svesno i zakonsko izvršavanje obaveza koherentno deluje na dalje izgrađivanje i jačanje opštenarodne odbrane, bezbednosti i društvene samozaštite.

*

U okviru međunarodnih ekonomskih odnosa sa inostranstvom značajno mesto za bezbednost naše zemlje ima odbrana od psihološko-propagandnog delovanja, odnosno ekonomskih pritisaka kao jednog od oblika »specijalnog rata«.

Dok moderna psihološko-propagandna dejstva predstavljaju naučno fundirane aktivnosti u manipulisanju sa narodom i projedincima, »specijalni rat« kroz oblike ekonomskih pritisaka sračunat je na veštačko izazivanje unutrašnjih privrednih i političkih kriza. Posledice tih neprija-

¹⁶ Isto, član 183.

teljskih delovanja su u uzročnoj povezanosti ekonomije i politike, s obzirom na to da svaka ekonomska kriza izaziva velike poremećaje u političkom životu zemlje.

Oblici ekonomskih pritisaka često su neprepoznatljivi, ali se najčešće ispoljavaju kroz nelojalnu konkurenciju na tržištu, razne ucene, ekonomske blokade, prekomerno finansijsko zaduživanje i tehnološku zavisnost, neudovoljavanja ugovornim obavezama ili iznenadno prekidanje međudržavnih ugovora i druge saradnje. Posledice tih pritisaka su poremećaji u privredi, nestašica roba na tržištu, obezvređivanje domaće valute, nagli skok cena i drugo. Sve to utiče na opadanje životnog standarda radnih ljudi, a time i na pogoršavanje političke situacije.

Iako nije uvek lako razlikovati spoljne ekonomske pritiske od unutrašnjih ekonomskih teškoća zemlje, ipak je značajno istaći da su ti pritisci povezani sa mnogim drugim problemima, a time je otežana i odbrana koja iziskuje široku društvenu akciju i visoke moralne kvalitete, posebno onih pojedinaca kojima društvo poverava realizaciju zadataka u međunarodnoj ekonomskoj saradnji.

SUMMARY

INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS AND SECURITY OF S.F.R.Y.

We are witnessing the political division and mutually opposed interests between countries, with military blocs also taking part in the process, which stand contrary to the tendency of growing economic unification of the world. Although this economic unification leads in the long term towards reduction of international and blocs contrarities, care of security of individual countries must be their permanent activity. This is of a particular significance for our country which stands outside blocs that fight for spreading their influence, and is situated in the neighbourhood of certain countries which claim parts of her territory.

One of the basic prerequisites for an accelerated development of Yugoslavia is her inclusion into the international division of work and an intensification of her production-technological cooperation with the world. The economic development of the country is in direct function with the build-up of its material basis of defence and security. It is necessary that its international relations are oriented, programmed and realized in this direction. Practical activities of the country, regretfully, in many instances deviate from this principle thus causing tremendous material losses to national economy, undermining the economic foundations of society and reducing the international reputation of the country, thus affecting its defence and security power.

R É S U M É

LES RELATIONS ECONOMIQUES INTERNATIONALES ET LA SECURITE DE LA RSFY

En dépit d'une tendance à une l'intégration économique du monde toujours plus poussée, nous sommes témoins de la division politique des Etats et de l'opposition de leurs intérêts, à quoi participent les blocs militaires. Bien que, au plan global, l'intégration économique, vue dans une longue optique, mène vers la réduction des oppositions entre des Etats et entre les blocs, la préoccupation des pays quant à leur sécurité doit s'exprimer en tant qu'une activité permanente. Cela est surtout important pour notre pays qui est hors blocs militaires, lesquels blocs combattent pour l'expansion de leur influence, et qui a dans son voisinage certains Etats qui ont des prétentions quant à certaines parties de notre territoire.

L'un des préalables de développement économique plus rapide de la Yougoslavie consiste à voir cette dernière s'intégrer dans la division internationale de travail et intensifier sa coopération économique et technologique avec le monde. Le développement économique se trouve dans un rapport direct avec le raffermissement matériel des fondements de la défense et de la sécurité. C'est dans ce sens qui convient d'orienter, programmer et réaliser dans la pratique les relations économiques internationales d'un pays. Malheureusement, dans la pratique on s'en écarte souvent ce qui a pour conséquence d'énormes pertes matérielles pour l'économie, les bases économiques de la société minées, l'atteinte portée à la réputation du pays, le tout se répercutant d'une manière négative sur le pouvoir de défense et la sécurité de la Yougoslavie.

Р Е З Ю М Е

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ И БЕЗОПАСНОСТЬ СФРЮ

Вопреки все увеличивающимся тенденциям экономического объединения мира, мы являемся свидетелями политической разрозненности и противоположных интересов различных государств, при участии военных блоков. Хотя в глобальном плане экономическое объединение долгосрочно ведет к сокращению межгосударственных и межблоковых противоположностей, забота о безопасности отдельно рассматриваемых стран должна быть их постоянной активностью. Это имеет особое значение для нашей страны, которая состоит вне военных блоков, борющихся за расширение своего влияния, и в соседстве которой находятся некоторые государства, имеющие претензии на части нашей территории.

Одной из основных предпосылок более быстрого экономического развития Югославии является включение в международное разделение труда и интенсификация производственно-технологического сотрудничества с миром. Экономическое развитие выступает непосредственно в функции укрепления материальной основы обороны и безопасности. В этом направлении необходимо направлять, программировать и практически реализовать международные экономические отношения. К сожалению, практика часто этого не придерживается, чем наносится огромный материальный ущерб экономике, подрываются экономические основы общества и нарушается авторитет страны, что отрицательно влияет на безопасность и оборонную мощь страны.

Materijalna osnova odbrambenog sistema i ekonomska kriza u Jugoslaviji

Pukovnik dr SRETEN ČUPIĆ

Osnovna karakteristika ekonomske krize jeste stagnacija ili opadanje obima proizvodnje, što znači da se smanjuju mogućnosti zadovoljenja povećanih potreba društva, pa i potreba odbrane. Međutim, krizno stanje povećava rizik od spoljnog i unutrašnjeg ugrožavanja bezbednosti, što zahteva veće i opremljenije snage odbrambenog sistema, za što su potrebna veća sredstva, a mogućnosti za izdvajanje tih sredstava zbog ekonomske krize drastično se smanjuju. Raskorak između potreba i mogućnosti prouzrokuje ozbiljne teškoće u finansiranju potreba odbrane, ne samo u pogledu obima izdvajanja već i u pogledu dinamike i izvora, a naročito valorizacije sredstava, s obzirom na izuzetno visok nivo inflacije i porast cena. Pri određivanju veličine društvenih izdvajanja za odbranu mora se poći od dva ključna faktora: stepena ugroženosti zemlje i ekonomskih mogućnosti. Obim izdvajanja za odbranu može se optimalno odrediti samo u određenim varijantama interakcije ova dva faktora.

S obzirom na aktuelno stanje u zemlji i međunarodni politički i geostrategijski položaj Jugoslavije, izdvajanje od oko 5 odsto od ostvarenog nacionalnog dohotka za potrebe JNA je minimalna veličina kojom se obezbeđuje stabilno finansiranje Armije, odnosno obezbeđuju najneophodnije potrebe borbene gotovosti i izvršenja njenih osnovnih funkcija. U uslovima krize i pojačane opasnosti od ugrožavanja bezbednosti zemlje, naročito od unutrašnjeg neprijatelja, dalja restrikcija obima izdvajanja sredstava još više bi povećala rizik po njenu bezbednost. Stoga je radi izlaska iz krize neophodno dalje jačanje odbrambenih mogućnosti zemlje.

Kriza koja već duže vremena karakteriše društvene odnose u Jugoslaviji, naročito u protekloj deceniji, prirodno nije mogla da zaobiđe ni naš sistem opštenarodne odbrane. Mnogostruki oblici te krize ispoljavaju negativne uticaje na širokom prostoru počev od fundamentalnih teorijskih postavki koncepcije i doktrine opštenarodne odbrane, pa sve do elementarnih delova u strukturi odbrambenog sistema i konkretnih područja njegovog funkcionisanja.

Krizno stanje koje se održava u dužem vremenskom periodu, sa izraženim trendom stalnog zaoštavanja, nužno je nametnulo potrebu preispitivanja postojećih rešenja u bezmalo svim segmentima društvenog organizovanja, sa ciljem da se otkriju uzroci krize i odrede putevi za izlazak iz nje.

Taj proces još traje i za sada je teško predvideti njegov kraj, mada se već može reći da je faza utvrđivanja uzroka uglavnom pri kraju, a intenzivira se faza koncipiranja i operacionalizacije puteva i rešenja koja vode ka izlasku iz krize.

Opštenarodna odbrana, kao društvena oblast, odnosno sistem opštenarodne odbrane kao institucionalni oblik organizovanja društva za odbranu, po svojoj društvenoj ulozi, ciljevima koje ostvaruje i zadacima koje izvršava jeste prvenstveno sastavni deo političkog sistema, a po ulozi koju ima u procesu proizvodnje, raspodele i potrošnje dobara i deo privrednog sistema. Otuda proces analitičkog preispitivanja postojećih i iznalaženja novih rešenja u političkom i privrednom sistemu, nezaobilazno obuhvata i određena rešenja u oblasti opštenarodne odbrane. Tim procesom su zahvaćena sva relevantna pitanja iz ove oblasti, počev od globalnih ciljeva i zadataka sistema sa opštedruštvenog stanovišta, do konkretnih organizacijskih i funkcionalnih rešenja unutar samog sistema. U ostvarivanju tog procesa u ovoj oblasti, kao uostalom i u drugim društvenim oblastima, dominiraju dve opšte karakteristike.

Prva je masovno učešće društvenih subjekata. U procesu učestvuju brojne društvene institucije, kao što su izvršni organi društveno-političkih zajednica, skupštine, forumi i organi društveno-političkih organizacija, naučne i obrazovne organizacije, sredstva javnog informisanja, pa i brojni pojedinci. To je svakako rezultat visokog stepena podružtvljenosti poslova u ovoj oblasti, što je inače opredeljenje naše koncepcije opštenarodne odbrane.

Široko društveno organizovano razmatranje problema odbrane, pa i onih najznačajnijih, na način kako se razmatraju i drugi društveni problemi, svakako je veliko dostignuće našeg samoupravnog sistema. Treba tu, međutim, biti realan jer narodna odbrana je ipak specifična društvena oblast. Ta specifičnost određena je, pre svega težinom negativnih posledica koje mogu nastati ukoliko se usled nedovoljne rigoroznosti i analiza i procenama donesu pogrešne odluke.

Prema tome, odgovornost za kvalitet analiza i procena, kao i rizik od posledica pogrešno donetih odluka u ovoj oblasti veći su nego u drugim društvenim oblastima. Upravo zbog toga, širina i brojne forme učešća u tom procesu istovremeno mogu biti način za ispoljavanje veće ili manje

destrukcije, a ponekad čak i »pomoći« da se donesu pogrešne odluke. Zbog toga se, bez osporavanja širine i demokratske suštine u sprovođenju tog procesa ili upravo zbog toga što se to ne osporava, sa više razloga nego kada su u pitanju druge društvene oblasti moraju kritički procenjivati i *kompetencije* i *namere* učesnika.¹

Druga karakteristika sastoji se u tome što se, pored velikog broja pitanja koja se u ovoj oblasti tretiraju, pažnja uglavnom koncentriše neposredno na ekonomske aspekte problema.

Zbog toga se sva ta razmatranja i pitanja sintetizuju u ključno i osnovno pitanje: *koliko odbrambeni sistem košta, tj. koliko treba da košta društvenu zajednicu da bi u datim uslovima uspešno izvršio svoj društveni zadatak.*

Ovako uprošćenom načinu postavljanja problema može se štošta prigovoriti, počev od toga da između društvene zajednice i odbrane ne postoji kupoprodajni odnos, pa se prema tome i ne može govoriti ni o kakvoj ceni, pa sve do toga da odbrana zemlje u smislu odbrane slobode i nezavisnosti nema i ne može imati cene itd. Međutim, ponekad je neophodno, pogotovo u radovima ovakve vrste i u vremenu u kome se o tom problemu raspravlja, ovo pitanje postaviti krajnje uprošćeno s ciljem da se lakše i razumljivije sagleda njegova suština.

Danas veliki broj nedobronamernih učesnika u ovakvim raspravama, a posebno najagresivniji, na razne načine napadaju naš odbrambeni sistem, pri čemu se ti napadi sve više koncentrišu upravo na ovo pitanje. Namera je manje-više jasna, a sastoji se u tome da se korišćenjem objektivnih teškoća koje proizvodi kriza, potkopava njegova materijalna osnova, što je najkraći put za rušenje, odnosno onemogućavanje funkcionisanja bilo kojeg pa i ovog sistema. U meri u kojoj se to uspeva, sistem postaje sterilan, tj. neefikasan u funkciji ili se raspada, sa svim posledicama koje iz toga nastaju po okolinu. Upravo zbog toga, verbalni napadi na finansiranje odbrane, pa i neke aktivnosti na tom planu u institucijama političkog sistema, danas objektivno jesu u funkciji rušenja odbrambenog sistema. I zato

¹ Razmatranju pitanja kompetencija i namera, značajan doprinos dao je general-pukovnik u penziji dr Zlatko Rendulić u svom članku *Ko kleveće JNA*, objavljenom u časopisu »GALAKSIJA« br. 199, jul 1988. godine.

su »napadi na armijski budžet... po svojim posledicama najopasniji od svih dosadašnjih napada...«²

Imajući to u vidu, a prvenstveno zbog velikog broja dobronamernih, ali možda nedovoljno kompetentnih učesnika u raspravama koji ovakvim neprincipijelnim napadima mogu biti dovedeni u nedoumice, pa i sumnje u pogledu opravdanosti društvenih izdvajanja za odbranu, korisno je i na ovaj način još jednom izložiti izvore, mehanizme i uslove u kojima se donose odluke o visini tih izdvajanja.

DRUŠTVENI PROIZVOD – OPŠTA MATERIJALNA OSNOVA

Poznato je da društveni proizvod podrazumeva konačnu količinu svih roba koje je privreda određene društvene zajednice, odnosno države proizvela u toku jedne godine. U principu, ta država ili zajednica ne može u toj godini potrošiti više roba nego što je proizvela, dakle proizvodnja i potrošnja moraju biti jednake.

Međutim, već više stotina godina, države i njihove privrede ne mogu opstati bez međusobne trgovine, pa se u agregate društvenog proizvoda obavezno uključuje i saldo te razmene. Otuda je moguće da društvena potrošnja bude veća od proizvodnje ako je saldo međunarodne razmene negativan (izvoz manji od uvoza), odnosno manja od proizvodnje, ako je taj saldo pozitivan (izvoz veći od uvoza). To su sasvim poznate kategorije, one nisu sporne i na tom nivou i nema nikakvih problema. Problemi nastaju u raspodeli raspoložive proizvodnje za potrošnju na pojedine segmente društvene zajednice.

Proces stvaranja i realizacije društvenog proizvoda obavlja se putem četiri osnovne ekonomske aktivnosti društva: proizvodnje, raspodele (i preraspodele), razmene i potrošnje. Za ovo razmatranje posebno je interesantna faza raspodele.

Predmet raspodele je društveni proizvod, i to u njegovom materijalnom izrazu, tj. kao određena količina proizvoda. Pošto se radi o konačnoj, tačno određenoj količini, on je opšti okvir i konačno ograničenje za potrošnju, dakle on je materijalna osnova celokupne društvene zajednice.

To, međutim, ne važi kada su u pitanju pojedine namene u potrošnji tih proizvoda, odnosno društvene orga-

² General-pukovnik Veljko Kadijević, *Bezbednost i odbrana SFRJ u svetlu savremenih svjetskih zbivanja*, »Vojno delo« br. 5/1988, str. 21.

nizacije i institucije koje tu potrošnju treba da realizuju. Sve te namene, odnosno organizacije u konačno mogućoj potrošnji mogu učestvovati u različitim proporcijama koje su promenljive kako u međusobnim relacijama, tako i po vremenu. Radi se, dakle, o tome kako tu konačnu količinu proizvoda raspodeliti po namenama, odnosno delatnostima (koje su sa organizacijskog stanovišta reprezentanti tih namena), tako da svaka izvrši svoj društveni zadatak i ulogu na optimalan način.

U fazi raspodele se utvrđuje odnos (proporcija) potrošnje na četiri ključne namene: *reprodukcionu potrošnju* (investicije), što je pretpostavka za novi ciklus proizvodnje, *ličnu potrošnju* kojom se obezbeđuje životni standard stanovništva, *opštu potrošnju*, u okviru koje se podmiruju potrebe državne uprave, sudstva, odbrane, bezbednosti itd. i *zajedničku potrošnju* u okviru koje se podmiruju zajedničke potrebe društva, kao što su socijalno osiguranje, zdravstvena zaštita, obrazovanje i nauka, kultura itd.

Glavni problem koji se ovde postavlja jeste određivanje globalne proporcije u raspodeli između proizvodne (investicije) i neproizvodne potrošnje. Obim proizvodne potrošnje se određuje prema razvojnim i tržišnim parametrima, ali tako što se obezbeđuje da se u svakom sledećem ciklusu proizvede veći obim dobara nego u prethodnom. To je vrhunski kriterijum, jer od obima ukupne proizvodnje zavisi i obim zadovoljavanja svih drugih potreba društva. Zato proizvodna potrošnja ima apsolutni prioritet u odnosu na neproizvodnu.

Potrebe narodne odbrane se najvećim delom podmiruju u okviru opšte potrošnje, a instrument pomoću koga odbrambeni sistem u svom institucionalnom obliku organizovanja stiče pravo na potrošnju određenog dela društvenog proizvoda jesu budžeti i fondovi društveno-političkih zajednica i radnih organizacija.

MEHANIZMI I OPŠTI KRITERIJUMI ZA RASPODELU

U najopštijem smislu, mehanizam raspodele predstavlja skup društvenih normi pomoću kojih se utvrđuje način sticanja i obima ostvarivanja prava pojedinih članova društva i društvenih institucija na potrošnju određenog dela društvenog proizvoda. To su, dakle, pravne ili sa-

moupravne norme koje im obezbeđuju legalitet, tj. konstituišu *pravo* na potrošnju određenog dela društvenog proizvoda.

Osnove mehanizma raspodele utvrđene su Ustavom SFRJ, a njihova dalja razrada izvršena je ustavima socijalističkih republika i socijalističkih autonomnih pokrajina, kao i brojnim zakonima, podzakonskim i samoupravnim aktima koji se donose na svim nivoima društvenog organizovanja. Može se reći da svaki zakon ili društveni normativi, odnosno samoupravni akt, kojim se reguliše neka delatnost ili rad u nekom društvenom segmentu sadrži odredbe o finansiranju te delatnosti ili rada, što predstavlja njegovo legalno pravo na potrošnju određenog dela društvenog proizvoda.

Prema tome, u normativnom sistemu (koji obuhvata i pravnu i samoupravnu regulativu) ustanovljen je veoma složen mehanizam raspodele u kome se obezbeđuje veliki broj najraznovrsnijih društvenih potreba i u kome učestvuje veliki broj društvenih subjekata.

Složenost, kao osnovna karakteristika tog mehanizma, uz još neke slabosti u ukupnom političkom sistemu, već duži niz godina je osnovni uzrok negativnih efekata u raspodeli. Zbog toga se i ne može uspostaviti efikasna društvena kontrola i uticaj na raspodelu sa stanovišta optimuma na nivou celokupne društvene zajednice – dakle Jugoslavije kao celine.³

Osnovni instrumenti pomoću kojih se efektivno raspodeljuje društveni dohodak jesu: u oblasti opšte potrošnje – budžeti društveno-političkih zajednica koje donose njihove skupštine, dakle akti koji se donose u okviru državne organizacije društva, a u oblasti zajedničke potrošnje – odluke odgovarajućih interesnih zajednica koje na osnovu zakona donose njihove skupštine, dakle akti koji se donose u okviru samoupravne organizacije društva, na principu slobodne razmene rada.

Pod kriterijumima za raspodelu podrazumeva se skup opredeljenja, stavova, načela ili uslova koji se odnose na potreban i mogući obim zadovoljenja određenih društvenih potreba. Osnovni instrumenti u kojima su sadržani kriterijumi raspodele su društveni plan Jugoslavije i društve-

³ Našim mehanizmom raspodele omogućeno je da se odluke o obimu zadovoljenja nekih društvenih potreba donose na više od 5.000 mesta.

ni planovi, odnosno drugi samoupravni i razvojni dokumenti društveno-političkih zajednica, delatnosti, grana, grupacija, sve do osnovnih društvenih subjekata, tj. privrednih i neprivrednih radnih organizacija i zajednica, državnih i drugih društvenih institucija, kao i dokumenti kojima se utvrđuju mere tekuće ekonomske politike na svim nivoima. Kriterijumi utvrđeni ovim instrumentima predstavljaju osnovne ulazne parametre za normativno regulisanje raspodele.

Pod uslovom da se procesi planiranja i društvenog dogovaranja i sporazumevanja izvršavaju korektno – što uglavnom podrazumeva naučnu zasnovanost i realnost, normalno bi bilo očekivati da ti kriterijumi predstavljaju rezultat usaglašenih potreba i mogućnosti, i da saglasno tome budu ugrađeni u mehanizam raspodele kao realni parametri. U tom slučaju bio bi raspodeljen realno ostvareni društveni dohodak, tj. onaj koji je identičan vrednosnom izrazu društvenog proizvoda. To je, međutim, ipak samo teoretska konstrukcija. U realnom životu na sadašnjem nivou razvoja društvenih proizvodnih snaga potrebe su uvek veće od mogućnosti, što je posledica činjenice da društvo još uvek proizvodi manje roba nego što treba i može da potroši. Otuda i ta večita »borba« da se u raspodeli učestvuje u što povoljnijoj proporciji, dakle da se zahvati što je moguće veći deo od inače ograničenog društvenog proizvoda.

Prema tome, zanemarujući brojne druge razloge, činjenica da je veličina društvenog proizvoda ograničena pretpostavlja da se proces raspodele ne može celishodno sprovesti bez *rangiranja* prioriteta potrošnje za pojedine namene na nivou celokupne društvene zajednice. Ukoliko se to na adekvatan način ne obezbedi mehanizmom raspodele dolazi do brojnih negativnih posledica. Među njima najnegativniji efekti se iskazuju kada se (u želji za nominalnim zadovoljenjem svih ili nekih potreba) raspodeli dohodak veći od vrednosti društvenog proizvoda. Budući da se taj dohodak realizuje preko tržišta, stvara se veća tražnja, koja se niveliše porastom cena. Takva raspodela, dakle predstavlja neposredan generator inflacije. U tim uslovima podstiče se i »borba« za zahvatanjem što većeg dela »nepostojećeg dohotka« jer se tako na parcijalnom nivou realizuje veći obim potrošnje, a negativne posledice se preko tržišta raspoređuju na celu društvenu zajednicu.

PLANIRANJE RAZVOJA I FINANSIRANJE OPŠTENARODNE ODBRANE – OSNOVNI MEHANIZAM ZA UTVRĐIVANJE OBIMA IZDATAKA ZA NARODNU ODBRANU

Materijalnu osnovu odbrambenog sistema čini deo društvenog proizvoda namenjen potrebama narodne odbrane u materijalnom obliku, odnosno njegov vrednosni ekvivalent sadržan u budžetima i fondovima društvenopolitičkih zajednica, radnih i drugih organizacija. Veličina tog dela u odnosu na ukupan društveni proizvod ili, što se u praksi češće iskazuje, u odnosu na nacionalni dohodak, predstavlja meru u kojoj društvena zajednica zadovoljava tu društvenu potrebu.⁴

Izdaci za narodnu odbranu obezbeđuju se u okviru ukupnih društvenih izdataka za opštu potrošnju, gde važi pravilo da svaka društveno-politička zajednica u svom budžetu utvrđuje obim sredstava za te potrebe, a u okviru toga i za potrebe opštenarodne odbrane.

Po tom principu, sredstva za finansiranje JNA i odbrambenih priprema organa i organizacija federacije utvrđuju se u budžetu federacije, a sredstva za finansiranje Teritorijalne odbrane, civilne zaštite, službe osmatranja, kao i za odbrambene pripreme privrede i društvenih službi u budžetima republika, pokrajina i opština, odnosno u fondovima radnih i drugih organizacija.

Time je uspostavljen dosta razuđen ali dovoljno precizno uređen i konzistentan mehanizam kojim se opštenarodna odbrana uključuje u celokupni mehanizam raspodele društvenog proizvoda. Taj mehanizam funkcioniše, uslovno rečeno, automatski kada su u pitanju izvori i način distribucije sredstava, ali ne sadrži potrebne kriterijume i parametre za utvrđivanje obima sredstava. Ti kriterijumi i parametri, kao i kod drugih delatnosti, obezbeđuju se u sistemu planiranja, a konkretno za narodnu odbranu u sistemu planiranja razvoja opštenarodne odbrane.

U sistemu opštenarodne odbrane, a posebno u njegovom ključnom delu oružanim snagama, razvijen je savremen sistem planiranja razvoja u okviru kojeg se na razli-

⁴ U ekonomskoj i vojnoj terminologiji naziv tog agregata poznat je u više varijanti: izdaci za odbranu, vojni izdaci, vojni budžet, budžet odbrane itd. Kad se misli na odbrambeni sistem u celini, kod nas je uobičajen naziv »izdaci za odbranu«, a kad je u pitanju JNA obično »sredstva za finansiranje JNA«. Precizne definicije pojmova »društveni proizvod« i »društveni dohodak« i »nacionalni dohodak« vidi: dr Gojko Grdić, *Sistem narodno-pri-vrednih bilansa*, »Savremena administracija«, Beograd, 1971, str. 58–86.

čitim nivoima vremenske periodike utvrđuju svi potrebni parametri i kriterijumi pomoću kojih se može odrediti obim društvenih izdataka za odbranu.

Osnovne karakteristike tog sistema su: primena savremenih naučnih metoda i postupaka u analizama, naučna zasnovanost organizacije i konzistentna povezanost metodologije i tehnike planiranja. U takvom sistemu do kriterijuma i parametara koji određuju potrebna finansijska sredstva, kao što su veličina snâga, organizacija (struktura), vrste i količine naoružanja i vojne opreme, itd. dolazi se nakon rigoroznih postupaka, analiza i proračuna podložnih višestrukim proverama. Zbog toga je sistem u stanju da prezentira rezultate u više modeliteta i varijanti, što ga čini elastičnim i adaptivnim na relativno česte promene uslova iz okruženja, pre svega, društveno-ekonomskih i vojno-političkih.

Pri određivanju veličine društvenih ulaganja u odbranu zemlje, dakle stvaranju određene materijalne osnove za uspešno funkcionisanje sistema opštenarodne odbrane, polazi se, kao i u svim drugim delatnostima, od postavljenih zadataka koji se izvršavaju i značaja rezultata koji se time postižu sa stanovišta razvoja društvene zajednice kao celine.

Kao što je poznato, osnovni zadatak sistema opštenarodne odbrane je odbrana zemlje od spoljnog i unutrašnjeg neprijatelja. Taj zadatak u ukupnom fondu društvenih zadataka ima veoma visok rang, koji proizlazi iz činjenice da je sloboda i nezavisnost zemlje, kao i opšta bezbednost, *conditio sine qua non* društvenog razvoja uopšte, jer bez ovih uslova društveni razvoj nije ni moguć. Nije, dakle, sporno da je odbrana zemlje vrhunski društveni interes i da kao društveni zadatak ima vrhunski rang. Iz toga proizlazi da i društvena izdvajanja za potrebe sistema koji taj zadatak izvršava ima vrhunski društveni prioritet.

Ovakva opšta pozicija obezbeđuje odbrambenom sistemu, u odnosu na druge društvene delatnosti, određenu prednost, ali se time značajnije ispoljava i odgovornost za iznalaženje optimalne mere društvenog naprežanja na ovom planu. Jer preveliko društveno naprežanje koje bi poremetilo normalne procese reprodukcije moglo bi biti kontraproduktivno i za odbrambeni sistem.

Imajući sve to u vidu, očigledno je da se pri odmeravanju veličine društvenih izdvajanja za odbranu nezaobilazno mora poći od dva ključna faktora: *stepena ugroženosti*

zemlje i ekonomskih mogućnosti. Obim izdvajanja za odbranu može se optimalno odrediti samo u određenim varijantama interakcije ova dva faktora.

Proces utvrđivanja obima izdvajanja za odbranu započinje analizom stepena ugroženosti zemlje od spoljnog i unutrašnjeg neprijatelja i utvrđivanjem ukupnih mogućnosti za zadovoljavanje tih potreba zemlje. Međutim, do potrebnog obima izdvajanja dolazi se na osnovu kriterijuma i parametara o veličini, strukturi i načinu upotrebe odbrambenih snaga, koji se određuju na osnovu i zavisno od ocena o stepenu i karakteru ugroženosti zemlje.

Zbog opšte ograničenosti resursa, čak i u uslovima potpune političke stabilnosti zemlje i ekonomskog prosperiteta, potrebe su uvek veće od mogućnosti. Zato se, radi iznalaženja jednoznačnog rešenja, tj. usaglašenog obima izdvajanja pristupa postupku preispitivanja na oba pravca, tj. istražuju se mogućnosti redukcije kriterijuma, odnosno povećanja mogućnosti izdvajanja.

U tom postupku, prvo se pristupa preispitivanju ocena o stepenu ugroženosti zemlje, tj. vrši se selekcija indikacija ugroženosti sa ciljem da se eliminišu neki aspekti opasnosti koji su manje verovatni, a zatim kao rezultat toga redukuju se odgovarajući parametri (veličina, struktura, način upotrebe snaga), što u novom proračunu daje manji obim ulaganja. Na drugoj strani se razmatraju odnosi između pojedinih namena i istražuju mogućnosti povećavanja sredstava za odbranu bilo realokacijom između pojedinih namena ili promenama prioriteta po vremenu, što kao rezultat daje veći obim mogućeg izdvajanja. Na taj način, u dve ili više ponovljenih procedura dolazi se do *optimalne veličine* izdvajanja, koja se utvrđuje srednjoročnim planom razvoja, a realizuje godišnjim planovima.

Za postizanje optimalnog obima izdvajanja za odbranu u uslovima političke stabilnosti i ekonomskog prosperiteta postoje izuzetno povoljni uslovi. Što se tiče mogućnosti, ekonomski prosperitet rezultira stalnim povećavanjem društvenog proizvoda kako po obimu proizvedenih roba tako i po kvalitetu, a naročito po asortimanu. Kao rezultat novousvojenih tehnologija, sve je više novih roba visokog stepena obrade i sve su veće mogućnosti zadovoljavanja strogih zahteva u potrebama odbrane, proizvodima sopstvene izrade. U uslovima političke stabilnosti opasnost od spoljnog ugrožavanja po pravilu se zadržava na dugoročno

utvrđenom nivou, a opasnosti od unutrašnjeg ugrožavanja svode se na minimum. U takvim uslovima stižu se svi uslovi za obezbeđenje dovoljnog obima sredstava, a njihova upotreba u unutrašnjoj strukturi sve više se namenjuje istraživanju i razvoju novih sredstava i opremanju koje na duži rok znači držanje koraka sa najsavremenijim sistemima u svetu, a posebno sa onima koji mogu potencijalno postati akteri spoljnog ugrožavanja zemlje.

Šta se, međutim, sa ova dva ključna faktora događa u uslovima društvene krize?

Osnovna karakteristika krize na ekonomskom planu jeste stagnacija ili opadanje obima proizvodnje. To znači da se smanjuju mogućnosti zadovoljenja rastućih potreba društva, pa prema tome i potreba odbrane. Ovaj problem zaoštavaju dospeća rastućih inostranih dugova što imperativno zahteva povećanje izvoza, čime se obim raspoložih roba za domaću potrošnju još više smanjuje. Na planu raspodele, sve više se povećava raskorak između potreba i mogućnosti, ponekad do nivoa ugrožavanja i proste reprodukcije, a na području razmene razorno deluje inflacija, što u domenu potrošnje, naročito lične, dovodi do dubokih socijalnih raslojavanja, jer veliki deo stanovništva živi na ivici siromaštva. Naravno, ovo su samo elementarni pojavni oblici ekonomske krize, jer postoje još mnogi drugi oblici i efekti koji ekonomsku krizu čine veoma složenom društvenom pojavom.

Na bezbednost zemlje svi faktori deluju u pravcu povećanja rizika.

Iz istorijskog iskustva, a i nekih novijih primera, poznato je da mnogi agresori čekaju upravo takvu situaciju (a najčešće strpljivo i dugoročno rade na potpomaganju da se takva situacija stvori) za agresiju, ocenjujući da u tim uslovima imaju velike izgleda na uspeh. S druge strane, poznato je da su krizna stanja idealan ambijent za delovanje destruktivnih unutrašnjih snaga svih orijentacija koje u takvim uslovima počinju da deluju krajnje drsko i agresivno, često se obilato oslanjajući na moralnu, pa i materijalnu podršku istorodnih snaga u inostranstvu.

Prema tome, u uslovima krize značajno se povećava raskorak između potreba i mogućnosti. Rastući rizik od spoljnog i unutrašnjeg ugrožavanja zahteva veće i opremljenije snage odbrambenog sistema, za što su potrebna

veća sredstva, a mogućnosti za izdvajanje sredstava se zbog ekonomske krize drastično smanjuju.

U normalnim prilikama vojna i ekonomska ograničenja su figurirala u modelu ravnopravno, a u ovim uslovima je očigledno da ekonomska imaju veću težinu. Zbog toga se na pravcu vojnih kriterijuma i parametara mora ići na redukcije sve do *minimuma* ispod koga bi ulaganja vodila drastičnom smanjenju sposobnosti sistema za funkciju, pa i raspadu sistema. Taj *minimum sredstava* mora da zadovoljava bitne zahteve za uspešno funkcionisanje odbrambenog sistema, odnosno ne sme bitno da smanjuje njegovu sposobnost. Ali se pri tom mora realno računati sa određenim nepovoljnim efektima na duži rok, naročito u pogledu držanja tempa i usklađenosti razvojnih programa i tehničke opremljenosti sistema prema potencijalnim agresorima. *Zato se ovaj minimum s pravom može nazvati »prag rizika«.*

Na osnovu ovih razmatranja može se zaključiti da što je zemlja više u krizi to je veća potreba za jačanjem njenog odbrambenog sistema. Zato je zemlja najranjivija u doba krize, jer ima najmanje mogućnosti da u tim uslovima pojačava svoju odbranu.

Pošto se svaka zemlja koja je u krizi, pa i naša, čvrsto opredeljuje za određene programe izlaska iz krize, od fundamentalnog značaja je da se obezbedi da se proces izlaska iz krize odvija u uslovima pune bezbednosti od spoljnog i unutrašnjeg ugrožavanja zemlje. Štaviše, to može biti odlučujući faktor za uspeh tog procesa.

UTICAJ KRIZE NA FINANSIRANJE ODBRANE

Prema mnogim analitičarima, početak jugoslovenske krize nije novijeg datuma. Prvi znaci krize počeli su se javljati polovinom 60-ih godina, kada se zbog toga i pristupilo privrednoj reformi koja je sprovedena samo delimično i nikada nije dovršena. Međutim, negativni efekti krize su u periodu između 70-ih i 80-ih godina uspešno odloženi zahvaljujući značajnom imputu inostrane akumulacije, tj. zaduživanjem u inostranstvu. To je omogućilo da period u kome je kriza trebalo da se manifestuje svom žestinom, postane period u kome se živelo relativno lagodno na zavidnom nivou životnog standarda i u kome se spolja mo-

gao steći utisak da vlada doba ekonomskog rasta i prosperiteta.

Kad je, međutim, došlo vreme vraćanja dugova (početkom osamdesetih) za veoma kratko vreme kriza se manifestovala na najdirektniji način. I mada su u početku mnogi uporno izbegavali da izgovore reč »kriza« (upotrebljavao se pojam »privredna nestabilnost« i preduzimane su razne mere za »stabilizaciju privrede«), njeni negativni efekti su se gomilali takvom snagom i brzinom da je uskoro svima postalo jasno da, pre svega, jugoslovenska privreda, a zatim i celo društvo preživljava duboku krizu.

Takvo stanje u privredi i društvu odrazilo se na adekvatan način i na finansiranje opštenarodne odbrane.

U periodu do početka 80-ih godina, dakle do početka ispoljavanja negativnih efekata krize, finansiranje narodne odbrane se odvijalo sa manje teškoća. I upravo to je period u kome se, zahvaljujući tome, kao i izuzetno racionalnoj upotrebi sredstava i uz veoma dobre naučnoistraživačke i razvojne programe, opštenarodna odbrana razvijala intenzivno, konstituišući se u savremen i efikasan odbrambeni sistem. To posebno važi za ključnu komponentu tog sistema, oružane snage, koje su se u tom periodu razvile u veoma savremenu, adekvatno organizovanu, visoko tehnički opremljenu, obučenu i moralno-politički stabilnu oružanu silu sposobnu da se uspešno odupre svakom agresoru i da samim tim veoma efikasno preventivno deluje na sve moguće pokušaje ugrožavanja nezavisnosti zemlje.

Problemi u finansiranju potreba odbrane, a posebno u finansiranju JNA počinju ozbiljno da se ispoljavaju od početka 80-ih godina, dakle od vremena kada je ekonomska kriza počela da drastičnije ispoljava svoje negativne implikacije. Od 1981. godine do danas, ključni faktori za određivanje veličine izdvajanja za potrebe odbrane ponašaju se skoro identično ranije izloženom teorijskom modelu.

Na planu vojnih kriterijuma i parametara osnovno pitanje je stepen spoljne ugroženosti zemlje. Iako je upravo u ovom periodu došlo do nekih pozitivnih pomaka u odnosima supersila i blokova, opšte su procene da »i pored izvesnog smanjenja napetosti u međunarodnim odnosima opasnost po bezbednost naše zemlje izvana i dalje postoji«. To svakako može da znači da ako opasnost nije uma-

⁵ General-pukovnik Veljko Kadijević, *Bezbednost i odbrana SFRJ u svetlu savremenih svjetskih zbivanja*, »Vojno delo«, br. 5/1988, str. 14.

njena u uslovima kada je s obzirom na stanje u širem okruženju mogla biti, da je ona u stvari relativno povećana, što je prirodna posledica krize. Međutim, ono što je posebno karakteristično za ovaj period jeste činjenica da je došlo do značajnog povećanja opasnosti od ugrožavanja zemlje iznutra.

Već eksponirane neprijateljske snage, pre svega separatističke snage na Kosovu, u čitavom ovom periodu vode smišljene i organizovane akcije sračunate na razbijanje Jugoslavije. Na širem planu, brojno manje ili više do tada potisnute i duboko kamuflirane destruktivne i neprijateljske snage počinju sve otvorenije da ispoljavaju neprijateljske aktivnosti. Te snage sačinjavaju pripadnici raznih, u ratu i revoluciji poraženih snaga ili ideologija, kao i nekih snaga čiji su programi i ideologija novijeg datuma. Te snage se pokušavaju organizovati u razne demokratske i socijaldemokratske saveze, kvazi organizacije za zaštitu ljudskih prava, razne kleronacionalističke i mnoge druge organizacije i grupe najraznovrsnijih, ali svakako reakcionarnih ideoloških i programskih opredeljenja. Sve te snage imaju krajnji cilj rušenje Jugoslavije. Po njihovim procenama najkraći put za to je razbijanje JNA koja upravo svojom snagom i moralno-političkom čvrstinom predstavlja najmoćniji integrativni faktor u Jugoslaviji. I upravo zato, naročito u zadnjih nekoliko godina svoje napade usmeravaju na JNA, a posebno na sistem njenog finansiranja, procenjujući da je to najkraći put za njeno rušenje, potkopavanje i sužavanje njene materijalne osnove.⁶

Ova kratka analiza promena u ključnim faktorima od kojih zavisi obim finansiranja odbrane, pokazuje da su u ovom periodu svi vojno-politički kriterijumi i parametri upućivali na potrebu značajnijeg jačanja odbrambenog sistema zemlje, pre svega jačanjem materijalne osnove tog sistema. S druge strane svi ekonomski parametri nedvosmisleno pokazuju da su ekonomske mogućnosti zemlje za sve, pa i ovu potrebu, značajno smanjene.⁷

⁶ Primer takvog delovanja u novije vreme najbolje pokazuje članak mr Teodora Geršaka, objavljen u časopisu »Naša obramba«. Detaljnije o tome vidi u članku mr pukovnika Radovana Matijaševića, *Tendenciozna razmišljanja*, »Vojno-politički informator« br. 3/1989.

⁷ Generalno uzevši, ova konstatacija je bez sumnje tačna. Bilo bi, međutim, korisno analizirati postojanje značajnih rezervi u postojećim neracionalnostima u svim segmentima društvenog organizovanja, počev od »promašenih« investicija pa sve do neracionalne državne i uopšte društvene organizovanosti.

Prema tome, raskorak između potreba i mogućnosti, u periodu u kome se kriza ispoljavala najvećim efektima, značajno se proširio. To je, svakako, prouzrokovalo ozbiljne teškoće u finansiranju potreba odbrane, ne samo u pogledu obima izdvajanja, već i u pogledu dinamike i izvora, a naročito valorizacije sredstava, s obzirom na izuzetno visok nivo inflacije i tempo porasta cena.

FINANSIRANJE JNA U PERIODU OD 1981. DO 1988. GODINE

Osnovna karakteristika finansiranja JNA u ovom periodu je svakako nizak nivo ostvarenja u odnosu na planirane veličine.

U odnosu na nominalno ostvareni nacinadni dohodak u tim godinama ostvareno je prosečno izdvajanje od 4,6 odsto što predstavlja 79 odsto od planiranog u periodu do 1985. godine (5,80 odsto), odnosno 88 odsto od planiranog za period od 1985. do kraja tog petogodišta (5,20 odsto). Na grafičkom prikazu (sl. 1) uočava se da godišnje veličine osciliraju između 4 i 5 odsto bez ikakve uočljive pravilnosti, iako bi bilo logično očekivati postepeno opadanje zbog dužine perioda dejstva krize i stalnog pojačavanja njenih negativnih efekata. To se može objasniti pre svega time da ekonomski faktori nisu u svim godinama bili dominantni, već da su uvažavani odbrambeni kriterijumi, naročito kada su bili u pitanju tekući programi modernizacije, izvršavanje dugoročnih obaveza JNA prema inostranstvu i sl.

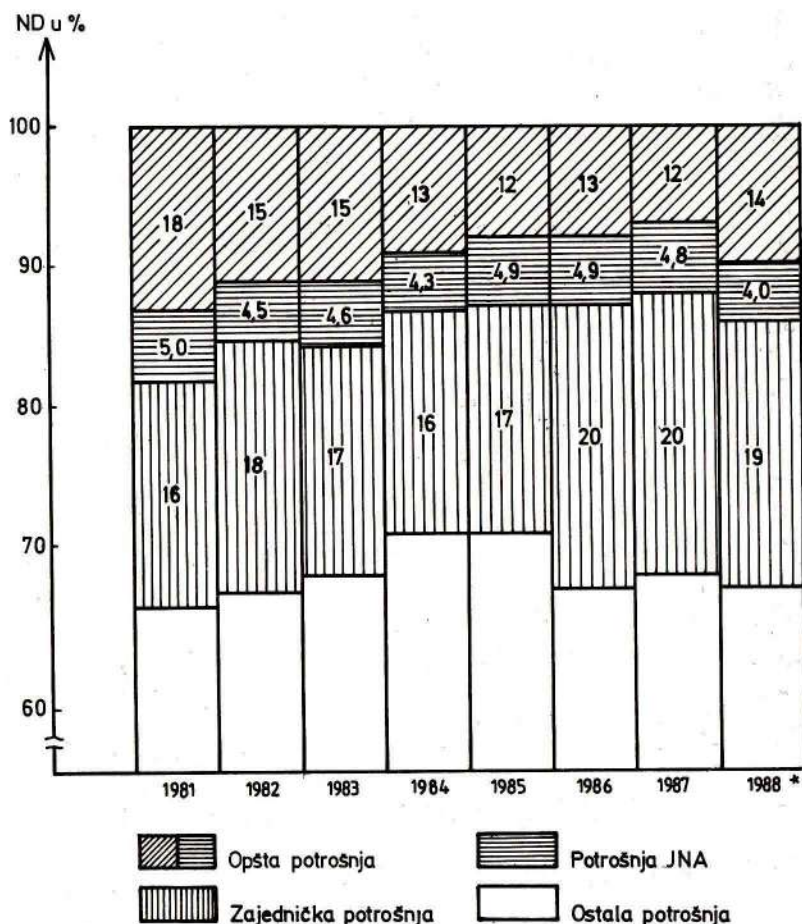
Izdvajanja za odbranu u ovom periodu pokazuju dosta stabilan odnos prema opštoj i zajedničkoj potrošnji. Prosečno učešće u opštoj i zajedničkoj potrošnji, uzevši ih zajedno, iznosi 14,4 odsto, dok je prosečno učešće samo u opštoj potrošnji oko 33 odsto.

Planirane veličine izdvajanja na nivou 5,80 odsto od nacionalnog dohotka predstavljale su optimum sa stanovišta vojnih i ekonomskih ograničenja u normalnim okolnostima (bez krize). Učešća izdataka za JNA utvrđena su kao

Prema nekim neproverenim procenama samo ukupna vrednost šteta koje nastaju kao rezultat aljkavog i neodgovornog rada, nediscipline i sl. (kao što su požari većih razmera u industrijskim i drugim objektima, velike saobraćajne nesreće i havarije složenih i skupih postrojenja itd.) premašuju godišnji iznos izdataka za odbranu.

realne veličine, tj. kao učešća u realno ostvarenom nacionalnom dohotku. Na grafičkom prikazu (sl. 2) vidi se odnos realnih veličina. Isprekidana kriva pokazuje nivo planiranog realnog učešća, a puna izlomljena linija realno ostvarena učešća. Ceo prostor između te dve krive jeste podbačaj u ostvarenju planiranih veličina koje su utvrđene kao planski optimum i koje bi da su ostvarene u realnom iznosu obezbedile optimalan razvoj JNA u svakom pogledu.

Pošto se u uslovima krize ne može računati sa optimalnim veličinama koje se određuju u normalnim okolnos-

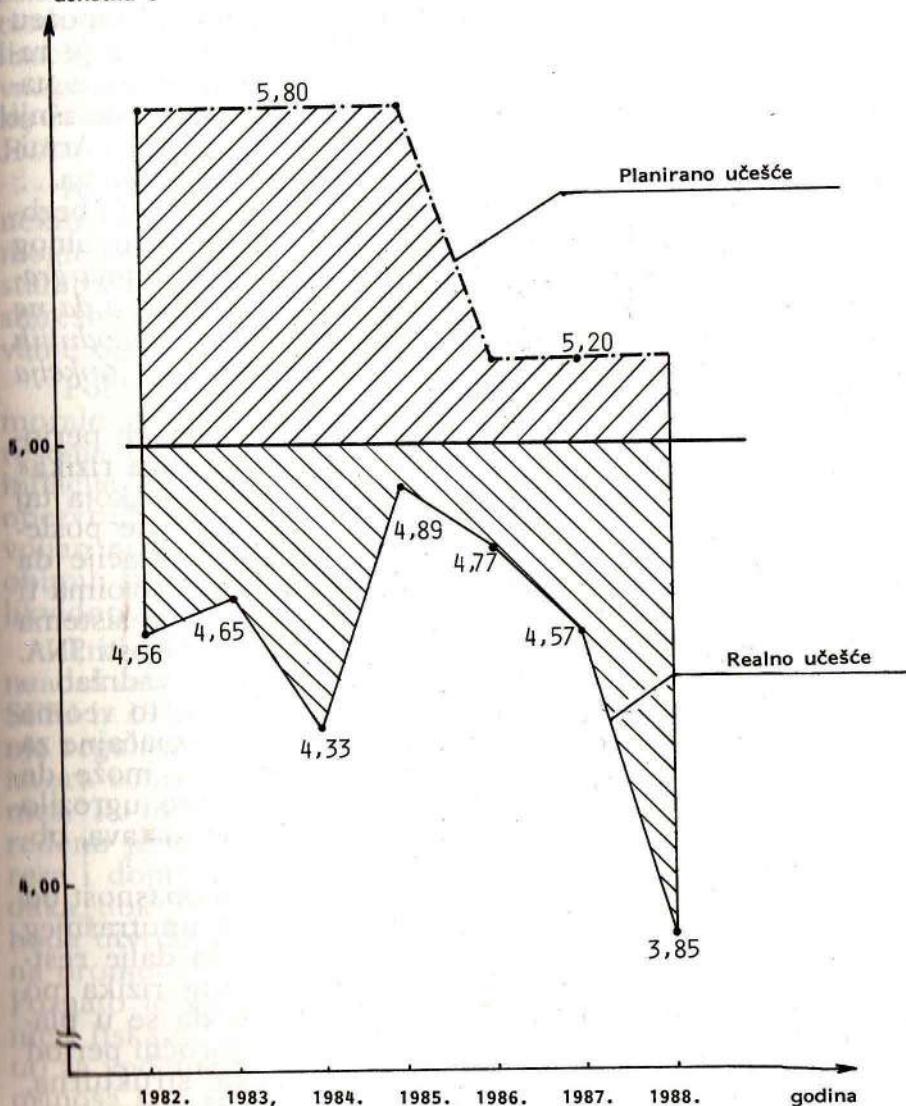
Sl. 1. Učešće potrošnje JNA u nacionalnom dohotku (ND)

* Prethodni podaci

Izvor: Statistički godišnjaci i saopštenja Saveznog zavoda za statistiku

tima, pooštravala su se ograničenja, naročito ekonomska. To je već učinjeno u procesu planiranja, pa je nivo izdvajanja od 5,80 odsto smanjen na 5,20 odsto u periodu od 1986. godine do kraja tog planskog perioda.

Učešće u nacionalnom
dohotku %

Sl. 2. Učešće planiranog; nominalnog i realnog iznosa sredstava za finansiranje JNA u nacionalnom dohotku (1982-1988 godina)

Međutim, sve procene ukazuju na to da, s obzirom na sadašnji i dugoročni vojno-politički položaj Jugoslavije i realne opasnosti od spoljnog i unutrašnjeg ugrožavanja zemlje, prag rizika objektivno predstavlja nivo izdvajanja od oko 5 odsto realno ostvarenog nacionalnog dohotka. To je, sasvim određeno, potvrdio i savezni sekretar za narodnu odbranu general-pukovnik Veljko Kadijević u eksponatu u Skupštini SFRJ 24. novembra 1988. godine, kada je rekao: »Osnovni cilj koji je neophodno ostvariti u toku naredne budžetske godine, ako se žele otkloniti dosadašnji problemi u ostvarivanju planova i programa razvoja Armije, jeste obezbjeđenje stabilnosti njenog finansiranja... Samo se na taj način može osigurati da se stvarno i obezbjedi realna vrijednost sredstava od 4,94 odsto nacionalnog dohotka. *To je prema svim našim procjenama... donja granica ispod koje ni u kom slučaju ne bismo smjeli ići a da ne dovedemo u pitanje obezbjeđenje ne samo najneophodnijih potreba borbene gotovosti već i izvršenje redovnih funkcija Armije*«. (podvukao SČ.).

Očigledno je, prema tome, da je u dosadašnjem periodu realno ostvaren obim finansiranja ispod »praga rizika« (na dijagramu to je područje ispod srednje linije koja taj »prag« označava). To je već moglo imati negativne posljedice na određenim segmentima armijske organizacije da određenim merama SSNO-a i komandi na svim nivoima ti efekti nisu amortizovani i preusmereni na delove sistema od kojih neposredno ne zavisi nivo borbene gotovosti JNA. Međutim, ukoliko bi se ovaj nivo finansiranja zadržao u dužem periodu u budućnosti, sigurno je da bi se to veoma negativno odrazilo na fundamentalne elemente značajne za efikasnost sistema (tehnička opremljenost koja može da parira eventualnim agresorima) i da bi ozbiljno ugrozilo dostignute standarde (starešinskog i vojničkog sastava, obuke, održavanja i remonta tehnike itd.).

Prema tome, u uslovima kada se pojačava opasnost od ugrožavanja bezbednosti zemlje, naročito od unutrašnjeg neprijatelja, logično je da nema mogućnosti za dalje restrikcije obima izdvajanja sredstava bez velikog rizika po bezbednost zemlje. To naravno pretpostavlja da se u planovima razvoja za naredni, pa i sledeći srednjoročni period istraže i definišu odgovarajuća organizacijska, strukturna, tehnička i druga poboljšanja odbrambenog sistema, s ciljem da se datim sredstvima (po svemu sudeći minimalnim – na granici »praga rizika«) postignu isti ili bolji efekti.

PROBLEMI IZVORA I REVALORIZACIJE SREDSTAVA ZA FINANSIRANJE JNA

U prethodnom razmatranju je istaknuto da su u skoro celom posmatranom periodu od osam godina potrebe JNA finansirane realno ispod »praga rizika«. Da nisu u tom periodu u JNA preduzimane krajnje rigorozne mere racionalizacije i štednje na svim mestima potrošnje radi amortizovanja negativnih efekata, takav način finansiranja bi svakako rezultirao opštim opadanjem odbrambene sposobnosti JNA.

Naravno, do takvog »rezultata« nije došlo iako se na nekim sektorima života i rada u JNA negativni efekti nisu mogli izbeći, kao što je na primer usporena i smanjena stambena izgradnja, realno opadanje životnog standarda starešinskog sastava i građanskih lica u JNA, lošije održavanje objekata i mirnodopske tehnike itd.

Potrebno je, međutim, reći da su se svim tim merama morale savladavati i dodatne teškoće. Krajnje neelastična rešenja u sistemu finansiranja, u uslovima brzo rastuće inflacije zbog koje se već obezbeđena sredstva dodatno obezvređuju, u praksi su se ispoljavala kao trajno nedovoljan priliv sredstava iz budžeta federacije po vremenu i obimu, što je JNA dovodilo u stanje skoro neprekidne nelikvidnosti.

Prvi od razloga nestabilnosti sistema finansiranja jeste neadekvatno rešenje u pogledu izvora sredstava. Ustavom SFRJ iz 1974. godine finansiranje opšte i zajedničke potrošnje regulisano je na principu podele prihoda iz određenih izvora između federacije i užih društveno-političkih zajednica.⁸ Po tom rešenju društveno-političkim zajednicama određeno je da najveći deo svojih prihoda ostvaruju od poreza i doprinosa koji se plaćaju iz dohotka i ličnih dohodaka, dok prihode federacije čine carine i drugi izvori prihoda utvrđeni saveznim zakonima (što su uglavnom porez na promet i razne takse) i doprinosi republika i pokrajina. Poznato je da porez na promet i carine imaju u manjoj meri fiskalni, a u većoj meri karakter poluga (instrumenata) za vođenje ekonomske politike, dok je kod poreza i doprinosa koji se plaćaju iz dohotka i ličnih dohodaka situacija obrnuta. Doprinosi republika i pokrajina utvrđuju se

⁸ Član 266. i 279. Ustava SFRJ, »Službeni list SFRJ«, Beograd, 1974. godine.

kao stavke u budžetima tih društveno-političkih zajednica i nemaju precizno određeni izvor.

Zbog neizbežnosti da se u procesu vođenja ekonomske politike putem carina i poreza na promet utiče na određene privredne tokove u toku budžetske godine, prihodi iz ovih izvora se smanjuju ili povećavaju u skladu sa privrednim potrebama, što znači da sa stanovišta obima postaju nestabilni. U uslovima krize, kada se smanjuje proizvodnja i povećava inflacija, po pravilu dolazi do smanjenja i domaćeg i međunarodnog prometa, što onda znači da se ta nestabilnost uglavnom pokazuje kao nedovoljan priliv sredstava po obimu. Pošto se u tom slučaju ne mogu obezbediti potrebe korisnika, a posebno JNA kao najvećeg, obično se u nedostatku drugog izlaza (doprinosi republika i pokrajina se obično ponašaju kao »konstanta«, tj. utvrđeni odnosi se teško menjaju i dogovori o tome u veću republika i pokrajina su veoma složeni i dugo traju) povećavaju stope poreza na promet, carine i takse. Tako se često događa da sprovođenje mera ekonomske politike preko ovih instrumenata poništava očekivane efekte na prihode federacije, a zatim mere za povećanje tih prihoda poništavaju efekte mera ekonomske politike.

Očigledno da takav sistem nije mogao da u praksi funkcioniše stabilno i to je bio osnovni razlog za to da se u procesu izmena Ustava SFRJ pokuša naći bolje rešenje, koje bi bilo zasnovano na utvrđivanju povoljnije kombinacije izvora prihoda za finansiranje JNA, uz istovremeno iznalaženje efikasnije procedure za utvrđivanje budžeta federacije u delu koji se odnosi na finansiranje Armije. U tom pogledu, međutim, u ovoj fazi postignuta su samo poboljšanja u proceduri čime će se poboljšati sigurnost i stabilnost finansiranja JNA, ali će se i dalje u većoj ili manjoj meri javljati problemi u vezi sa obimom i revalorizacijom, jer je i nakon izmene Ustava zadržan postojeći princip podele prihoda i njihovih izvora između federacije i drugih društveno-političkih zajednica.⁹

U predstojećim aktivnostima na izradi novog ustava SFRJ, ova pitanja će svakako biti predmet temeljitih razmatranja i to će biti prilika da se bolje reše i preostala pi-

⁹ O tome videti detaljnije: Amandmani XXXII i XXXVIII na Ustav SFRJ u časopisu »Savremena praksa« br. 1, »Savremena administracija«, Beograd, 1989. godine.

tanja za koja u ovoj fazi nije bilo ni dovoljno vremena, a rekli bismo ni razumevanja na pojedinim mestima.

Drugi značajan problem jeste pitanje revalorizacije sredstava za finansiranje JNA u toku budžetske godine. U periodima dok se inflacija kretala u granicama do 10 odsto ovaj problem nije izazivao značajne poremećaje u finansiranju i izvršavanju zadataka Armije. Međutim, brzim porastom stope inflacije taj problem postao je veoma akutan izazivajući ozbiljne poremećaje u poslovanju JNA, a i šire u poslovanju privrede uopšte.

Mehanizam finansiranja koncipiran je, da se slikovito izrazimo, za »normalne uslove«, tj. za uslove bez inflacije ili sa inflacijom na niskom nivou. Ne ulazeći u druge aspekte ovog sistema, njegova rešenja koja se odnose na valorizaciju pokazuju se u uslovima visoke inflacije kao izuzetno neelastična. Sistemom je predviđena institucija rebalansa budžeta u toku budžetske godine i konačni obračun nakon njenog isteka.

Kada cene mesečno rastu po deset, dvadeset pa i više procenata, obezvređivanje sredstava za finansiranje JNA je tako intenzivno da se u praksi iskazuje kao skraćenje perioda finansiranja.

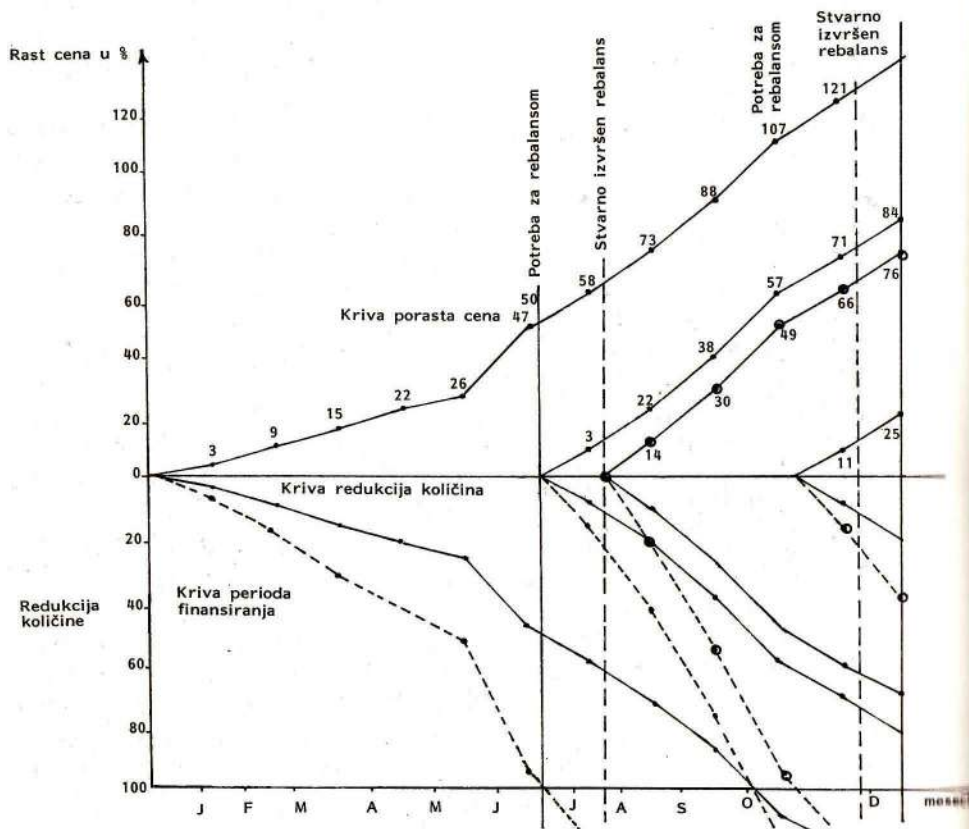
Na grafičkom prikazu (sl. 3) kojim je ilustrovan uticaj porasta cena na finansiranje JNA u 1988. godini to se može najbolje pokazati.

Srednja linija na grafikonu (prava) pokazuje nivo idealnih mesečnih iznosa finansijskih sredstava, odnosno mesečnih količina roba i usluga koje se na tržištu mogu kupiti po cenama na osnovu kojih je računat budžet federacije, odnosno sredstva za finansiranje JNA. Kriva iznad srednje linije pokazuje mesečni nivo porasta cena kumulativno, što znači da na svakom mestu te krive, razmak između nje i srednje linije odražava razliku u cenama u odnosu na početak perioda finansiranja.

Kriva ispod srednje linije je potpuno simetrična onoj iznad (kao odraz u ogledalu) i očigledno je da pokazuje meru obezvređivanja novca. Ona istovremeno pokazuje količine roba koje se mogu kupiti istom količinom novca, odnosno za koliko se moraju reducirati količine s obzirom na smanjenu vrednost novca. Zbog toga ona pokazuje i koliki će biti period finansiranja (tj. koliko vremena ćemo uopšte imati sredstva za nabavke) pod uslovom da se mesečno nabavljaju samo one količine koje se datim sredstvima mogu

nabaviti, tj. ako se vrši striktna redukcija količina. Kriva koja polazi od početka perioda finansiranja (1. januara) konkretno pokazuje da bi pod ovim uslovima sredstva za finansiranje JNA bila iscrpljena negde polovinom oktobra, kada bi istovremeno i količine koje se mogu nabaviti pale na nulu.

Poznato je, međutim, da je JNA veliki sistem, pa analogno tome i veliki potrošač roba i usluga. Zbog toga je »elastičnost tražnje« koju formiraju potrebe JNA u intervalu kražem od godinu dana minimalna. Nabavni organi u JNA nužno moraju zaključivati ugovore za celu godinu (jer zbog veličine aranžmana na kraće rokove ne pristaje ni privreda), a za neka složenija sredstva, naročito iz uvoza

Sl. 3. Uticaj porasta cena na obim i dinamiku finansiranja jugoslovenske narodne armije

moraju se zaključivati i višegodišnji ugovori. Dakle o reduciranju količina u mesečnom ritmu ne može biti ni govora (pogotovo ako se radi o hrani, odeći, obući lekovima i sl.), i nabavke se vrše uglavnom u potrebnim količinama koje su utvrđene planovima. U takvim uslovima povećava se obim utroška finansijskih sredstava čime se period finansiranja još više skraćuje. To pokazuje isprekidana kriva ispod srednje linije.

Prema tome, u uslovima kada se nabavljaju količine predviđene planom i kada bi se te nabavke redovno plaćale, sva sredstva za finansiranje JNA bila bi iscrpljena već u prvoj dekadi jula. U tom slučaju bi JNA ostala bez sredstava, što znači da bi tada trebalo izvršiti revalorizaciju sredstava (rebalans) i nadoknaditi deo sredstava koji je obezvređila inflacija. Tada bi započeo i novi period finansiranja. Da je to učinjeno tada, period finansiranja bi se produžio do polovine oktobra, što pokazuje isprekidana kriva koja polazi iz novog početka perioda finansiranja (jul).

Međutim, stvarni rebalans je izvršen mesec dana kasnije, tj. početkom avgusta, pa je period finansiranja produžen do početka novembra, kada se javlja potreba za drugim rebalansom kojim bi se konačno obezbedila sredstva za finansiranje do kraja budžetske godine. Taj drugi rebalans je, kao što se vidi, izvršen početkom decembra, dakle takođe sa mesec dana zakašnjenja.

Iz grafičkog prikaza je uočljivo da su stvarni rebalansi sredstava u 1988. godini vršeni sa mesec dana zakašnjenja u odnosu na vreme kada je trebalo da budu izvršeni s obzirom na tempo obezvređivanja sredstava. U tim periodima JNA je ostajala skoro bez ikakvih sredstava, što je izazvalo ozbiljne poremećaje u njenom poslovanju. Za prevazilaženje tih teškoća, SSNO i komande na svim nivoima bile su prinuđene da preduzimaju brojne mere, počev od delimičnih redukcija količina (tamo gde se to može), povećavanja obima trošenja sredstava iz rezervi, sve do odlaganja plaćanja računa i korišćenja pozajmica od Narodne banke Jugoslavije.

Na osnovu ovih razmatranja može se zaključiti da je sadašnji sistem valorizacije sredstava za finansiranje JNA za uslove inflacije nepodesan. Sigurno je da bi za takve uslove, a pogotovo za one normalne, mnogo bolji bio sistem u kojem bi se valorizacija vršila već na izvoru sredstava, kakav je slučaj sa sredstvima za zajedničke potrebe, gde su

izvori pretežno porezi i doprinosi koji se plaćaju na dohodak ili lični dohodak. Poznato je da se u uslovima inflacije u fondove interesnih zajednica, po pravilu, slije više sredstava nego što je planovima i društvenim dogovorima određeno i da se tu pojavljuju problemi vraćanja tih sredstava privredi. To nas, međutim, opet vraća na raspravu o ustavnim rešenjima ove materije, a osnova za takav sistem će se možda moći definisati u sledećoj fazi rada na ustavnim promenama.

*

Umesto zaključka može se reći da snaga odbrambenog sistema zemlje, bila ona u krizi ili ne, u krajnjem zavisi od faktora od kojih zavisi i svaka vojna sila uopšte. Ništa se u tom pogledu nije bitno izmenilo još od vremena klasika marksizma. Engelsove reči da »čitava organizacija i način borbe armija, s time i pobeda i poraz zavise od materijalnih tj. ekonomskih uslova, od ljudskog materijala i oružja, dakle od kvaliteta i kvantiteta stanovništva i od tehnike«¹⁰ upravo znače da snaga opštenarodne odbrane, pored ljudskog faktora, odlučujuće zavisi od njene materijalne osnove.

Zbog toga za našu zemlju koja je očigledno u krizi, ali koja je čvrsto opredeljena da iz nje izađe, održavanje dostignutog nivoa pa i jačanje snage odbrambenog sistema, upravo radi bezbednog izlaska iz krize, nema alternative.

U tom pogledu, jače od bilo kakvih zaključaka deluje vizionarska poruka Josipa Broza Tita izrečena na proslavi 30-godišnjice Prve proleterske brigade 22. decembra 1971. godine u Rudom:

»Našu zemlju ako zatreba, braniće naša Armija – i Srbi i Makedonci na zapadnim granicama i Slovenci i drugi na drugim granicama. I u tom pogledu Armija mora biti jedinstvena, mora biti spremna i sposobna da uvijek i svugdje brani nezavisnost i integritet naše zemlje. Naša armija ima u prvom redu zadatak da brani našu zemlju od spoljnog neprijatelja. Ali njena uloga je i u tome da čuva i brani tekovine naše revolucije unutar zemlje, ako bude trebalo. Kažem to, iako vjerujem da imamo dovoljno snaga i van

¹⁰ Fridrih Engels, *Anti-Diring*, »Kultura«, Beograd, 1964, str. 208.

Armije da možemo obezbijediti naš miran razvitak i da ne treba da strahujemo od nekih većih ekscesa. Ali ako dođe stani-pani, ako treba braniti naše tekovine tu je i Armija. To treba svi da znaju».¹¹

SUMMARY

MATERIAL BASIS OF DEFENCE SYSTEM AND THE ECONOMIC CRISIS IN YUGOSLAVIA

The basic feature of the economic crisis is a stagnation or decrease of the volume of production, which means that capabilities of economy to satisfy the increased needs of society, and thus also of defence, are becoming reduced. The situation of economic crisis, however, entails an increased risk of external and internal threat against the security of the country, which in its turn demands the existence of larger and better equipped forces of the defence system, for which increased resources are needed, while the abilities of economy for assigning these resources are because of the economic crisis becoming drastically reduced. The discrepancy between the requirements and abilities causes serious difficulties in financing the needs of defence, and not only concerning the volume of assigned financial resources but also concerning the dynamics of their influx, and particularly their valorization, because of the exceptionally high level of inflation and the rate of increase of prices. When the volume of financial resources for defence is being decided two key factors have to be taken into account: the degree of endangerment of the country, and capabilities of economy. The optimum volume of these resources can be set only in variants established by interaction of these two factors.

In view of the actual situation in the country and of the international political and geostrategical position of Yugoslavia, the assignment of about 5 per cent of the realized national income for the needs of the YPA is the minimum volume of resources which ensures a stable financing of the Army, i.e. satisfies indispensable requirements of its combat readiness and its carrying out its basic functions. In conditions of the economic crisis and the increased danger of threatening the security of the country, on the part of internal hostile elements in particular, further restrictions of resources for defence would further increase the risks concerning the security of the country. Therefore is for the purpose of getting out of the crisis necessary to continue with strengthening the defence capabilities of the country.

¹¹ Vasilije Cerović, *Tito o opštenarodnoj odbrani*, »Strategijski problemi«, godišnjak 1988, COSSIS »Maršal Tito«, Beograd, str. 217.

R É S U M É

LA BASE MATERIELLE DU SYSTEME DE DEFENSE ET LA CRISE ECONOMIQUE EN YUGGOSLAVIE

La crise économique est essentiellement caractérisée par la stagnation ou le régression de volume de la production soit par la diminution des possibilités de satisfaire les besoins accrus de la société, et, par conséquent, ceux de la défense. D'autre part, la situation du crise augmente le risque de voir la sécurité du pays menacée de l'extérieur et à l'intérieur; d'où la nécessité d'augmenter et de mieux équiper les forces du système de défense, ce qui exige des fonds importants alors que dans la situation de la crise économique les potentiels et les prélèvements sont dramatiquement diminués. Le décalage entre les besoins et les possibilités entraîne de sérieuses difficultés dans le financement des besoins de la défense, non seulement du point de vue de volume des fonds mais aussi quant au rythme des prélèvements et la nature des ressources, notamment l'évaluation des moyens et des fonds étant donné le taux d'inflation extrêmement élevé et la hausse des prix. Lors de la fixation de volume des prélèvements faits par la société en la matière de défense, il faut avoir en vue deux facteurs-clés: Le degré auquel le pays est menacé et les capacités économiques du pays. Le volume des prélèvements pour alimenter la défense ne peut être fixé de façon optimale que dans les cadres de l'interaction de ces deux facteurs.

Vu la situation actuelle dans le pays et la position politique internationale et géostratégique de la Yougoslavie, le prélèvement de cinq pour cent sur le revenu national en vue d'alimenter besoins de l'APY représente le volume minimal des fonds nécessaires au financement stable de l'Armée, c'est-à-dire celui qui est indispensable aux besoins élémentaires garantissant la capacité et indispensable aux besoins élémentaires garantissant la capacité de combat et l'accomplissement des fonctions principales de l'Armée.

Р Е З Ю М Е

МАТЕРИАЛЬНАЯ БАЗА ОБОРОННОЙ СИСТЕМЫ И ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КРИЗИС В ЮГОСЛАВИИ

Основной характеристикой экономического кризиса является стагнация или сокращение объема производства, а это значит, что понижаются возможности удовлетворения увеличивающихся потребностей общества, в частности и потребностей обороны. Однако, кризисное состояние увеличивает риск внешней и внутренней угрозы безопасности, что требует большие и лучше оборудованные силы оборонительной системы, для чего необходимы большие средства, а по причине экономического кризиса возможности для обеспечения этих средств резко сокращаются. Расхождение между потребностями и возможностями вызывает серьезные затруднения в финансировании потребностей обороны, не только в отношении объема средств, но и в отношении динамики и источников, в частности их валоризации, учитывая исключительно высокий уровень инфляции и рост цен. При определении размеров средств, выделяемых обществом для потребностей обороны, надо исходить из двух существенных факторов: степени угрозы, под

которой находится страна, и экономических возможностей. Объем средств, выделяемых для потребностей обороны, можно оптимально определить только в определенных вариантах взаимодействия этих двух факторов.

Учитывая актуальное состояние в стране и международное политическое и геостратегическое положение Югославии, около 5 процентов реализованного национального дохода, выделяемых для потребностей Югославской народной армии, представляют собой минимальную сумму, обеспечивающую самые необходимые потребности боеготовности и выполнения ее основных функций. В условиях кризиса и увеличения угрозы безопасности страны, в частности со стороны внутреннего врага, дальнейшая рестрикция объема средств, увеличила бы еще больше риск для безопасности. Поэтому, чтобы выйти из кризиса, необходимо и в дальнейшем укреплять оборонные возможности страны.